

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΩΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΑΥΤΙΣΤΙΚΟΥ
ΦΑΣΜΑΤΟΣ. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΔΑΦ
ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΤΙΣ
ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ**

**HIPPOTHERAPY AS A MODERN THERAPEUTIC
APPROACH FOR CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM
DISORDERS. CASE STUDY OF CHILDREN WITH AUTISM
SPECTRUM DISORDERS WITH THE INFLUENCE OF
HIPPO THERAPY ON THEIR LANGUAGE SKILLS**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:

ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

ΨΑΡΟΜΜΑΤΗ ΚΑΛΛΙΟΠΗ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Μπέσσας Ανδρέας, PhD.S.L.P.

ΠΑΤΡΑ 2017-2018

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά όλους όσους συμμετείχαν οικειοθελώς στην προσπάθεια μας να εκτελέσουμε μια έρευνα, που αν και στην αρχή φάνταζε δύσκολη για την εκπόνηση της, υποστηρίχθηκε με τον καλύτερο τρόπο.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερω τον καθηγητή μας, κύριο Μπέσσα Ανδρέα για την πολύτιμη βοήθεια του και την καθοδήγηση εξ' αρχής του θέματος που προτείναμε.

Ευχαριστούμε θερμά τους Ιππικούς ομίλους του Αιγίου και του Ρίου για την παραχώρηση των χώρων και την φιλοξενία τους καθώς και τις καθηγήτριες ιππασίας, Σακελλαρίου Αλεξάνδρα και Ταρνάρα Κατερίνα που μέσα από αυτές μάθαμε και διευρύνουμε τις γνώσεις μας σχετικά με την Θεραπευτική ιππασία.

Τέλος, θα θέλαμε να εκφράσουμε τα εγκάρδια ευχαριστήρια μας στους γονείς και τους εθελοντές που συμμετείχαν καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας μας, με την καλύτερη τους διάθεση σε αυτή την ερευνητική προσπάθεια.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο σκοπός της έρευνας

Ο σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι να αξιολογηθεί όπως και να παρατηρηθεί η αποτελεσματικότητα της θεραπευτικής ιππασίας ή της υποθεραπείας, ως προς τις γλωσσικές δεξιότητες των παιδιών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος.

Η μέθοδος

Οι συμμετέχοντες ήταν τρία παιδιά (ένα κορίτσι και δυο αγόρια) τα οποία βρίσκονταν στο φάσμα του αυτισμού και είχαν ηλικίες από εννέα έως δεκατριών ετών. Συμπληρωματικά τα τρία παιδιά, είχαν παρακολουθήσει ξανά μαθήματα θεραπευτικής ιππασίας και υποθεραπείας και δεν ήταν η πρώτη τους επαφή με το άλογο. Η αξιολόγηση των επικοινωνικών δεξιοτήτων τους έγινε με το ερωτηματολόγιο Children's Communication Checklist-2 το οποίο χορηγήθηκε στους γονείς και ήταν προσαρμοσμένο στην Ελληνική Γλώσσα. Στην συνέχεια παρακολουθήθηκαν οι συνεδρίες της θεραπευτικής ιππασίας και της υποθεραπείας αυτών των παιδιών για σχεδόν 4 μήνες (8 συνεδρίες) και καταγράφηκαν όλες οι ασκήσεις και οι αποκρίσεις τους αναλυτικά.

Τα αποτελέσματα

Αρχικά, για τα αποτελέσματα μας συλλέχθηκαν δεδομένα από τις απαντήσεις των γονέων που μας έδωσαν τα προφίλ ικανοτήτων και δυσκολιών του κάθε παιδιού ξεχωριστά. Στη συνέχεια συγκρίθηκαν η απόδοση και οι ικανότητες των παιδιών από την πρώτη συνέδρια, με την τελευταία συνέδρια με σκοπό την καταγραφή οποιασδήποτε αλλαγής είτε θετικής είτε αρνητικής. Έτσι με αυτό τον τρόπο, παρουσίασαν σημαντική βελτίωση σε τομείς των γλωσσικών τους δεξιοτήτων όπως και στις δεξιότητες τους σχετικά με την ιππασία. Ακόμα, σύμφωνα με τα ευρήματα της παρατήρησης των συνεδριών, βελτιώθηκε σημαντικά η διατήρηση της βλεμματικής επαφής με τον συνομιλητή, η προσοχή και η συγκέντρωση επίσης, η ακουστική κατανόηση μέσω της ακολουθίας απλών αλλά και σύνθετων εντολών και μειώθηκε σημαντικά η ηχολαλία τους αλλά και αρνητικές συμπεριφορές λόγου χάριν το δάγκωμα των χεριών. Τέλος, παρουσιάστηκε μείωση της επιθετικότητας και ανάπτυξη της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μέσα από την συνεργασία και την ομαδικότητα.

Το συμπέρασμα

Καταλήγοντας, η θεραπευτική ιππασία και η υποθεραπεία είναι μια μέθοδος θεραπείας που βελτιώνει τις γλωσσικές και τις γνωστικές δεξιότητες των παιδιών που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού και τα βοηθάει να νιώθουν αυτοπεποίθηση, χαρά και μεγάλη ευχαρίστηση.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ

Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, θεραπεία με τη βοήθεια ιπποειδών, Θεραπευτική Ιππασία, Ιπποθεραπεία, επικοινωνιακές δεξιότητες, γλωσσικές δεξιότητες και τα ζώα ως βοηθοί θεραπευτές.

SUMMARY

The purpose of the investigation

The purpose of this research work is to evaluate as well as to observe the efficacy of therapeutic riding or hippotherapy, in the language skills of children with Autism Spectrum Disorder.

The method

The participants were three children (one girl and two boys) who were in the spectrum of autism and had ages from nine to thirteen years. In addition to the three children, they had again attended courses of therapeutic riding and hippotherapy and were not their first contact with the horse. The evaluation of their social skills was done with the questionnaire Children's Communication Checklist-2 which was administered to the parents and was adapted to the Greek language. In the following monitored the sessions of therapeutic riding and hippotherapy of these children for almost 4 months (8 sessions) and recorded all the exercises and their responses in detail.

The results

Initially, our results collected data from the answers of the parents who gave us the skills and difficulties profiles of each child. Subsequently, the performance and abilities of children from the first conferences were compared, with the latest conferences aimed at recording any change either positive or negative. So in this way, they showed significant improvement in areas of their language skills as well as in their skills on horseback riding. Furthermore, according to the findings of the observation of the sessions, the preservation of the gaze with the interlocutor was significantly improved, attention and concentration also, the acoustic understanding through the sequence of simple and complex commands and significantly reduced the echolalia but also negative behaviors for example the biting of the hands. Finally, there was a reduction of aggression and development of social interaction through collaboration and teamwork.

The conclusion

Concluding, therapeutic riding and hippotherapy is a treatment method that improves the linguistic and cognitive skills of children in the autism spectrum and helps them to feel confident, happy and great pleasure.

KEYWORDS

Autism Spectrum Disorder, equine-assisted therapy, Therapeutic Horseback Riding, Hippotherapy, communication skills, language skills and animal assisted therapy.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3	
SUMMARY.....	4	
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΣΑΓΩΓΗ		
1.1 ΑΥΤΙΣΜΟΣ		
1.1.1 Ορισμοί	6	
1.1.2 Αιτιολογία	6	
1.1.3 Συμπτώματα	9	
1.1.4 Φάσμα	12	
1.1.5 Αυτισμός και νοητική υστέρηση	15	
1.1.6 Αξιολόγηση	15	
1.1.7 Συχνότητα εμφάνισης του Αυτισμού.....	18	
1.1.8 Θεραπευτικές προσεγγίσεις	19	
1.2 ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ ΚΑΙ ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ.....		24
1.2.1 Ορισμός θεραπευτικής ιππασίας και ιπποθεραπείας.....	24	
1.2.2 Θεραπευτικό μέσο.....	25	
1.2.3 Ιστορική αναδρομή της Θεραπευτικής Ιππασίας και της Ιπποθεραπείας.....	26	
1.2.4 Μέθοδοι που χρησιμοποιούνται.....	26	
1.2.5 Σχέση παιδιού άλογου.....	27	
1.2.6 Τρόπους με τους οποίους βοηθού η θεραπευτική ιππασία ή η ιπποθεραπείας.....	27	
1.2.7 Τα οφέλη της Θεραπευτικής Ιππασίας και της Ιπποθεραπείας και διαταραχές που ενδείκνυται.....	28	
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ		
2.1 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....		31
3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ		
3.1 Ερευνητικό μέρος.....	36	
3.2 Σκοπός της ερευνάς.....	36	
3.3 Ερευνητικός σχεδιασμός.....	36	
3.3.1 Ο χώρος της θεραπείας.....	36	
3.3.2 Εξοπλισμός άλογου.....	41	
3.4 Θεραπευτική μέθοδος.....	42	
3.5 Δείγμα.....	43	
3.6 Όργανα μέτρησης.....	43	
3.7 Διαδικασία μέτρησης.....	44	
3.8 Στόχοι θεραπευτικής ιππασίας και ιπποθεραπείας.....	44	
3.9 Ανάλυση αποτελεσμάτων ερωτηματολογίου.....	51	

3.10 Περιγραφή θεραπευτικής διαδικασίας και ανάλυση αποτελεσμάτων.....	54
ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	77
ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	79
ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ.....	79
 BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	 80

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΑΥΤΙΣΜΟΣ

1.1.1 Ορίζοντας τον Αυτισμό

Σύμφωνα με την βιβλιογραφία έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί για τον αυτισμό με την πάροδο του χρόνου, οι οποίοι αναφέρονται παρακάτω. Επιπλέον, κάνοντας επισκόπηση της ανακαλύπτουμε τους τομείς και τις δεξιότητες του ατόμου που επηρεάζονται από τη διαταραχή.

Κατά τον πρώτο ορισμό, «Ο αυτισμός είναι μια αναπτυξιακή διαταραχή που χαρακτηρίζεται από ελλείμματα στην κοινωνικότητα, την επικοινωνία, και τις κινητικές δεξιότητες» (American Psychiatric Association, 1994). Επίσης οι Plante & Beeson (2012), συμφωνούν με τον ορισμό τους πως, «Ο όρος αυτισμός περιγράφει μια αναπτυξιακή διαταραχή που επηρεάζει εμφανώς την αλληλεπίδραση του παιδιού με τους υπόλοιπους ανθρώπους και τον υπόλοιπο κόσμο». Ακόμα αναφέρεται ότι «Ο αυτισμός είναι μία σύνθετη νευροβιολογική διαταραχή που τυπικά διαρκεί καθ' όλη τη διάρκεια ζωής του ατόμου» (Autism-Asperger Hellas, 2018). Στη συνέχεια η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων (2018), υποστηρίζει ότι «Ο αυτισμός αποτελεί μία σοβαρή νευρο-ψυχιατρική διαταραχή, που διαρκεί μια ολόκληρη ζωή και είναι συνήθως παρούσα από τη γέννηση του παιδιού». Ας σημειωθεί ακόμη ότι, «Ο όρος αυτισμός προέρχεται από την ελληνική λέξη «εαυτός» που σημαίνει 'κλείνομαι στον εαυτό μου'» (Ρούσσο, 2018). Αξίζει επιπλέον να αναφερθεί και άλλος ένας ορισμός, που υποστηρίζει πως «Ο αυτισμός είναι μία αναπτυξιακή διαταραχή του ανθρώπου, μια διαταραχή της ψυχολογικής ανάπτυξης του ατόμου» (Νότας, 2005).

Τέλος, ο Copeland (2018), ισχυρίζεται ότι, «Η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) είναι μια σύνθετη αναπτυξιακή κατάσταση που περιλαμβάνει επίμονες προκλήσεις στην κοινωνική αλληλεπίδραση, στην ομιλία και την λεκτική επικοινωνία και περιορίζεται σε επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές. Τα αποτελέσματα της ΔΑΦ και η σοβαρότητα των συμπτωμάτων είναι διαφορετικά σε κάθε άτομο».

1.1.2. Αιτιολογία του Αυτισμού

Η έγκαιρη αιτιολογία του αυτισμού μέχρι και σήμερα παραμένει άγνωστη, όμως υπάρχουν σημαντικές αναφορές οι οποίες είναι τεκμηριωμένες και επρόκειτο να αναφερθούν παρακάτω. Είναι αξιοσημείωτο ότι μας προσφέρει δυο προτερήματα η γνώση της αιτιολογίας. Το πρώτο προτέρημα, έχει σχέση με την ανάγκη των γονιών να ξέρουν το λόγο για τον οποίο το παιδί τους έχει διαταραχή (Aragam, 1991, όπως αναφ. στο Plante & Beeson, 2012) και το δεύτερο, απευθύνεται στους κλινικούς. Δηλαδή, τον τρόπο που θα εξετάσουν τη διαταραχή (Plante & Beeson, 2012).

Η κληρονομικότητα μετέχει αναμφίβολα στην αιτιολογία του αυτισμού. Αυτή η άποψη σημειώνεται από μελέτες οι οποίες αφορούν διδύμους και δίνουν ποσοστά συμφωνίας τα οποία κυμαίνονται, ανάμεσα στους μονοζυγωτικούς διδύμους, από 35 μέχρι 90% και από την άλλη μεριά, στους διζυγωτικούς διδύμους το ποσοστό δεν ξεπερνάει το 10% (Βιάζης, 2012). Επιπροσθέτως, σε άλλες έρευνες έχει αποδειχθεί ότι μονοζυγωτικοί δίδυμοι οι οποίοι δεν έχουν αυτισμό, παρουσιάζουν μερικά χαρακτηριστικά του αυτισμού αλλά σε μικρότερο βαθμό. Συγκεκριμένα, κάποιον τύπο γνωστικού ελλείμματος, όπως είναι η γλωσσική καθυστέρηση και τα επίμονα κοινωνικά ελλείμματα. Από αυτούς μόνο το 8% δεν παρουσίαζαν καμία γνωστική ή κοινωνική διαταραχή συγκριτικά με το 90% των διζυγωτικών διδύμων. Το αποτέλεσμα αυτών των μελετών επισημαίνει ότι ο αυτιστικός φαινότυπος ξεπερνά τη συνηθισμένη διάγνωση, εμφανίζοντας χαρακτηριστικά παρόμοια με αυτά του αυτισμού αλλά με σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τον βαθμό (Wenar & Kerig, 2008).

Επιπλέον, λόγω της εξέλιξης των τεχνικών χρωμοσωμικής ανάλυσης, το 40% των περιπτώσεων του αυτισμού αποδίδεται σε γενετική αιτιολογία, (Βιάζης, 2012) λόγω χάριν σύνδρομο εύθραυστου Χ χρωμοσώματος, οζώδη σκλήρυνση, φαινυλκετονουρία και νευροϊνωμάτωση τύπου I (Αγγελόπουλος, 2009). Ακόμα, τα γονίδια που σχετίζονται με την εμφάνιση της Διαταραχής Αυτιστικού Φάσματος, ολοένα και αυξάνονται. Τα περισσότερα γονίδια δίνουν πρωτεϊνικά προϊόντα που συμμετέχουν στη μορφογένεση του εγκεφάλου με διάφορους μηχανισμούς, όπως:

- Νευρωνική πρόσδεση και συναπτογένεση: Xq28 (neuroigin 3), Xp22.33 (neuroigin 4), 2p16.3 (neurexin 1), 22q13 (SHANK3), 7q36 (CNTNAP2), 6p26-p25 (CNTN4 και CNTN3), 4q28 (PCDH10), 7q31 (NRCAM)
- Ρύθμιση νευρωνικής δραστηριότητας: Xq28 (MECP2), 15q11-q13 (UBE3A), 3q (DIA1), 16p13 (A2BP1)
- Νευρανάπτυξη: 7q36 (EN2) στην ανάπτυξη του μεσεγκεφάλου και της παρεγκεφαλίδας, 17p15.3 (HOXA1) και 17q21-q22 (HOXB2) στην ανάπτυξη του ρομβοειδούς εγκεφάλου, 7q22 (RELN) στη μετανάστευση των νευρώνων και 7q31 (WNT2, FOXP2), Xp22.13 (ARX), Xp22.11 (PTCHD1)
- Νευροδιαβίβαση: 15q11.2-q12 (GABRB3, GABRA5, GABRG3), 17q11.1-q12 (SLC6A4)

Οι επικρατέστεροι περιγεννητικοί παράγοντες που συνδέονται με τον αυτισμό είναι η προωρότητα κύησης (συντομότερη των 35 εβδομάδων) – η ισχιακή προβολή και ο χαμηλός δείκτης Apgar στα 5 min (Βιάζης, 2012). Συμπληρωματικά, μια έρευνα έδειξε πως αυξημένος κίνδυνος εντοπίζεται σε χαμηλού βάρους γέννησης νεογνά, δηλαδή βρέφη που έχουν βάρος γέννησης κάτω των δυο κιλών. Συνήθως αυτό εμφανίζεται στην προωρότητα. Αυτή η έρευνα περιελάμβανε 862 πρόωρα, λιποβαρή βρέφη τα οποία είχαν γεννηθεί στο Νιου Τζέρσεϊ μεταξύ Οκτωβρίου του 1984 και Ιουλίου του 1989 και παρατηρήθηκαν μέχρι τα εικοσιένα τους έτη. Το βάρος γέννησης τους κυμαίνονταν από 500 έως 2.000 γραμμάρια. Το

αποτέλεσμα της συγκεκριμένης μελέτης ήταν ότι, το 5% των παιδιών ανέπτυξαν αυτισμό σε σύγκριση με το 1% του γενικού πληθυσμού που υπάρχει διεθνώς. Συμπερασματικά, τα μωρά με χαμηλό βάρος κατά τη γέννηση, έχουν πέντε φορές περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν αυτισμό από τα μωρά με φυσιολογικό βάρος γέννησης (Αλεξάνδρου, 2011). Εν συνεχεία, η λοίμωξη της μητέρας από ερυθρά ή ενδομήτρια έκθεση του εμβρύου σε παράγοντες όπως η αιθανόλη, το βαλπροϊκό οξύ, η θαλιδομίδη και η μισοπροστολή, απαντούν για την εμφάνιση του αυτισμού σε μια μικρή υποομάδα αυτού του πληθυσμού (Bromley, Mawer, Clayton-Smith & Baker, 2008, στο Βιάζης, 2012). Ο κίνδυνος όμως είναι μεγαλύτερος για ενδομήτριες προσβολές που επισυμβαίνουν κατά τη διάρκεια του πρώτου τριμήνου της κύησης ενώ αβεβαιότητα επιφέρουν οι παράγοντες της γονεϊκής ηλικίας αλλά και της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, όσον αφορά την αιτιολογία της ΔΑΦ (Βιάζης, 2012).

Σύμφωνα με τους Wenar & Kerig (2008) αναφέρεται, πως μια από τις κατηγορίες των νευρολογικών παραγόντων, είναι οι νευροανατομικές μελέτες, οι οποίες αφορούν άμεσα την συμπεριφορά του αυτισμού και επισημαίνουν την ύπαρξη διαφόρων δυσμορφιών κατά τη διάρκεια της πρώιμης ανάπτυξης. Ο Αλεξάνδρου (2010), αναφέρει ότι ο Hass το 1996, εξετάζοντας με Μαγνητική Τομογραφία 28 παιδιά με Αυτισμό και 24 παιδιά χωρίς Αυτισμό, οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι το 90% των παιδιών με ΔΑΦ εμφάνιζαν υποπλασία παρεγκεφαλίδας ενώ το 10% υπερπλασία παρεγκεφαλίδας. Ακόμα, το 96% αυτών των παιδιών εμφάνισαν το λιγότερο ένα σημάδι παρεγκεφαλιδικής δυσλειτουργίας. Η υποπλασία της παρεγκεφαλίδας, φαίνεται να επηρεάζει αρνητικά τα νευρωνικά συστήματα που συνδέονται άμεσα με την παρεγκεφαλίδα, συμπεριλαμβανομένων αυτών που ρυθμίζουν την προσοχή και την κινητική μίμηση, και τα δυο από τα οποία έχουν εμπλακεί στην αιτιολογία του αυτισμού (Wenar & Kerig, 2008). Συμπληρωματικά, σε αυτοψίες που έχουν πραγματοποιηθεί σε αυτά τα άτομα, βρέθηκαν στοιχεία που υποδεικνύουν μη αναμενόμενη αύξηση βάρους του εγκεφάλου – μη αναμενόμενη διότι στην νοητική υστέρηση, είναι χαρακτηριστική η μείωση του βάρους του εγκεφάλου. Συμπερασματικά, διαφαίνεται η ύπαρξη μιας εκτεταμένης ανωμαλίας στην ανάπτυξη του εγκεφάλου από ό,τι είχε υποτεθεί στο παρελθόν (Bailey, Phillips, & Rutter, 1996 όπως αναφ. στο Wenar & Kerig, 2008).

Σε μια έρευνα που εξετάστηκε το μέγεθος του εγκεφάλου από την Courchene (2002), με τη διαδικασία MRI σε παιδιά με αυτισμό, αφορούσε ηλικίες από μηδέν μέχρι ενός έτους και από δυο μέχρι τεσσάρων ετών. Το αποτέλεσμα που βρέθηκε, ήταν ότι ανάμεσα στις ηλικίες μηδέν μέχρι ενός έτους, το μέγεθος ήταν φυσιολογικό. Αντιθέτως, στις ηλικίες δυο μέχρι τεσσάρων, υπήρχε υπερπλασία εγκεφάλου (Αλεξάνδρου, 2010). Επίσης, το μέγεθος του εγκεφάλου στα παιδιά που βρίσκονται στο Φάσμα του Αυτισμού, είναι κατά 3% μεγαλύτερο από των τυπικά αναπτυσσόμενων παιδιών (Ρούσσο, 2018). Όσον αφορά την εγκεφαλική δομή, υπάρχει ασυμμετρία μεταξύ των ημισφαιρίων (Roth & Worthington, 2016).

Απολήγοντας των νευροανατομικών ευρημάτων, σε μια άλλη έρευνα συσχετίζεται η αυτιστική συμπτωματολογία με δυσλειτουργίες στο εγκεφαλικό σύστημα που εξειδικεύεται στην κοινωνική γνώση. Η αμυγδαλή συγκεκριμένα, έχει συνδεθεί με ένα σύμπλεγμα πρώιμων αυτιστικών συμπτωμάτων, που περιέχουν τον κοινωνικό προσανατολισμό, την κινητική μίμηση, τη συγκλίνουσα προσοχή και την ενσυναίσθηση (Dawson, 1996, στο Wenar & Kerig, 2008).

Μια δεύτερη κατηγορία από τους νευρολογικούς παράγοντες που συμβάλουν στην αιτιολογία, είναι τα νευροφυσιολογικά ευρήματα. Έχουν βρεθεί ηλεκτροεγκεφαλικές ανωμαλίες σε ποσοστό περίπου 50% των ατόμων με αυτισμό, αν και δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο μοτίβο που να έχει διαγνωστική αξία. Απεναντίας, μη τυπικά μοτίβα

παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια γλωσσικών έργων και έργων κινητικής μίμησης και μειωμένη ενέργεια, στους μετωπιαίους όπως και στους κροταφικούς λοβούς αλλά όχι στην πλευρική περιοχή (Wenar & Kerig, 2008).

Το ερευνητικό ενδιαφέρον έχει στραφεί στη μελέτη των αναπτυξιακών παραγόντων του εγκεφάλου, ιδιαίτερα της σεροτονίνης αφού είναι αυξημένα τα επίπεδα της στο αίμα (αιμοπετάλια) και έχουν παρατηρηθεί στο 1/3 περίπου των ατόμων με ΔΑΦ, κατά πάσα πιθανότητα σαν αποτέλεσμα γονιδιακής εκτροπής (Βιάζης, 2012). Έτσι, έχει σχετικώς καθιερωθεί ο όρος ‘υπερσεροτονεμία του αυτισμού’ (Hranilovic, Bujas-Petkovic, Vragonic, Vuk, Hock & Jernej, 2007, όπως αναφ. στο Κωτσόπουλος, 2007).

Σήμερα με εγκυρότητα μπορούν να αναφερθούν, τα δυο ευρήματα που δεν προκαλούν τον αυτισμό:

- i. Το ψυχρό γονεϊκό περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, «η σχέση μητέρας – παιδιού, πατέρα – παιδιού, γονέων μεταξύ τους δεν είναι η αιτία που προκαλεί τον αυτισμό, αλλά είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη και την εξέλιξη του, όπως και η σχέση με τα άλλα μέλη της οικογένειας, κάτι που ισχύει για όλα τα παιδιά του κόσμου» (Νότας, 2005). Για αρκετά χρόνια μεγάλη βαρύτητα δινόταν στην μητέρα, γεγονός του οποίου περιλάμβανε και χαρακτηρισμούς, παραδείγματος χάριν καταναγκαστική, ανώριμη ή και ψυχωτική. Η δημοφιλέστερη φράση που χρησιμοποιούταν ήταν «μητέρα-ψυγείο», μια υπόθεση που αποδεικνύεται λανθασμένη (Wenar & Kerig, 2008). Επιπλέον οι McAdoo & DeMyer (1978, όπως αναφ. στο Wenar & Kerig, 2008) υποστηρίζουν ότι «οι μητέρες παιδιών με αυτισμό δεν διαφέρουν σημαντικά όσον αφορά στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους και στη στάση τους απέναντι στα παιδιά τους από τις μητέρες παιδιών με άλλες αναπηρίες εκτός του αυτισμού».
- ii. Το εμβόλιο MMR (ιλαράς-ερυθράς-παρωτίτιδας), κατά τη δεκαετία του '90 είχε τεθεί στο στόχαστρο, ως ευθυνόμενο για την αύξηση του επιπολασμού. Απεναντίας, επιστήμονες διεξήγαγαν εκτεταμένη έρευνα με αποτέλεσμα μη ισχύς οποιασδήποτε αιτιολογικής σχέσης με τον αυτισμό (Schechter & Gretter, 2008 στο Βιάζης, 2012). Επίσης, συμφωνία για αυτό το αποτέλεσμα υπάρχει και από την Αμερικανική Ακαδημία Παιδιατρικής που διεξήγαγε μια σειρά ερευνών για να καθοριστεί η σχέση μεταξύ των εμβολιασμών κατά την παιδική ηλικία και τον αυτισμό (American Academy of Pediatrics, 2018). Τέλος άλλο εμβόλιο που έχει αποκλειστεί από καλά δομημένη μελέτη των Plotkin, Gerber & Offit, 2009, εκτός του MMR, είναι το DPT (Roth & Worthington, 2016).

1.1.3 Συμπτώματα

Ο αυτισμός δύσκολα διαχωρίζεται από άλλες διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές καθώς η ένταση και το εύρος εκδήλωσης των συμπτωμάτων διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο ανάλογα με την ηλικία έναρξής τους. Τα συμπτώματα του αυτισμού εμφανίζονται από τους πρώτους μήνες της ζωής του παιδιού και είναι προοδευτικά σε ένα ποσοστό 30% με αποτέλεσμα η έγκυρη διάγνωση να μπορεί να γίνει περίπου στην ηλικία των 3.5-4.5 ετών. Συμφώνα με τα στατιστικά στοιχεία η αναλογία του αυτισμού είναι 1-2 ανά 1000 παιδιά και είναι τέσσερις φορές πιο συχνός σε αγόρια από ότι σε κορίτσια. Ωστόσο τα τελευταία χρόνια ο αριθμός των διαγνώσεων του αυτισμού έχει αυξηθεί σημαντικά.

Στα πρώιμα συμπτώματα παίζουν σημαντικό ρολό οι εξωγενείς και οι γενετικοί παράγοντες. Τα πρώιμα συμπτώματα του αυτισμού που υπάρχουν ήδη από την βρεφική ηλικία είναι:

- η διαταραγμένη βλεμματική επαφή (απλανεσ βλέμμα, περιφερικό, απόν κ.λ.π)
- η διαταραγμένη ακουστική αντίληψη (εντύπωση κωφότητας, απουσία προσανατολισμού σε οικεία φωνή , παράδοξες ακουστικές αντιδράσεις, έλξη στην μουσική, ευαισθησία σε ήχους που δεν έχουν ανθρωπινή προέλευση)
- οι στατικοκινητικές διαταραχές (ανωμαλία προσαρμογής του βρέφους στην αγκαλιά των γονιών , αποφυγή της στήριξης, καθυστέρηση στην βάδιση)
- οι διαταραχές σύλληψης αντικειμένων (ατυπία σύλληψης αντικείμενου, δισταγμός)
- ελλείμματα στην προ-ομιλία (απουσία λαρυγγισμών, μονότονη φλυαρία)
- διαταραχές στην κοινωνική αλληλεπίδραση (αδιαφορία για τον έξω κόσμο , απέχθεια για την σωματική επαφή , έλλειμμα συντονισμένης προσοχής)
- και οι διαταραχές συμπεριφοράς (απουσία ενδιαφέροντος για παιχνίδι , αυτοεπιθετικές συμπεριφορές , φοβίες σε θορύβους και κινητικά αντικείμενα , καταναγκαστική χρήση αντικειμένων).

Ωστόσο στα πρώτα χρόνια της ζωής του όπου και γίνεται πλέον η διάγνωση του αυτισμού το παιδί εμφανίζει ποιοτικές δυσκολίες:

- στην κοινωνική κατανόηση
- στην συναλλαγή και συναισθηματική αμοιβαιότητα
- στον τρόπο επικοινωνίας
- στην γλωσσά με περιορισμένο ,στερεότυπο και επαναλαμβανόμενο ρεπερτόριο
- στην ανάπτυξη γνωσιακών λειτουργιών(Kring , 2007)

Πιο συγκεκριμένα ένα παιδί με αυτισμό παρουσιάζει :

α)κοινωνικές και συναισθηματικές διαταραχές όπως : η μοναχικότητα , η αποφυγή του ομαδικού παιχνιδιού , η απώλεια βλεμματικής επαφής , το μειωμένο συμβολικό παιχνίδι , η απώλεια αντίληψης εκφράσεων πρόσωπου και συναισθημάτων , η δυσκολία στην αναγνώριση πρόσωπων , το υπερβολικό δέσιμο με αντικείμενα και η αντίληψη μόνο της κυριολεξίας

β)ελλείμματα στην επικοινωνία όπως : η συχνή χρήση της ηχολαλίας (άμεση ή και καθυστερημένη) , η δυσκολία χρήσης ακόμα και μικρών φράσεων έως την ηλικία των 2 ετών ,η πολύ συχνή αντίστροφη των αντωνυμιών (στρέφονται στον εαυτό τους αυτός , αυτή εσύ) και τέλος

γ) επαναληπτικές-τελετουργικές πράξεις(ρουτίνα) όπως : η αλλαγή στην καθημερινότητα τους προκαλεί μεγάλη αναστάτωση (δραστηριότητες και περιβάλλον) , η συχνή καταναγκαστική συμπεριφορά , πρέπει να υπάρχει συγκεκριμένη σειρά στα παιχνίδια τους , οι στερεοτυπικές συμπεριφορές και τέλος οι ρυθμικές κινήσεις. (Kring & Davinson , 2007)

Γλωσσά και επικοινωνία παιδιών με ΔΑΦ

Σύμφωνα με τους Bloom και Lohey 1978, όπως αναφέρεται στον κεφάλαιο το σύστημα της γλώσσας αποτελείται από επιμέρους λειτουργικά επίπεδα που είναι:

A. Μορφή

- Φωνολογία: η οργάνωση και ο τρόπος σύνθεσης των επιλεγμένων ήχων μιας γλώσσας.
- Μορφολογία: τα μορφήματα της γλώσσας και ο τρόπος με τον οποίο προσδίδουν νόημα στις λέξεις.
- Σύνταξη: ο τρόπος σύνδεσης των λέξεων, ώστε να δημιουργούνται προτάσεις με νόημα.

B. Περιεχόμενο

- Έννοιες και σημασίες(σημασιολογία)

Γ. Χρήση (Πραγματολογία)

- Ως κοινωνική πράξη (γνώση κοινωνικών κανόνων, κατανόηση προθέσεων, επιθυμιών και στρατηγικών του ομιλητή)
- Κατάλληλη συμπεριφορά(προσαρμογή σε πλαίσιο επικοινωνίας)
- Ως επικοινωνιακή πρόθεση (μεταβίβαση σημαντικού μηνύματος)(Βιάζης , 2012)

Χαρακτηριστικά παιδιών με ΔΑΦ

Ως προς τη φωνολογία, τα παιδιά με ΔΑΦ, εμφανίζουν δυσκολίες στα χαρακτηριστικά της φωνής(τονισμός, ρυθμός, ένταση και προσωδία). Επίσης, συχνά μιλούν μονότονα, ενώ ο τόνος και το ύφος της φωνής δεν συνάδουν κατάλληλα με το σημασιολογικό περιεχόμενο μιας πρότασης.

Ως προς τη σύνταξη, παρουσιάζουν δυσκολία στη χρήση γλωσσικών τύπων(π.χ. παράλειψη μικρών γραμματικών λέξεων, όπως άρθρα, βοηθητικά ρήματα, αντωνυμίες, προθέσεις, καταλήξεις ρημάτων, κλπ.). Όταν ο διάλογος με έναν ενήλικα απαιτεί σύντομες απαντήσεις(κλειστού τύπου), το παιδί ανταποκρίνεται πιο εύκολα. Όταν όμως γίνει ερώτηση ανοιχτού τύπου, παρατηρείται μείωση στο ελάχιστο των συντακτικών δομών ή τύπων που θα χρησιμοποιήσει για να μεταδώσει το μήνυμα.

Ως προς τη σημασιολογία, δυσκολεύονται να ερμηνεύσουν ή να μετατρέψουν σε γλώσσα και γλωσσικές έννοιες τις εμπειρίες που συλλέγουν από την καθημερινότητά τους, π.χ. δεν μπορούν να καταλάβουν πώς τα αντικείμενα συνδέονται μεταξύ τους (βελόνα - κλωστή). Έτσι παρουσιάζουν περιορισμένη σημασιολογική ανάπτυξη σε συγκεκριμένες σημασιολογικές χρήσεις ή κατηγορίες.

Ως προς την πραγματολογία, δεν αναγνωρίζουν ότι η γλώσσα εξυπηρετεί την πληροφόρηση των συνδιαλεγόμενων, με αποτέλεσμα να τη χρησιμοποιούν για να χειριστούν τους άλλους και όχι για να επικοινωνήσουν μαζί τους. Εμφανίζουν δυσκολίες στην έναρξη της επικοινωνίας, στην επιλογή και διατήρηση θέματος, στην κατάθεση γνώσεων και απόψεων κατάλληλων προς το θέμα, στη διόρθωση της συζήτησης με την αίτηση για διευκρινίσεις. Επίσης, παρουσιάζουν δυσκολίες στην κατανόηση των αντιδράσεων του ακροατή, καθώς και στην εκτίμηση του γνωστικού του επιπέδου. Δεν μπορούν να προσλάβουν πληροφορίες από μη λεκτικούς κώδικες για να κρίνουν αν αυτό που λένε ενδιαφέρει ή όχι τον συνομιλητή τους, αλλά και να αντιληφθούν την πρόθεσή τους. Υπάρχει επίσης αδυναμία εκτίμησης του

ευρύτερου νοήματος και εμφανίζουν λάθη στη χρήση των προσωπικών αντωνυμιών, νεολογισμών, ιδιουσγκρασιακών σχολίων, στην κατανόηση των λέξεων που ανήκουν σε ειδικές κατηγορίες (προσδιορισμοί, ρήματα, κλπ) και την άμεση ή ετεροχρονισμένη ηχολαλία. Δυσκολεύονται να εκφράσουν τη νοητική και συναισθηματική τους κατάσταση, να υποστηρίξουν τον εαυτό τους, να διαπραγματευτούν, να κατανοήσουν τη χρήση του μεταφορικού λόγου, του χιούμορ, της ειρωνείας και του υπαινιγμού. Τέλος, εμφανίζουν δυσκολία στην επεξεργασία των ερεθισμάτων του περιβάλλοντος και στη χρήση του αφηγηματικού λόγου.(Βιάζης, 2012)

1.1.4 Φάσμα αυτισμού

Επειδή ο αυτισμός έχει διαφορετική ένταση και εύρος εκδήλωσης συμπτωμάτων σε κάθε περιστατικό αλλά και διαφορετική ηλικία εμφάνισης αυτών , είναι δύσκολο να των διαφοροποιήσουμε από άλλες διαταραχές ανάπτυξης . Για αυτό χρειάστηκε να ταξινομηθεί σύμφωνα με τις παραπάνω παραμέτρους σε 4 υποκατηγορίες οι οποίες είναι :

A) **το σύνδρομο Rett** → εμφανίζεται σε μεγαλύτερο ποσοστό στα κορίτσια και σχετίζεται με φυσιολογική προγεννητική – περιγενετική ανάπτυξη και ψυχοκινητική ανάπτυξη στους πρώτους 5 μήνες της ζωής του παιδιού . Ωστόσο μετά τους 5 μήνες εμφανίζει :

- επιβράδυνση του μεγέθους της κεφαλής από 5 έως 48 μηνών
- στερεοτυπικές κινήσεις με τα χεριά από 5 έως 30 μηνών
- απώλεια κοινωνικών δεσμεύσεων
- φτωχό συντονισμό κινήσεων βάρδισης και κορμού
- βαριά έκπτωση της ανάπτυξης της γλωσσικής αντίληψης και έκφρασης
- βαριά ψυχοκινητική καθυστέρηση

B) **η παιδική αποδιοργανωτική διαταραχή** → η οποία εμφανίζει φυσιολογική ανάπτυξη κατά τα 2 πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού , όπως εκδηλώνεται με την παρουσία ανάλογης με την ηλικία του λεκτικής και εξωλεκτικής επικοινωνίας , κοινωνικών σχέσεων , παιχνιδιού και προσαρμοστικής συμπεριφοράς Ωστόσο παρουσιάζει πριν από την ηλικία των 10 χρονών εμφανίζει :

- απώλεια στις κοινωνικές δεξιότητες ή την προσαρμοστική συμπεριφορά
- απώλεια στις δεξιότητες του παιχνιδιού
- απώλεια στις δεξιότητες της γλωσσικής έκφρασης και αντίληψης
- απώλεια στις κινητικές δεξιότητες
- ποιοτική έκπτωση στην κοινωνική συναλλαγή (π.χ. αποτυχία ανάπτυξης σχέσεων με συνομηλίκους και έκπτωση εξελκτικών συμπεριφορών)
- ποιοτικές εκπτώσεις στην επικοινωνία (π.χ. καθυστέρηση ή ολική έλλειψη της ανάπτυξης της ομιλούμενης γλώσσας , ανικανότητα έναρξης ή διατήρησης μιας συζήτησης, στερεοτύπη και επαναληπτική χρήση της γλώσσας , δυσκολία στο παιχνίδι ρολών)
- περιορισμένα επαναληπτικά και στερεότυπα πρότυπα συμπεριφοράς , ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων , συμπεριλαμβανόμενων και κινητικών στερεοτυπιών

Γ) **σύνδρομο Asperger** → θεωρείτε μια ήπια μορφή αυτισμού όπου δεν υπάρχει σημαντική γενετική καθυστέρηση πριν τα 2 έτη στην ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών ή στην ανάπτυξη αναλόγων με την ηλικία δεξιοτήτων αυτοεξυπηρέτησης ή της προσαρμοστικής συμπεριφοράς και της περιεργείας για το περιβάλλον .Ωστόσο μετά τα 2 έτη το παιδί εμφανίζει :

- έκπτωση στην χρήση πολλών εξελικτικών συμπεριφορών (βλεμματική επαφή, έκφραση προσώπου, η στάση του σώματος και οι χειρονομίες για την ρύθμιση της κοινωνικής συναλλαγής)
- αποτυχία στην ανάπτυξη αναλόγων με το αναπτυξιακό του επίπεδο σχέσεων με τους συνομήλικους
- έλλειψη αυθόρμητης επιδίωξης συμμετοχής σε απολαύσεις, ενδιαφέροντα ή και επιτεύγματα με άλλους ανθρώπους (έλλειψη να υποδεικνύει να θέτει ή να τονίζει θέματα ενδιαφέροντος)
- έλλειψη κοινωνικής ή συγκινησιακής αμοιβαιότητας
- ενασχόληση περιβαλλόμενη από ένα ή περισσότερα στερεότυπα και περιορισμένα πρότυπα ενδιαφέροντος
- εμφανώς άκαμπτη εμμονή σε ειδικές μη λειτουργικές συνήθειες
- στερεοτύπες και επαναληπτικές κινήσεις(χτυπήματα ή συστροφές των χεριών ή των δαχτύλων , περιπλοκές κινήσεις ολόκληρου του σώματος)
- επίμονη ενασχόληση με τμήματα αντικειμένων

Δ) **διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή μη προσδιοριζόμενη αλλιώς (συμπεριλαμβανόμενου του άτυπου αυτισμού)** → η διαταραχή αυτή χαρακτηρίζεται από:

- βαριά και διάχυτη έκπτωση στην ανάπτυξη της αμοιβαίας κοινωνικής συναλλαγής
- βαριά και διάχυτη έκπτωση στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων λεκτικής και εξωλεκτικής επικοινωνίας
- παρουσία στερεότυπων συμπεριφορών , δραστηριοτήτων και ενδιαφερόντων

Αλλά δεν πληρούνται τα κριτήρια μιας ειδικής διάχυτης αναπτυξιακής διαταραχής ,σχιζοφρένειας, σχιζότυπης διαταραχής της προσωπικότητας ή αποδεικτικής διαταραχής της προσωπικότητας. Στην κατηγορία αυτή βρίσκεται ο <<άτυπος>> αυτισμός διότι σε αυτή την κατηγορία οι περιπτώσεις δεν πληρούν τα κριτήρια της αυτιστικής διαταραχής λόγω α) της μεγαλύτερης ηλικίας έναρξης της, β)της διαφορετικότητας της συμπτωματολογίας και γ) όλων αυτών μαζί (συνδυαστικά). (Βιάζης ,2012,)

<u>Συμπτώματα</u>	<u>Βαρύς αυτισμός</u> <u>Διάχυτη</u> <u>αναπτυξιακή</u> <u>διαταραχή/άτυπος</u> <u>αυτισμός</u>	<u>Μέτριος</u> <u>Αυτισμός</u> <u>Αποδιοργανωτική</u> <u>διαταραχή</u>	<u>Ήπιος</u> <u>Αυτισμός ,</u> <u>Σύνδρομο</u> <u>Rett</u>	<u>Σύνδρομο</u> <u>Asperger</u>
Κοινωνικοποίηση	Αδιάφορο προς τους άλλους	Αναζήτα τους άλλους για να ικανοποιήσει	Δέχεται να τον πλησιάζουν	Αναζήτα τους άλλους για

		σωματικές του ανάγκες	οι άλλοι	μονόπλευρη επαφή
Επικοινωνία	Χρησιμοποιεί αρνητική συμπεριφορά	Χρησιμοποιεί χειρονομίες για να επικοινωνεί	Ανταποκρίνεται όταν το πλησιάζουν οι άλλοι	Αναζήτα τους άλλους για μονόπλευρη ομιλία
Λόγος	Καθόλου ή ηχολαλία	Ηχολαλία και περιορισμένος επικοινωνιακός λόγος	Πραγματολογικές δυσκολίες και ιδιόρρυθμη χρήση αντωνυμιών και λέξεων	Καλός λόγος αν και επαναληπτικός, κυριολεκτικός, φλύαρος και ιδιόρρυθμος
Παιχνίδι με συνομηλίκους	Καθόλου	Καθόλου	Παράλληλο παιχνίδι με ελάχιστη αλληλεπίδραση	Αναζήτα τους άλλους για μονόπλευρο παιχνίδι
Αισθητηριακή ευαισθησία	Ποικίλλει , σοβαρή έως καθόλου	Ποικίλλει , αρκετή έως καθόλου	Ποικίλλει ήπια ή μέτρια έως καθόλου	Ποικίλλει ήπια ή μέτρια έως καθόλου
Φανταστικό παιχνίδι	Καθόλου	Αντιγράφει τους άλλους	Επαναληπτικό παιχνίδι με λίγη φαντασία	Επαναληπτικό παιχνίδι με περιορισμένη φαντασία
Επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες	Άσκοπες , στερεοτύπες κινήσεις σώματος , αυτοτραυματισμοί	Επαναληπτικές , στερεοτύπες κινήσεις , άγγιγμα αντικειμένων	Τελετουργίες με αντικείμενα ή στερεοτύπες κινήσεις σώματος	Τελετουργίες ενδεχόμενες στερεοτυπικές
Αντίδραση στην αλλαγή	Επιμένει στην ομοιότητα , ακραίες αντιδράσεις	Επιμένει στην ομοιότητα ,σοβαρές αντιδράσεις	Επιμένει στην ομοιότητα , μέτριες αντιδράσεις	Δυσφορεί , αντιστέκεται , υπερβολικές αντιδράσεις
Κινητικές δεξιότητες	Καλές έως κακές	Καλές έως κακές	Καλές έως κακές	Αδεξιότητα , κακός

				συντονισμός
Βλεμματική επαφή	Αποφεύγει	Αποφεύγει , ασυνεχής	Αποφεύγει , ασυνεχής	Λίγη , ασυνεχής

Πινάκας 1: Λειτουργικότητα ΔΑΦ.

(Βιάζης , 2012)

1.1.5 Αυτισμός και Νοητική υστέρηση

Περίπου το 80% των παιδιών με αυτισμό σημειώνει βαθμολογία χαμηλότερη από 70 στις σταθμισμένες δοκιμασίες της νοημοσύνης γεγονός που ορισμένες φορές κάνει δύσκολη την διάκριση των δυο αυτών διαταραχών .Ωστόσο υπάρχουν σημαντικές διαφορές καθώς τα παιδιά με νοητική υστέρηση συγκεντρώνουν χαμηλότερη βαθμολογία σε όλα τα επιμέρους τμήματα των δοκιμασιών νοημοσύνης ενώ τα παιδιά με αυτισμό μπορεί να συγκεντρώσουν διαφορετικές βαθμολογίες στις διαφορές κλίμακες. Γενικότερα τα παιδιά με διαταραχή αυτιστικού φάσματος έχουν χειρότερη επίδοση σε δραστηριότητες που χρειάζονται αφηρημένη σκέψη , συμβολισμό ή συλλογισμό που αφορά ακολουθίες , ικανότητες που μπορεί να σχετίζονται με ελλείμματα στην γλωσσά. Ωστόσο τα παιδιά με διαταραχή αυτιστικού φάσματος συγκεντρώνουν καλύτερη βαθμολογία σε οπτικοχωρικές δεξιότητες, μακρόχρονη μνήμη , αισθησιοκινητική ανάπτυξη όπως η ρυθμική κίνηση , η ισορροπία και η αναρρίχηση ενώ τα παιδιά με νοητική υστέρηση εμφανίζουν πολύ μεγαλύτερη καθυστέρηση στην αδρή κινητικότητα . Άτομα με διαταραχή αυτιστικού φάσματος που έχουν δείκτη νοημοσύνης μεγαλύτερο από 70 ή 80 θεωρούνται υψηλής λειτουργικότητας.(Krings – Davison & Neale –Johnson, 2007).

1.1.6 Αξιολόγηση Αυτισμού

Από την κλασική περιγραφή του συνδρόμου του Kanner για το πρόωρο παιδικό αυτισμό το 1943, οι αντιλήψεις για τη διαταραχή εξελίχθηκαν διατηρώντας παράλληλα σημαντική συνέχεια με αυτό που είδε ο Kanner ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της κατάστασης - κοινωνικής δυσλειτουργίας (αυτισμός) και δυσκολίες στην αντιμετώπιση της αλλαγής στον μη κοινωνικό κόσμο (επιμονή στην ομοιομορφία) (Kanner, 1946).

Η Δέκατη Αναθεώρηση της Διεθνούς Στατιστικής Ταξινόμησης Νόσων και Συναφών Προβλημάτων Υγείας είναι η πιο πρόσφατη από μια σειρά η οποία διαμορφώθηκε το 1893 ως Ταξινόμηση του Bertillon ή Διεθνής Κατάλογος Αιτιών Θανάτου.. Κι ενώ ο τίτλος έχει τροποποιηθεί με σκοπό να καταστήσει πιο σαφές το περιεχόμενο και τους στόχους και για να αντικατοπτρίσει την προοδευτική επέκταση του πεδίου της ταξινόμησης πέρα από νόσους και τραυματισμούς, παρόλα αυτά η γνωστή συντομογραφία «ICD» διατηρήθηκε. Στην

αναθεωρημένη ταξινόμηση, οι νοσολογικές καταστάσεις ομαδοποιήθηκαν κατά έναν τρόπο ο οποίος θεωρήθηκε ότι είναι ο πιο κατάλληλος να εξυπηρετεί γενικούς επιδημιολογικούς σκοπούς και την αξιολόγηση της φροντίδας υγείας. Οι εργασίες για τη Δέκατη Αναθεώρηση της ICD άρχισαν τον Σεπτέμβριο 1983 με τη σύγκληση μιας Συνάντησης Προετοιμασίας για την ICD-10 στη Γενεύη. Το πρόγραμμα των εργασιών συντονιζόταν μέσα από τακτικές συναντήσεις των Επικεφαλής των Συνεργαζόμενων με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας Κέντρων για την Ταξινόμηση των Νόσων. Υπήρχε καθοδήγηση από τις ειδικές συναντήσεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων της Επιτροπής Ειδικών για τη Διεθνή Ταξινόμηση των Νόσων - Δέκατη Αναθεώρηση - που έλαβαν χώρα το 1984 και 1987. Εκτός από την τεχνική συμβολή την οποία προσέφεραν πολλές ομάδες ειδικών και μεμονωμένοι ειδήμονες, πολλά σχόλια και προτάσεις έγιναν από τα Κράτη-Μέλη και τα Περιφερειακά Γραφεία της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (Π.Ο.Υ) ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας κυκλοφορίας των προσχεδίων των προτάσεων για αναθεώρηση το 1984 και 1986. Από τα σχόλια που έγιναν, ήταν σαφές ότι πολλοί χρήστες θα επιθυμούσαν η ICD να συμπεριλάβει και άλλα είδη δεδομένων εκτός από τις «διαγνωστικές πληροφορίες» (με την ευρύτερη έννοια του όρου) τις οποίες πάντοτε κάλυπτε. Προκειμένου να ικανοποιηθούν οι ανάγκες των χρηστών αυτών, γεννήθηκε η ιδέα της δημιουργίας μιας «οικογένειας» ταξινομήσεων με επίκεντρο την παραδοσιακή ICD με τη γνωστή μορφή και δομή της. Έτσι, η ICD θα μπορούσε να ικανοποιήσει την ανάγκη για διαγνωστικές πληροφορίες για γενικούς σκοπούς, ενώ θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μαζί με αυτήν μια ποικιλία άλλων ταξινομήσεων, οι οποίες είτε θα επιλαμβάνονταν διαφορετικών προσεγγίσεων για τις ίδιες πληροφορίες (ΠΟΥ,2008).

Η 5η έκδοση του διαγνωστικού συστήματος DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρείας, που κυκλοφόρησε τον Μάιο του 2013, φιλοδοξεί να αποτελέσει τομή στην ιστορία της ταξινόμησης των ψυχιατρικών διαταραχών. Στο DSM-5 καταργείται το πολυαξονικό σύστημα διάγνωσης, παρόλο που δεν αμφισβητείται η κλινική σημασία που είχαν οι άξονες των προηγούμενων εκδόσεων, δηλαδή η βιο-ψυχο-κοινωνική προσέγγιση της εκτίμησης και αντιμετώπισης των ασθενών. Επειδή η πολυαξονική διάγνωση δεν έτυχε ευρείας εφαρμογής στην καθημερινή πρακτική, το νέο σύστημα συνδυάζει τη διάγνωση κάθε ψυχικής διαταραχής (συμπεριλαμβανομένων των διαταραχών προσωπικότητας) και κάθε σωματικής νόσου σε έναν μόνο άξονα. Παράλληλα το DSM-5 περιλαμβάνει, αν και προαιρετικά, την ταυτοποίηση συγκεκριμένων αντίξοων ψυχο-κοινωνικών παραγόντων και την αποτίμηση της γενικής λειτουργικότητας μέσω της αυτοσυμπληρούμενης κλίμακας WHODAS 2.0. Συμπληρωματικά προς τη διάγνωση προτείνεται η χρήση συγκεκριμένων κλινικών εργαλείων για την ανιχνεύσει και την αποτιμήσει μη-ειδικών συμπτωμάτων που «διατρέχουν» το σύνολο των ψυχικών διαταραχών (cross-cutting symptoms) (όπως κατάθλιψη, θύμος, μανία, άγχος κ.ά.), καθώς και ορισμένων ειδικών κλιμάκων για την εκτίμηση της βαρύτητας συμπτωμάτων συγκεκριμένων διαταραχών (π.χ. διαστάσεων της ψυχωτικής συμπτωματολογίας). Ένα κλινικά χρήσιμο εργαλείο, ιδίως σε δια-πολιτισμικά πλαίσια άσκησης της κλινικής πράξης, αποτελεί επίσης η ειδική ημι-δομημένη συνέντευξη για την εκτίμηση πολιτιστικών παραγόντων με σημαντική επίδραση στη στάση του ασθενούς σχετικά με την αναγνώριση και την αντιμετώπιση της ψυχικής διαταραχής (Cultural Formulation Interview).(APA,2013).

Η σύγκληση της διαγνωστικής προσέγγισης στο DSM-IV και το ICD-10 παρείχε ένα κοινό σύστημα που ενθάρρυνε ένα τεράστιο σώμα έρευνας. Οι αλλαγές που προτείνονται στο DSM-5 ενδέχεται να επηρεάσουν τόσο τη συγκρισιμότητα της έρευνας όσο και την επιλεξιμότητα της υπηρεσίας.

Τόσο οι κατηγορίες όσο και οι διαστατικές προσεγγίσεις στη διάγνωση έχουν χρησιμοποιηθεί, αν και στην πραγματική κλινική οι διαγνωστικές προσεγγίσεις (για πολλούς

λόγους) τείνουν να είναι ιδεογραφικές, δηλαδή να καλύπτουν όλες τις πολυπλοκότητες του συγκεκριμένου ατόμου.

Οι κατηγορικές προσεγγίσεις έχουν γίνει πολύ πιο εξελιγμένες τα τελευταία χρόνια -ιδίως με την έλευση των κριτηρίων διάγνωσης της έρευνας (RDC) που υιοθετήθηκαν με το DSM-III (το οποίο αναγνώρισε αρχικά τον αυτισμό το 1980). Τα συστήματα κατηγορίας έχουν μεγάλη αξία για την τήρηση αρχείων αλλά αντιμετωπίζουν ορισμένες εγγενείς προκλήσεις, π.χ. το πρόβλημα του καθορισμού συγκεκριμένης διαγνωστικής βάσης, ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζει τις μορφές συνθηκών κάτω από το όριο, αντιμετωπίζει συνυπάρχουσες καταστάσεις (συννοσηρότητα) και αντιμετωπίζει τις αναπτυξιακές αλλαγές (Rutter, 2005).

Οι επίσημες προσεγγίσεις που εφαρμόζονται στο DSM-IV και στο ICD-10 αποτελούν παραδείγματα αυτής της διαφοράς, καθώς το DSM-IV προορίζεται τόσο για κλινική όσο και για ερευνητική χρήση, ενώ το ICD-10 παρέχει δύο διαφορετικούς οδηγούς για τους δύο αυτούς σκοπούς. Το ICD-10, γενικά, αποθαρρύνει τη συννοσηρότητα, ενώ αυτό είναι περισσότερο αποδεκτό στο DSM-IV (George 2010).

Οι διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές είναι μια ομάδα νευροαναπτυξιακών διαταραχών που περιλαμβάνουν αυτιστική διαταραχή, διαταραχή του Asperger, διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή - μη προσδιορισμένη αλλιώς (PDD-NOS), διαταραχή διαταραχής της παιδικής ηλικίας (CDD) και διαταραχή Rett. Όλα παρουσιάζονται με την εμφάνιση παιδικής ηλικίας με έναν σύνολο συμπτωμάτων που καλύπτουν την κοινωνική αλληλεπίδραση και την επικοινωνία και συμπεριλαμβάνουν τα χαρακτηριστικά άτυπης συμπεριφοράς. Οι πρώτες τρεις διαταραχές (αυτιστική διαταραχή, διαταραχή του Asperger και PDD-NOS) αναφέρονται σήμερα ως διαταραχές του φάσματος του αυτισμού, οι οποίες αντικατοπτρίζουν διαφορετικά φαινοτυπικά και αιτιολογικά χαρακτηριστικά σε σύγκριση με τη διαταραχή της Rett και την CDD. Η αλλαγή του ονόματος ήρθε το 2013, όταν η Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία αναταξινόμησε την αυτιστική διαταραχή, το σύνδρομο Asperger, την αποσθρωτική διαταραχή κατά την παιδική ηλικία και τη διαταραχή της διαταραχής της ανάπτυξης που δεν καθορίζεται διαφορετικά (PDD-NOS) ως διαταραχές του φάσματος του αυτισμού (Schieve et.al.2011).

Κάθε άτομο για το οποίο μια διαταραχή στο πλαίσιο του φάσματος του αυτισμού θεωρείται πολύ πιθανή, δικαιούται να έχει μια εκτενή κλινική εκτίμηση, ιατρική εξέταση και μια σειρά από συμπληρωματικές εξετάσεις. Η εκτίμηση έχει μεγάλη σημασία προκειμένου να γίνει ακριβής διάγνωση αλλά και γιατί αποτελεί τη βάση οποιασδήποτε παρέμβασης.

Η εκτίμηση πρέπει να γίνεται από διεπιστημονική ομάδα με μεγάλη εμπειρία στον αυτισμό και στις αναπτυξιακές διαταραχές, που θα πρέπει να χρησιμοποιεί εργαλεία αξιολόγησης με διεθνή εγκυρότητα. Αναλυτικότερα δηλαδή, ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις, κλίμακες άμεσης παρατήρησης, όπως, τα Autism Diagnostic Interview (ADI), Autism Diagnostic Observation Scales (ADOS), Vineland Adaptive Behaviour Scale (VABS), the Childhood Autism Rating Scale (CARS), Diagnostic Interview for Social and Communicative Disorders (DISCO), Behavioural Summarized Evaluation (BSE) και άλλα. Η Τροποποιημένη Λίστα Ελέγχου για τον Αυτισμό (M-CHAT-R™) είναι ένα επιστημονικά επικυρωμένο εργαλείο για την ανίχνευση παιδιών ηλικίας 16 έως 30 μηνών που αξιολογεί τον κίνδυνο για διαταραχή του φάσματος αυτισμού (ASD). Η αρχική έκδοση, το MCHAT, αναπτύχθηκε από τους νευροψυχολόγους Diana Robins και Deborah Fein και την κλινική ψυχολόγο Marianne Barton. Η αναθεώρηση, η οποία βελτιώνει την ιδιαιτερότητα, κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του 2013 (Brennan et.al.2016). Η διεπιστημονική ομάδα είναι μια ομάδα θεραπείας που αποτελείται από γιατρούς και ειδικούς θεραπευτές όπως παιδοψυχίατρο, αναπτυξιολόγο, ψυχολόγο, λογοθεραπευτή, εργοθεραπευτή και ειδικό παιδαγωγό όπου από κοινού προσπαθούν να κατανοήσουν τις ατομικές διαφορές και τις ανάγκες του κάθε παιδιού, και να παρέχουν διάγνωση, αξιολόγηση και θεραπεία σε ένα υποστηρικτικό πλαίσιο με τη φροντίδα

του περιβάλλοντος. Επιπλέον, οι γονείς θεωρούνται σεβαστά μέλη της ομάδας και πιστεύεται ότι είναι ο καλύτερος «συνήγορος» του παιδιού τους (Bull, et.al. 2016).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των παιδιών με αυτισμό είναι ο αυστηρός και διάχυτος λόγος και τα γλωσσικά ελλείμματα (Brown, 2016). Περίπου 50% των παιδιών με αυτισμό είναι μη λεκτικά, και αυτά παιδιά που αποκτούν κάποια ομιλία πριν η γλωσσική παρέμβαση συνήθως παρουσιάζει ομιλία που είναι ηχολαλική. Το κύριο χαρακτηριστικό της γλωσσικής ανάπτυξης των αυτιστικών παιδιών δεν είναι η περιορισμένη ανάπτυξη του λόγου αλλά η μη λειτουργική του χρήση. Άλλωστε, ο λόγος είναι το κατεξοχήν επικοινωνιακό μέσο του ανθρώπινου είδους και, όπως είδαμε, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του αυτισμού είναι η τάση αποφυγής της επικοινωνίας και της κοινωνικής επαφής.

Πάντως, ακόμα και στις περιπτώσεις όπου αναπτύσσεται λόγος, αυτός παρουσιάζει πολλές ιδιομορφίες και σπάνια χρησιμοποιείται αυθόρμητα, με σκοπό την επικοινωνία. Μια από τις ιδιομορφίες αυτές είναι η άμεση ή καθυστερημένη ηχολαλία, η οποία εμφανίζεται περίπου στο 85% των αυτιστικών παιδιών που αναπτύσσουν λόγο και αναφέρεται στην επανάληψη λέξεων ή φράσεων που ειπώθηκαν από άλλους.

Άλλες ιδιομορφίες του λόγου των αυτιστικών παιδιών είναι η αντιστροφή της προσωπικής αντωνυμίας (χρησιμοποιούν την αντωνυμία «εσύ» αντί «εγώ» όταν αναφέρονται στον εαυτό τους και γενικά δεν αλλάζουν τις αντωνυμίες για να ταιριάζουν με την κατάσταση), καθώς και η περίεργη προσωδία στη χρήση της φωνής τους (δυνατή ένταση, κακός ρυθμός). Ωστόσο, έχει υποστηριχτεί ότι η ηχολαλία δεν στερείται εντελώς νοήματος αλλά ενδέχεται να εξυπηρετεί διάφορες σκοπιμότητες για τα αυτιστικά παιδιά και να αποτελεί μια προσπάθεια επικοινωνίας, η οποία όμως εκφράζεται με πολύ πρωτόγονο τρόπο (Locke et.al.2016) .

Σε ένα λογοθεραπευτικό κέντρο εφαρμόζονται test για τη διάγνωση αυτών των διαταραχών, τη διαφοροδιάγνωση και την αξιολόγηση του λόγου και της ομιλίας των παιδιών και των ενηλίκων. Οι λογοθεραπευτικές συνεδρίες πάντα είναι ατομικές και η θεραπευτική παρέμβαση καθορίζεται πάντα με γνώμονα τις ανάγκες του κάθε ατόμου.

Η άτυπη αξιολόγηση του αυτισμού στηρίζεται, στην παρατήρηση της λειτουργικότητας των μαθητών σε καθημερινά πλαίσια. Σύμφωνα με τον Σπαντιδάκη, (2009) η άτυπη αξιολόγηση μπορεί να πάρει τις εξής μορφές: την αξιολόγηση της επίδοσης η οποία παρακολουθεί την πρόοδο του παιδιού , την αξιολόγηση βάσει φακέλου η οποία συλλέγει τις αποδόσεις του παιδιού και παρουσιάζει την πρόοδό του, την αυθεντική αξιολόγηση και, τη δυναμική αξιολόγηση.

1.1.7 Συχνότητα εμφάνισης

Ο επιπολασμός του αυτισμού σε παιδιά έχει ερευνηθεί για αρκετές δεκαετίες. Εκτιμάται ότι περίπου 30 παιδιά ανά 10.000 διαγιγνώσκονται με PDD και περίπου 15 παιδιά ανά 10.000 διαγιγνώσκονται με αυτισμό (George 2010). Ωστόσο, μερικοί ερευνητές έχουν αναφέρει ότι πολλές, μικρές γεωγραφικές περιοχές φαίνεται να έχουν ποσοστά επικράτησης τόσο υψηλές όσο 67 ανά 10.000 (Στασινός, 2013). Τέτοια ευρήματα έχουν προκαλέσει εικασίες σχετικά με ορισμένους περιβαλλοντικούς παράγοντες (για παράδειγμα, τοξίνες από φαρμακευτικές εταιρείες) που εμπλέκονται στην ανάπτυξη του αυτισμού. Μέχρι στιγμής, όμως, αυτά τα ευρήματα δεν έχουν επιβεβαιωθεί από αξιόπιστη έρευνα και είναι εξίσου πιθανό ότι ορισμένες γεωγραφικές περιοχές προσελκύουν οικογένειες που έχουν παιδιά με αυτισμό - για παράδειγμα, λόγω των αυξημένων υπηρεσιών που παρέχονται σε αυτά τα παιδιά σε ορισμένες τοπικές σχολικές περιοχές - ή την πιθανότητα ότι ορισμένες γεωγραφικές περιοχές είναι πολύ καλύτερες στην αναγνώριση και αναφορά περιπτώσεων αυτισμού (Schieve et.al.2011).

Οι εκτιμήσεις του επιπολασμού του αυτισμού εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα χρησιμοποιούμενα διαγνωστικά κριτήρια. Μερικές φορές παρουσιάζεται υπερδιέγερση σε παιδιά και ενήλικες, ειδικά σε ιδρύματα μακράς διάρκειας με σοβαρή μαθησιακή αναπηρία και ορισμένα χαρακτηριστικά που μοιάζουν με αυτισμό, συμπεριλαμβανομένων των στερεοτύπων κινήσεων και των άκαμπτων και επαναλαμβανόμενων συμπεριφορών. Εκεί όπου οι τελευταίοι υπερισχύουν μπορούν να εξυπηρετηθούν καλύτερα με τη χρήση της ταξινόμησης της DSM στερεοτυπικής διαταραχής κίνησης. Τα γνωστικά ελλείμματα σημαίνει ότι η οριοθέτηση των άλλων χαρακτηριστικών του αυτισμού από την παγκόσμια καταγραφή είναι δύσκολη (Schieve et.al, 2011).

Τα Κέντρα Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (Centers for Disease Control and Prevention -CDC) ανακοίνωσαν τον εκτιμώμενο επιπολασμό του αυτισμού μεταξύ των παιδιών του έθνους, με βάση μια ανάλυση των ιατρικών αρχείων του 2014 και, όπου υπάρχουν, εκπαιδευτικών αρχείων παιδιών ηλικίας 8 ετών από 11 ιστοτόπους παρακολούθησης σε όλη την United. Η νέα εκτίμηση αντιπροσωπεύει αύξηση κατά 15 τοις εκατό στην επικράτηση σε εθνικό επίπεδο: σε 1 στα 59 παιδιά, από 1 σε 68 δύο χρόνια πριν. Ωστόσο, οι εκτιμήσεις του επιπολασμού διέφεραν ευρέως μεταξύ των τόπων παρακολούθησης, με σημαντικά υψηλότερους αριθμούς σε χώρους όπου οι ερευνητές είχαν πλήρη πρόσβαση στα σχολικά αρχεία. Αυτό υποδηλώνει ότι οι νέοι εθνικοί αριθμοί αντικατοπτρίζουν μια συνεχή υποτιθέμενη πραγματική επίδοση του αυτισμού μεταξύ των παιδιών του έθνους (Kisangau et.al.2018).

Οι Furman et.al. (2016) εξέτασε τις εκθέσεις και έδειξε ότι τα ποσοστά επικράτησης αυξήθηκαν σημαντικά με το έτος δημοσίευσης, αυξάνοντας σε 7,2: 10 000 για την περίοδο 2000-2016. Η συνολική αναλογία αρσενικού: θηλυκού ήταν 3,8: 1, που υποδηλώνει αλληλεπιδράσεις που σχετίζονται με το φύλο. Ο λόγος είναι τώρα γνωστό ότι είναι ακόμη υψηλότερος στο σύνδρομο Asperger. Πρόσφατες μελέτες έχουν επιδείξει μαζική επιτάχυνση σε αυτή την τάση και μια έρευνα από εν τμήμα απορροής περίπου 57.000 παιδιών στο Λονδίνο, χρησιμοποιώντας ένα σχεδιασμό ενεργητικής διαπίστωσης περιπτώσεων, διαπίστωσε ότι ο αυτισμός παιδικής ηλικίας ήταν 38,9: 10 000 και όταν άλλες διαταραχές του φάσματος του αυτισμού (ASD) αυξήθηκε σε 116,1: 10 000 (Shamberger, 2011). Ο λόγος αρσενικού: θηλυκού ήταν περίπου 3: 1 για όλα τα ASD, αλλά αυξήθηκε σε 8,3: 1 για τον αυτισμό παιδικής ηλικίας. Το ποσοστό της συνυπάρχουσας ανικανότητας στη μάθηση σε αυτή τη μελέτη ήταν μόλις πάνω από 50% στις παιδικές ομάδες του αυτισμού και του αυτιστικού φάσματος. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι συγγραφείς όρισαν επίσης μια ομάδα παιδιών με «στενό αυτισμό» που συναντούσαν την τρέχουσα συναίνεση και ένα κριτήριο του ερευνητικού μέσου για τον παιδικό αυτισμό καθώς και κριτήρια έρευνας για τον αυτισμό ηλικίας 4-5 ετών. Το 75% αυτής της ομάδας είχε μια μαθησιακή αναπηρία, μια παρόμοια επικράτηση με αυτή που παρατηρήθηκε σε παλαιότερες μελέτες του αυτισμού, ίσως υποδηλώνοντας ότι η διεύρυνση των κριτηρίων καθώς και η αυξημένη ευαισθητοποίηση στον αυτισμό συνέβαλε στις αλλαγές τόσο των επιπτώσεων όσο και των επιπέδων επικράτησης. Το ερώτημα κατά πόσον υπήρξε μια πραγματική άνοδος παράλληλα με αυτούς τους παράγοντες είναι δύσκολο να απαντηθεί, αν και εξαιρετικά σημαντικό (Rice 2009).

Ο Shamberger (2011) εξέτασε τον επιπολασμό του αυτισμού σε σχέση με τη συμμετοχή του κράτους στο πρόγραμμα γυναικών, βρεφών και παιδιών (WIC) των Ηνωμένων Πολιτειών. Σύμφωνα με τη μελέτη του ο επιπολασμός παρουσιάζεται συχνότερα στα αγόρια σε σχέση με τα κορίτσια.

1.1.8 Θεραπευτικές προσεγγίσεις

Η θεραπευτική παρέμβαση σκοπό έχει να προετοιμάσει το άτομο ώστε να συμμετέχει πλήρως

στην κοινότητα, να έχει ενεργό ρόλο στην οικογένεια, να είναι ανεξάρτητο και παραγωγικό, στο βαθμό που είναι εφικτό. Ο θεραπευτικός σχεδιασμός απαιτεί λεπτομερή αξιολόγηση του επιπέδου λειτουργικότητας, κατανόηση των δυνατοτήτων και των δυσκολιών, θεωρητικό υπόβαθρο για τη μακροχρόνια παροχή υπηρεσιών και ρεαλιστικές υποθέσεις για την πιθανή εξέλιξη. Η θεραπευτική προσέγγιση είναι αποτελεσματική μόνον όταν είναι εξατομικευμένη, ανάλογη της χρονολογικής ηλικίας και του αναπτυξιακού επιπέδου, εστιάζεται στο σύνολο των δυσκολιών, στην αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών και στην προώθηση της ανάπτυξης και της προσαρμογής μακροχρόνια. Σήμερα, δεν υπάρχει συγκεκριμένη θεραπεία, με τα ίδια αποτελέσματα για όλα τα άτομα, σε όλες τις ηλικίες, ενώ κάποιες προσεγγίσεις μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικές σε σχέση με άλλες στην προώθηση των κοινωνικών, πραγματολογικών και διαπροσωπικών δεξιοτήτων. Επειδή οι διαταραχές του φάσματος του αυτισμού είναι χρόνιες, απαιτούνται αλλαγές στη θεραπευτική προσέγγιση, καθώς το άτομο μεγαλώνει. (Βιάζης 2012, & Παπαγεωργίου 2013)

Ανάλυση θεραπευτικών προσεγγίσεων

1. Πρώιμη παρέμβαση

Η έγκαιρη διάγνωση του αυτισμού οδήγησε στην ανάπτυξη μεθόδων πρώιμης παρέμβασης. Από την ανασκόπηση διαφορετικών συμπεριφορικών προγραμμάτων οι Dawson et al., υποστηρίζουν ότι η πρώιμη παρέμβαση επηρεάζει θετικά την ανάπτυξη και την ένταξη σε περιβάλλον εκπαίδευσης, ανεξάρτητα από τις μεθόδους, τη φιλοσοφία και τα χαρακτηριστικά των παιδιών. Σήμερα, δεν είναι σαφές ποιες παρεμβάσεις είναι περισσότερο αποτελεσματικές για ποια παιδιά με αυτισμό. Όμως, είναι γενικά αποδεκτό ότι όσο νωρίτερα αρχίζει η θεραπεία και όσο πιο εντατική είναι η παρέμβαση, τόσο καλύτερα είναι τα αποτελέσματα. Η χρήση σταθμισμένων δοκιμασιών αξιολόγησης των γνωστικών, γλωσσικών, κοινωνικών και προσαρμοστικών δεξιοτήτων, των αναπτυξιακών αλλαγών και η αξιολόγηση των αναγκών κάθε παιδιού μετά το τέλος του προγράμματος, θα δώσει χρήσιμες πληροφορίες για την αποτελεσματικότητα συγκεκριμένων παρεμβάσεων. Επιπρόσθετα στοιχεία ενός ολοκληρωμένου προγράμματος πρώιμης παρέμβασης για τα παιδιά με αυτισμό αποτελούν η εξατομικευμένη λογοθεραπεία - εκπαίδευση στην επικοινωνία, η εργοθεραπεία και η κινησιοθεραπεία. Οι θεραπείες αυτές μεμονωμένα δεν είναι επαρκείς. Ανάλογη είναι και η παρατήρηση ότι η εκπαίδευση στην επικοινωνία με ή χωρίς λόγο είναι κεντρικής σημασίας. Για να έχουμε τα αποτελέσματα που επιθυμούμε τα παιδιά με Δαφ δεν θα πρέπει να πραγματοποιούν μόνο συνεδρίες λογοθεραπείας αλλά και εργοθεραπείας, ψυχολογίας, κινησιοθεραπείας κλπ. Θα πρέπει λοιπόν να υπάρχει συνδυασμός θεραπείας από όλους τους τομείς εφόσον υπάρχει ανάγκη. Τέλος σημαντικός παράγοντας στην αντιμετώπιση του αυτισμού είναι ο θεραπευτής που εκτός από την εξειδίκευση του θα πρέπει να έχει η γνώσεις, η εμπειρία και η ικανότητά στην προσέγγιση του παιδιού. (Παπαγεωργίου 2013)

2. Συμπεριφορικές προσεγγίσεις :

- **Τροποποίηση συμπεριφοράς και ρόλος οικογενείας**

Έως τα τέλη της δεκαετίας του 60 τα παιδιά με Δαφ θεωρούνταν μη εκπαιδύσημα για αυτό και δεν φοιτούσαν σε ειδικά σχολεία αλλά ούτε και σε κέντρα θεραπείας. Πρώτος λοιπόν ο

Ivar Lovaas ξεκίνησε την θεραπεία με την μέθοδο ανάλυσης της συμπεριφοράς για την εκπαίδευση αυτών των παιδιών . Έτσι κατέρριψε τον μύθο ότι αυτά τα παιδιά δεν μπορούν να εκπαιδευτούν και κατάφερε με την βοήθεια και της οικογενείας κάποια από αυτά τα παιδιά να φοιτούν σε γενικό σχολείο.

Είναι πολύ σημαντικό αυτό το είδος θεραπείας καθώς ενισχύει την κατάκτηση του λόγου , των κοινωνικών δεξιοτήτων και βελτιώνει την συμπεριφορά. Πραγματοποιούνται λοιπόν τεχνικές τροποποίησης της συμπεριφοράς (aba) όπου ενισχύονται οι επιθυμητές συμπεριφορές και μειώνονται οι ανεπιθύμητες . Σε αυτή την θεραπευτική μέθοδο παίζει πολύ σημαντικό ρολό η οικογένεια του παιδιού διότι βοηθάει καθορίστηκα στην εξέλιξη της ζωής του παιδιού καθόλα την διάρκεια της . Η υποστήριξη της οικογενείας θα πρέπει να αποτελείται από θετική στάση , αξίες , προσδοκίες και στόχους. Τέλος οι γονείς θα πρέπει να συμμετέχουν ενεργά στην θεραπεία . (Jongsma & Editor , 2012 & Παπαγεωργίου 2013)

- **ABA (Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συμπεριφοράς)**

Αποτελεί μία ευρέως διαδεδομένη παρέμβαση σε παιδιά με αυτισμό, κατά βάση, **πρώιμη** (ξεκινά πριν την σχολική ηλικία) και **εντατική** (έως και σαράντα ώρες εβδομαδιαίως). Η ονομασία του προγράμματος προέρχεται από τα αρχικά των αγγλικών λέξεων Applied Behavioural Analysis που μεταφράζεται στα ελληνικά ως Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συμπεριφοράς. Επρόκειτο για ένα δομημένο πρόγραμμα συμπεριφοράς με βασικό στόχο να διερευνήσει την αποτελεσματικότητα των συμπεριφοριστικών μεθόδων στην αντιμετώπιση του αυτισμού. Αρχικά, το πρόγραμμα είναι **αυστηρά ατομικό** (ένας / έναν — μαθητής / θεραπευτής) και στοχεύει στη γενίκευση των γνώσεων. Στο πρόγραμμα συμμετέχουν οι **γονείς** ενώ, αργότερα, συνεχίζεται και στο **σχολείο**. Πολύ συχνά, η αρχική εκπαίδευση στο πρόγραμμα γίνεται σε κάποιον χώρο κοντά στο φυσικό περιβάλλον του παιδιού (πιθανώς στο δωμάτιο του παιδιού), εφόσον έχει δομηθεί κατάλληλα, ή σε εξειδικευμένο πλαίσιο — με διάρκεια από 10 έως και περισσότερες από 40 ώρες την εβδομάδα. Το πρόγραμμα διαρκεί για δύο (2) χρόνια. Ξεκινά από την εκμάθηση βασικών δεξιοτήτων λόγου και αυτοεξυπηρέτησης και στη συνέχεια διδάσκονται σταδιακά μη λεκτικές και λεκτικές δεξιότητες μίμησης και η εδραίωση της απαρχής της ενασχόλησης με παιχνίδια. Για να είναι αποτελεσματικό το πρόγραμμα, είναι απαραίτητο να εμπλέκονται όλα τα άτομα που εργάζονται με το παιδί. (Παπαγεωργίου 2013 , Γκορίλας & Παπαθανασίου , 2018)

3.εκπαιδευτικές προσεγγίσεις :

- **TEACCH(Δομημένη διδασκαλία)**

Στο πρόγραμμα TEACCH (Treatment and Education of Autistic and Communication Handicapped Children), η εκπαίδευση στηρίζεται στη δόμηση του φυσικού περιβάλλοντος, του καθημερινού προγράμματος, των δραστηριοτήτων και του υλικού και στη χρήση οπτικών συνθημάτων για την ενίσχυση της επικοινωνίας. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι εξατομικευμένο, ανάλογο του αναπτυξιακού επιπέδου και ενσωματώνει συμπεριφορές και γνωστικές τεχνικές για την προώθηση της επικοινωνίας και της κοινωνικότητας. (Παπαγεωργίου 2013)

- **PECS(Σύστημα Επικοινωνίας Μέσω Ανταλλαγής Εικόνων)**

Η μέθοδος εναλλακτικής επικοινωνίας PECS (Picture Exchange Communication System), χρησιμοποιεί σύμβολα, εικόνες ή αντικείμενα όπως και το πρόγραμμα TEACCH, για την προώθηση της επικοινωνίας στην τάξη. Το πρόγραμμα Bright Start, εστιάζεται στην ανάπτυξη γνωστικών και μεταγνωστικών δεξιοτήτων, ενώ οι Koegel et al., τονίζουν την επιτυχή προσαρμογή των παραδοσιακών συμπεριφορικών μεθόδων στο σχολικό περιβάλλον. Επειδή η ποικιλομορφία των αναγκών των ατόμων με αυτισμό είναι μεγάλη, η επιλογή του εκπαιδευτικού προγράμματος απαιτεί μεγάλη προσοχή.(Παπαγεωργίου 2013)

- **Κοινωνικές ιστορίες**

Μια Κοινωνική Ιστορία περιγράφει μια κοινωνική κατάσταση, όπως την αντιλαμβάνεται το συγκεκριμένο άτομο με αυτισμό και όχι ένα φυσιολογικό άτομο, γι' αυτό η χρήση της μπορεί να αποβεί ωφέλιμη και για τις δύο πλευρές, αφού βοηθά τόσο το ίδιο το άτομο με αυτισμό όσο και τα τυπικά αναπτυσσόμενα άτομα να κατανοήσουν την οπτική και τον μοναδικό τρόπο που ένα άτομο με αυτισμό αντιλαμβάνονται την κοινωνική πραγματικότητα (Αλευρά,2007)

Οι κοινωνικές ιστορίες στοχεύουν όχι μόνο στο να αναπτύξουν τα άτομα με αυτισμό κατάλληλες κοινωνικές δεξιότητες αλλά και στην ανάπτυξη της κοινωνικής κατανόησης. Στόχος των κοινωνικών ιστοριών είναι να μοιραστούν πληροφορίες σχετικά με: το «πότε», το «που» λαμβάνει μια κατάσταση χώρα, «ποιος» εμπλέκεται, «που» συμβαίνει και «γιατί». (Marie Howley, Eileen Arnold, 2005)

Η κοινωνική κατανόηση εξαρτάται από τους έκδηλους αλλά και τους σιωπηρούς κοινωνικούς κανόνες, που διέπουν τις καθημερινές κοινωνικές συναλλαγές. Οι κοινωνικές ιστορίες παρέχουν στα άτομα με αυτισμό χαμένες πληροφορίες σχετικά με την προοπτική των άλλων και σχετικά με τα κοινωνικά συνθήματα. Η παροχή των πληροφοριών που λείπουν βοηθά να διευκρινιστεί το σύνολο της κοινωνικής εικόνας. Οι κοινωνικές ιστορίες παρέχουν ακριβείς κοινωνικές πληροφορίες, επιτρέποντας έτσι την πρόσβαση στα μυστικά γύρω από την κοινωνική αλληλεπίδραση και σε πρακτικά απτές κοινωνικές πληροφορίες. Η εστίαση στην παροχή ελλιπών ή κρυφών πληροφοριών σε άτομα με αυτισμό που κάνει την προσέγγιση της κοινωνικής ιστορίας διαφορετική από τις άλλες προσεγγίσεις των κοινωνικών δεξιοτήτων. (Marie Howley, Eileen Arnold, 2005). Οι κοινωνικές ιστορίες αποτελούν καταπληκτικά εργαλεία για τη διδασκαλία των κοινωνικών δεξιοτήτων σε όλα τα παιδιά και ενήλικες με ειδικές ανάγκες. Όποιος έχει δυσκολία σε μια κοινωνική κατάσταση μπορεί να επωφεληθεί από τη χρήση της Κοινωνικής ιστορίας. Εφαρμόζονται ιδιαίτερα στην εκμάθηση κοινωνικών δεξιοτήτων στα άτομα με αυτισμό και ιδιαιτέρως στα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας (Γερασίμου 2014 & Γκορίλας & Παπαθανασίου , 2018)

4.Ψυχοθεραπεία

Η ψυχοδυναμική ψυχοθεραπεία θεωρήθηκε παλιότερα ως θεραπεία εκλογής στον αυτισμό. Σήμερα είναι αποδεκτό ότι τα κεντρικά συμπτώματα του αυτισμού δεν ανταποκρίνονται στη μέθοδο αυτή. Ωστόσο, τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας μπορεί να βοηθηθούν από ατομική, ομαδική ή οικογενειακή ψυχοθεραπεία, όταν συνυπάρχουν άλλες ψυχιατρικές καταστάσεις ή συμπτώματα όπως άγχος, κατάθλιψη ή έντονη ψυχαναγκαστική - καταναγκαστική συμπτωματολογία. Η εφαρμογή υποστηρικτικών και πιο δομημένων θεραπευτικών διαδικασιών, όπως η γνωστική -συμπεριφορική ψυχοθεραπεία, είναι αποτελεσματική σε μερικές περιπτώσεις στην αντιμετώπιση της κατάθλιψης. Αυστηρά δομημένη κατευθυντική ψυχοθεραπεία, που εστιάζεται στην κατανόηση των βασικών

δυσκολιών και τεχνικές εκπαίδευσης στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων υποστηρίζουν την ανάπτυξη και τη γενίκευση προσαρμοστικών δεξιοτήτων. Κατά τα τελευταία χρόνια η εκπαίδευση στην αυτογνωσία είναι σημαντική στη θεραπευτική προσέγγιση των ατόμων με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας. Σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή ψυχοθεραπείας προϋποθέτει προσεχτική αξιολόγηση των δυνατοτήτων και δυσκολιών και συγκεκριμένες ενδείξεις ότι το άτομο θα ωφεληθεί.

Κάθε παιδί είναι διαφορετικό με αποτέλεσμα να διαφέρουν οι δυνατότητες και οι ανάγκες του. Γι αυτό και το κάθε πρόγραμμα θεραπείας είναι εξατομικευμένο. Όλες οι παραπάνω μέθοδοι θεραπείας δίνουν έμφαση στην πρώιμη παρέμβαση, σε δραστηριότητες μικρής διάρκειας, στην εκπαίδευση και την ενεργό στάση των γονέων αλλά και στην αξιολόγηση της προόδου. Τέλος ο στόχος του κάθε προγράμματος θεραπείας ενός παιδιού με δαφ είναι να βελτιώσει τις κοινωνικές του δεξιότητες, τον λόγο ή την ομιλία αλλά και να μπορέσει αν είναι ανεξάρτητο και να αυτοεξυπηρετείται στην ενήλικη ζωή του (Παπαγεωργίου, 2013).

5.Φαρμακοθεραπεία

Δεν υπάρχει αποτελεσματικό φάρμακο για τη θεραπεία των κοινωνικών και επικοινωνιακών αποκλίσεων στα παιδιά με αυτισμό. Ωστόσο, κάποια φάρμακα μπορεί να είναι άμεσα βοηθητικά στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων συμπτωμάτων και συνυπαρχουσών διαταραχών, ενώ υποστηρίζουν έμμεσα τα αποτελέσματα των συμπεριφορικών και εκπαιδευτικών παρεμβάσεων.

- **Νευροληπτικά.** Τα νευροληπτικά πρώτης γενιάς δεν είναι ιδιαίτερα βοηθητικά. Η χρήση τους περιορίζεται σημαντικά από τον κίνδυνο εκδήλωσης όψιμης δυσκινησίας⁶⁰. Το ενδιαφέρον εστιάζεται σήμερα στα άτυπα νευροληπτικά, όπως η ρισπεριδόνη, που μειώνει την υπερκινητικότητα-παρορμητικότητα, τις στερεοτυπικές και αυτοτραυματικές, συμπεριφορές και την επιθετικότητα. Σε μερικά παιδιά βελτιώνεται και η κοινωνικότητα. Ο κίνδυνος για εξωπυραμιδικά συμπτώματα είναι μειωμένος, ενώ ο κίνδυνος για όψιμη δυσκινησία είναι υπαρκτός. Η πιο σημαντική παρενέργεια είναι η αύξηση του βάρους. Άλλες παρενέργειες, όπως υπνηλία, κούραση, τρόμος και σιελόρροια είναι συνήθως παροδικές.
- **Αναστολείς της επαναπρόσληψης της σεροτονίνης (SSRIs).** Χρησιμοποιούνται συχνά για την αντιμετώπιση των επαναληπτικών συμπεριφορών, των στερεοτυπιών και του άγχους στις αλλαγές. Οι περισσότερες μελέτες βασίζονται σε μικρά δείγματα, ενώ το θέμα των αναπτυξιακών αλλαγών στην αποτελεσματικότητα των φαρμάκων παραμένει ανοιχτό. Σε μελέτη παιδιών προεφηβικής ηλικίας με φλουοξετίνη, αναφέρθηκε βελτίωση στο μεγαλύτερο ποσοστό. Μελέτες εστιασμένες στην αποτελεσματικότητα της φλουβοξαμίνης σε ενήλικες έδειξαν βελτίωση των καταναγκαστικών συμπεριφορών και της επιθετικότητας. Οι παρενέργειες είναι λιγότερες με χαμηλή αρχική δόση και σταδιακή αύξηση.
- **Αντικαταθλιπτικά.** Συναισθηματική αστάθεια, ακατάλληλες συναισθηματικές αντιδράσεις, άγχος και κατάθλιψη παρατηρούνται συχνά στα άτομα με αυτισμό. Η ιμιπραμίνη ήταν δημοφιλής στην αντιμετώπιση της κατάθλιψης, της επιθετικότητας και της ευερεθιστότητας σε άτομα με αυτισμό, αλλά η χρήση περιορίστηκε λόγω πιθανών παρενεργειών από το καρδιαγγειακό σύστημα. Η χλωριμιπραμίνη είναι πιο αποτελεσματική στον έλεγχο των στερεοτυπιών, της επιθετικότητας, της υπερκινητικότητας και των καταναγκαστικών συμπεριφορών.
- **Σταθεροποιητές της διάθεσης.** Μελέτες εστιασμένες στη δράση των αντιεπιληπτικών

ως σταθεροποιητών της διάθεσης στον αυτισμό είναι περιορισμένες. Η ανταπόκριση των ατόμων με αυτισμό στη θεραπεία με λίθιο δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ωστόσο, άτομα με ιστορικό διπολικής διαταραχής στην οικογένεια μπορεί να ανταποκρίνονται καλύτερα.

- **Φενφλουραμίνη.** Προτάθηκε αρχικά ως θεραπεία εκλογής του αυτισμού, επειδή μειώνει τα επίπεδα σεροτονίνης στο αίμα. Αν και μπορεί να μειώσει την υπερκινητικότητα, δεν επηρεάζει άλλα συμπτώματα.
- **Ναλτροξόνη:** Κάποιες μελέτες ανέφεραν μέτρια βελτίωση στη συμπεριφορά, στην ανησυχία και στην υπερκινητικότητα, αλλά δεν είναι αποτελεσματική στον έλεγχο των αυτοτραυματισμών και δε βελτιώνει τη μάθηση. (Παπαγεωργίου , 2013)

7. Θεραπεία με τη βοήθεια των ζώων (Animal Assisted Therapy-AAT)

Η σχέση ανθρώπου –ζώου είναι αναμφισβήτητα πολύ ισχυρή . Όλο και περισσότεροι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι τα ζώα έχουν θετική επίδραση στην ζωή μας . Η θεραπεία με την βοήθεια των ζώων (animal assisted therapy) ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 80 από την Florence Nightingale όπου παρατήρησε ότι τα μικρά κατοικίδια ζώα συνέβαλαν στη μείωση του άγχους στα παιδιά και τους ενήλικες που ζουν σε ψυχιατρικά ιδρύματα έγραψε στο βιβλίο της σημειώσεις για τη νοσηλευτική ότι η ύπαρξη με μικρά ζώα βοηθά τους ασθενείς να ανακτήσουν. Στην συνέχεια στις αρχές της δεκαετίας του 1930, ο Sigmund Freud, γνωστός ως «ο πατέρας της ψυχανάλυσης», έγινε υποστηρικτής του AAT όταν άρχισε να χρησιμοποιεί το αγαπημένο του σκυλί, τον Jofi, κατά τη διάρκεια των ψυχοθεραπευτικών του συνεδριών. Επίσης στις αρχές της δεκαετίας του 1960, ο Boris Levinson, ένας αξιοσέβαστος ψυχοθεραπευτής παιδιού, ανακάλυψε τυχαία ότι ένα ενοχλημένο, μη λεκτικό παιδί ηλικίας 9 ετών άρχισε να επικοινωνεί όταν ο σκύλος του Levinson, Jingles, κάθισε μαζί του κατά τη διάρκεια ψυχοθεραπευτικών συνεδριών. Οι έρευνες και η χρήση του AAT συνεχίζονται μέχρι και σήμερα και έχουν θεαματικά αποτελέσματα από πολλούς άλλους. Τα ζώα θεραπείας συμμετέχουν σε προγράμματα που στόχο έχουν τη βελτίωση της ανθρώπινης υγείας και ψυχολογίας και συμβάλλουν με μια εναλλακτική (ή και συμπληρωματική) θεραπεία μέσω ζώων ή δια μέσου των ζώων με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του ανθρώπου. Ιδιαίτερα θετική επίδραση έχει η επαφή με τα ζώα για άτομα που ανήκουν στις αποκαλούμενες κοινωνικά ευπαθείς ομάδες . Είτε πρόκειται για παιδιά και ενήλικες με αναπηρίες, είτε για πάσχοντες από χρόνιες ή ανίατες νόσους, για ψυχικά ασθενείς , για πρώην εξαρτημένους είτε για ηλικιωμένους ανθρώπους, η επαφή με τα ζώα μπορεί να προσφέρει ικανοποίηση και χαρά. Η θεραπευτική επαφή με ζώα μπορεί να προσφέρει κοινωνική συναναστροφή και χαρά που κανείς άλλος δεν μπορεί. Τα ζώα μας παρέχουν τη συντροφικότητα και την άνευ όρων αγάπη τους, την ενθάρρυνση για δραστηριότητα, μας παρέχουν «ένα αυτί» να μας ακούει, δεν μας κρίνουν, και το πιο σημαντικό, μας δίνουν λόγους για να χαμογελάμε. Η θεραπευτική επαφή με ζώα βελτιώνει τις κοινωνικές δεξιότητες, αυξάνει την αυτοεκτίμηση και το αίσθημα ευθύνης, μειώνει τη κατάθλιψη, το άγχος και τέλος προσφέρει ηρεμία και αίσθηση ασφάλειας .Μελέτες έχουν δείξει ότι οι σκύλοι βοηθούν, εκτός από τα άτομα που χρειάζονται την θεραπεία, το προσωπικό των χώρων που επισκέπτονται καθώς και τις οικογένειες των ατόμων που κάνουν την θεραπεία. Τα ζώα που χρησιμοποιούνται για θεραπεία είναι κυρίως ο σκύλος η γάτα και το άλογο .Ωστόσο στο εξωτικό γίνονται θεραπείες με την βοήθεια των δελφινιών και με ζώων φάρμας (Ernst & Lorraine, 2015 & Βενέτη Β. 2018)

1.2 ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΙΠΠΑΣΙΑ ΚΑΙ ΙΠΠΟΘΕΡΑΠΕΙΑ

1.2.1 Ορισμός θεραπευτικής ιππασίας και ιπποθεραπείας

Η Θεραπευτική ιππασία είναι ένα είδος θεραπείας με την βοήθεια των ζώων (ΑΑΤ) και πραγματοποιούνται μαθήματα ιππασίας για άτομα με αναπηρία με βασικό σκοπό την αποκατάσταση (κινητική, κοινωνική, κτλ) του ασθενούς, και τη βελτίωση της υγείας και της ζωής τους. Το άλογο στην περίπτωση αυτή γίνεται θεραπευτικό μέσο. Εφαρμόζεται κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, όπως ειδικά εκπαιδευμένα άλογα, ειδικά διαμορφωμένο περιβάλλον, εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, ειδικό εξοπλισμό, κτλ.

Η θεραπευτική ιππασία χωρίζεται σε δυο υποκατηγορίες :

1. Την θεραπευτική ιππασία
2. Την Ιπποθεραπεία

Η θεραπευτική ιππασία

Στόχος σε αυτή την περίπτωση είναι τα πολλαπλά οφέλη που έχουν να κάνουν με την κίνηση, την επαφή του ασθενούς με το άλογο και το χώρο όπου διεξάγονται οι συνεδρίες. Οφέλη όπως, ευχαρίστηση, ψυχαγωγία, κοινωνικοποίηση, βελτίωση ικανοτήτων μέσα από την άσκηση, κτλ, ή απλά εκμάθηση ιππασίας σαν χόμπι ή σπορ, μέσα σε ασφαλή για αυτούς πλαίσια. Την θεραπευτική ιππασία πρέπει να την ασκούν εκπαιδευτές ιππασίας, γυμναστές ειδικής αγωγής, κτλ., οι οποίοι έχουν εξειδικευτεί στην θεραπευτική ιππασία, και απαραίτητα κάτω από την επίβλεψη ειδικών της αποκατάστασης, όπως φυσιάτρων, φυσικοθεραπευτών, εργοθεραπευτών, λογοθεραπευτών, κτλ., επίσης εξειδικευμένων στην θεραπευτική ιππασία.

Η Ιπποθεραπεία

Ιπποθεραπεία είναι μια θεραπευτική συνεδρία και αφορά τους επιστήμονες της αποκατάστασης (φυσικοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, λογοθεραπευτές, ψυχιάτρους, ψυχολόγους). Πρόκειται για την μεταφορά μιας συνεδρίας αποκατάστασης, αντί στην αίθουσα στην αρένα και αντί να χρησιμοποιούνται κάποια άλλα θεραπευτικά εργαλεία, χρησιμοποιείται το άλογο. Στην περίπτωση αυτή το μόνο που διαφέρει από μια συμβατική συνεδρία είναι ο χώρος (αρένα) και το μέσο (άλογο). Επίσης τηρούνται όλες οι προϋποθέσεις (αξιολόγηση, πρωτόκολλο θεραπείας, στόχοι θεραπείας, κτλ), που απαιτούνται και στο θεραπευτήριο. Σε καμία περίπτωση όμως δεν αντικαθιστούν τις κλασικές συνεδρίες. Την ιπποθεραπεία πρέπει να την ασκούν εκπαιδευτές ιππασίας, γυμναστές ειδικής αγωγής, κτλ., οι οποίοι έχουν εξειδικευτεί στην θεραπευτική ιππασία, και απαραίτητα κάτω από την επίβλεψη ειδικών της αποκατάστασης, όπως φυσιάτρων, φυσικοθεραπευτών, εργοθεραπευτών, λογοθεραπευτών, κτλ., επίσης εξειδικευμένων στην θεραπευτική ιππασία. Τριανταφυλλίδου ανάκτηση από Ε.Ε.Θ.Ι.Ι.Ε 2018)

Είκ. 1 . : Ελληνικό μοντέλο αποκατάστασης (Νικολάου Ι., Πολύζος Ν., 2005)

1.2.2 Θεραπευτικό μέσο (άλογο)

Το άλογο είναι ψηλό και όμορφο ζώο και είναι γνωστό για την περήφανη και επιβλητική όψη του. Έχει πυκνό τρίχωμα που αποτελείται από κοντές και απαλές τρίχες. Ζει πολλά χρόνια και ο μέσος όρος ζωής του φτάνει τα 25 έως 30 χρόνια. Έχει αποδειχτεί ότι κατέχει ευφυΐα που έχει να κάνει με την εκμάθηση καθηκόντων και τη λύση προβλημάτων. Όταν αισθανθεί ότι απειλείται από μια άγνωστη και βιαστική προσέγγιση, μπορεί ενστικτωδώς να αντιδράσει (όπως και ο άνθρωπος) π.χ. να κλωτσήσει ή να δαγκώσει, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχει κακές προθέσεις. Επίσης ένα άλλο χαρακτηριστικό των άλογων είναι η καλή τους μνήμη για τοποθεσίες και καταστάσεις. Η επικοινωνία των άλογων γίνεται με την γλωσσά του σώματος, καθώς έτσι έχουν μάθει από την φύση τους να επιβιώνουν από τους θηρευτές τους. (Levinson 2011 & Βικιπαίδεια 2018)

Το άλογο δεν είναι ά-λόγο. Έχει δική του λογική, όπως επίσης έχει και "λόγο" στην κλινική πράξη και στην θεραπεία που εφαρμόζουμε με την συμμετοχή αυτού. Άλογο και αναβάτης ξεκινούν μαζί μια πορεία μέσω της οποίας ο δεύτερος θα γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του, το σώμα του, το πνεύμα του και την ψύχη του για να οδηγηθεί τελικά στην εναρμόνιση με τον κόσμο γύρω του. Είναι ένα ζωντανό σύστημα, μέσα στο οποίο ο άνθρωπος καλείται να συμμετάσχει αυθεντικά, να γίνει ειλικρινής με τις δυσκολίες του και να αναπτύξει εμπιστοσύνη στους άλλους όπως κάνει και το ίδιο το άλογο (Τριανταφυλλίδου ανάκτηση από Ε.Ε.Θ.Ι.Ε 2013)

Όταν ο άνθρωπος κατάφερε να δαμάσει και να ημερεύσει τα άλογα κατόρθωσε να εξελίχθη και ο ίδιος σαν ον. Είναι το μοναδικό ζώο που συνέβαλε σημαντικά στο να αναπτύξει ο άνθρωπος την επικοινωνία του με διαφορετικές μορφές ζωής. Από τα αρχαιότερα χρόνια ήταν σημαντική η σχέση άλογου-ανθρώπου όπως για παράδειγμα η θαυμαστή σχέση που είχε ο Μέγας Αλέξανδρος με το άλογο του (Ελληνικός σύλλογος προστασίας ιπποειδών, 2013)

Τέλος, το άλογο από την φύση του έχει μάθει να ζει σε αγέλες όπου πάντα υπάρχει ιεραρχία και τους αρέσει η συντροφία άλλων ίπων, ζώων ή ανθρώπων. Επομένως αποτελεί το καταλληλότερο μέσο θεραπείας εφόσον έχει μάθει να σέβεται, να υπακούει και να

συνεργάζεται μέσα σε μια ομάδα. Πιο συγκεκριμένα , στην ομάδα-αγέλη της θεραπευτικής ιππασίας , ο εκπαιδευτής και ο αναβάτης είναι αυτοί που κυριαρχούν .(Δανιλοπούλου Δ. 2006)

1.2.3 Ιστορική αναδρομή Θεραπευτικής ιππασίας

Η ιδέα της ιππασίας ως θεραπεία ανάγεται στην Αρχαία Ελλάδα και στην Αρχαία Αίγυπτο. Στην Αρχαία Ελλάδα ο Ασκληπιός εθεωρείτο ότι έστειλε τα άλογα στους ανθρώπους για να τους θεραπεύουν.

Ο Ιπποκράτης θεωρούσε την ιππασία, ωφέλιμη για τους μύες και τους πνεύμονες. Ο Ξενοφών θεράπευε τους λαβωμένους του στρατιώτες χρησιμοποιώντας το άλογο. Στη σύγχρονη ιστορία, η πρώτη επιστημονική εργασία έγινε το 1870 από τον Γάλλο ιατρό Chassagne στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού (Schieve et.al.2011).

Έκτοτε έγιναν ορισμένες προσπάθειες κυρίως από φυσικοθεραπευτές και ιατρούς, αλλά αυτός που κατηγοριοποίησε τη θεραπευτική ιππασία και έθεσε τις επιστημονικές βάσεις, ήταν ο Γερμανός Heipertz (1977). Από τότε, σε πολλές χώρες υπάρχουν ομάδες θεραπευτικής ιππασίας, που αποτελούνται από εξειδικευμένους επιστήμονες.

1.2.4 Μέθοδοι που χρησιμοποιούνται

Οι συνεδρίες της Θεραπευτικής Ιππασίας πραγματοποιούνται στον στίβο με τη συμμετοχή μιας ομάδας ατόμων (κάποιες φορές γίνεται και με ένα άτομο)οι οποίοι μπορεί να είναι καθηγητές ειδικής φυσικής αγωγής, θεραπευτές διαφόρων ειδικοτήτων, εκπαιδευτικό ειδικής αγωγής και ψυχολόγο. Οι συνεδρίες γίνονται μια με δυο φορές την εβδομάδα και διαρκούν περίπου 30 με 40 λεπτά. Κατά την διάρκεια της συνεδρίας ένας από τους παραπάνω καθηγητές αναλαμβάνει την οδήγηση του αλόγου (συνήθως ο ιδιοκτήτης του αλόγου). Το άλογο κινείται κυκλικά γύρο γύρο από την αρένα , ποτέ δεξιόστροφα ποτέ αριστερόστροφα. Παράλληλα ο ένας από τους άλλους καθηγητές (2-3 συνήθως) δίνει τις εντολές στο παιδί και επικοινωνεί μαζί του. Στην θεραπευτική ιππασία οι εντολές που δίνονται είναι κυρίως για την εκμάθηση της σωστής στάσης του σώματος, της ισορροπίας, της μυϊκής ενδυνάμωσης κλπ

Οι συνεδρίες της ιπποθεραπείας πραγματοποιούνται και αυτές στον στίβο με τον ίδιο τρόπο . Η σημαντική διάφορα σε αυτά τα δυο ειδή θεραπείας είναι ότι συμμετέχει και μια διεπιστημονική ομάδα πέρα από τους παραπάνω καθηγητές που πρέπει να αποτελείται τουλάχιστον από έναν λογοθεραπευτή , ένα φυσικοθεραπευτή και έναν εργοθεραπευτή . Επίσης η συνεδρία είναι πιο δομημένη με συγκεκριμένους στόχους και επιθυμητά αποτελέσματα . Τέλος την επικοινωνία και επαφή με το παιδί την έχει αυτός που θέτει τους στόχους δηλαδή ένας λογοθεραπευτής , φυσικοθεραπευτής ή εργοθεραπευτής κλπ. (Στεργίου , Ε.Ε.Θ.Ι.Ι.Ε , 2009)

1.2.5 Σχέση παιδιού - αλόγου

Ένα από τα πιο σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά των παιδιών με αυτισμό και των ζώων (κυρίως αλόγων και σκύλων) είναι οι «αυτιστικές συμπεριφορές» τις οποίες έχουν και πολύ συχνά συναντάμε . Ένα άλογο λοιπόν όπως ένα παιδί με αυτισμό επιθυμεί την ρουτίνα και αν αλλάξει κάτι από το περιβάλλον του έρχεται πολλές φορές σε σύγχυση . Επίσης τα άλογα μαθαίνουν από την επανάληψη , κάτι που βλέπουμε ότι συμβαίνει και στα παιδιά που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι τα άλογα δεν βλέπουν ένα παιδί με αυτισμό. Βλέπουν ένα παιδί. Δεν κρίνουν αυτό το παιδί που έχουν μπροστά τους. Τα αυτιστικά παιδιά το γνωρίζουν αυτό και τους κάνουν να νιώθουν καλά και αποδεκτά. Ένα παιδί για να θεραπευτεί και να έχει θετικές σχέσεις με άλλους, πρέπει πρώτα να έχει μια θετική σχέση με τον εαυτό του. Τα άλογα έχουν τη δυνατότητα να κάνουν τους ανθρώπους να αισθάνονται καλά για τον εαυτό τους. Ο Dr. Grandin αναφέρει ότι υπάρχει συχνά μια ειδική σύνδεση ή ταυτοποίηση που συμβαίνει όταν ένα παιδί με αυτισμό αρχίζει να αλληλεπιδρά με ένα άλογο. Επισημαίνει μια πιθανή βάση γι' αυτό, δηλώνοντας ότι τόσο τα άλογα όσο και τα παιδιά με αυτισμό σκέφτονται σε εικόνες, όχι σε λέξεις ή λεκτική γλώσσα (μη λεκτική επικοινωνία), και οι δύο είναι υπερεγκεφαλικές. Σε σχέση με άλλες θεραπείες με την βοήθεια των ζώων τα παιδιά δένονται με το άλογο πιο γρήγορα και περισσότερο διότι από την στιγμή που αποφασίζουν να το ιππεύσουν δημιουργείται μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ τους κάτι που κάνει τα παιδιά να αισθάνονται ασφάλεια και σιγουριά. Τελειώνοντας ο Dr. Grandin είπε 'Όταν ένα αυτιστικό παιδί αισθάνεται την άνευ όρων αποδοχή από ένα άλογο, πιστεύω ότι ένα μικρό μέρος της ψυχής τους θεραπεύεται' (Hayes T. 2017 & Βενέτη Β., 2018).

1.2.6 Τρόπους με τους οποίους βοηθάει αυτό το είδος θεραπείας

Η θεραπευτική ιπασία αλλά και η ιπποθεραπεία έχει θετικά αποτελέσματα στις ευπαθείς ομάδες ατόμων και αυτό γιατί :

- Η τρισδιάστατη κίνηση που πραγματοποιεί η λεκάνη του αλόγου μιμείται το πρότυπο κίνησης της ανθρώπινης λεκάνης κατά τη βάρδιση, παρέχοντας έντονη διέγερση και με συνεχή ανατροφοδότηση στο σώμα του αναβάτη, η οποία τον βοηθά να βελτιώσει τον μυϊκό του συντονισμό, την ισορροπία του, τον έλεγχο του σώματός του, να αυξήσει την κινητικότητα της λεκάνης του, ενώ παράλληλα μεταδίδει στον εγκέφαλο του αναβάτη ένα πρότυπο κίνησης παρόμοιο με το πρότυπο της ανθρώπινης βάρδισης. Βοηθά με αυτόν τον τρόπο τον ασθενή να βελτιώσει τα κινητικά του ελλείμματα και να αυξήσει την ποιότητα της ζωής του».
- Η επαφή με το άλογο αυξάνει τη συγκέντρωση και την προσοχή, βελτιώνει τις γνωστικές και τις αντιληπτικές ικανότητες, αυξάνει την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση, γι' αυτό και βοηθά ανθρώπους με νοητικά προβλήματα. «Το μυστικό είναι να δημιουργηθεί μια σχέση μεταξύ παιδιού και αλόγου που θα αποτελέσει κίνητρο για το παιδί, ώστε να αυξήσει την προσοχή του στη δραστηριότητα και να μάθει πιο εύκολα και γρήγορα πράγματα που έχουν σχέση με την αντίληψη του σώματός του αλλά και του χώρου γύρω του», τονίζουν οι ειδικοί. Η σχέση αυτή, δημιουργεί ένα κίνητρο για τα παιδιά, ώστε να αντιμετωπίσουν τις θεραπευτικές συνεδρίες σαν παιχνίδι και διασκέδαση.
- Η θερμοκρασία του σώματος των ιπποειδών είναι περίπου 18-58 υψηλότερη από εκείνη ενός ανθρώπου, κυρίως στο λαιμό, τη χείτη, ανάλογα με τον τύπο της άσκησης που το ζώο εκτελεί. Αυτή η επιπλέον ζεστασιά μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση της πλαστικότητας του αναβάτη, στη μείωση της σπαστικότητας και στο τέντωμα των μυών του αναβάτη.
- Η ικανότητα συντονισμού της δεξιάς και της αριστεράς πλευράς του σώματος και η διέλευση από τη μέση γραμμή του σώματος αποτελεί ένδειξη ότι και οι δύο πλευρές του εγκεφάλου συνεργάζονται και μοιράζονται αποτελεσματικά τις πληροφορίες. Αυτή η ικανότητα παρατηρείται όταν τα παιδιά μεταφέρουν αντικείμενα από το ένα χέρι στο άλλο, ή όταν μετακινούνται και οδηγούν το άλογο. Όταν αναπτύσσεται αυτός ο συντονισμός, τα παιδιά μπορούν να ελέγξουν αντικείμενα διαφόρων

μεγεθών, βάρη, σχήματα και υφές και να χρησιμοποιήσουν λεπτό έλεγχο κινητήρα (Επιστημονική Εταιρεία Θεραπευτικής Ιππασίας, & Granados & Agis, 2011).

1.2.7 Τα οφέλη της θεραπευτικής ιππασίας και διαταραχές στις οποίες ενδείκνυται:

Τα οφέλη της θεραπευτικής ιππασίας ποικίλουν από αναβάτη σε αναβάτη διότι, έχει σημασία ποιοι είναι οι στόχοι που έχουν τεθεί για επίτευξη σε κάθε συνεδρία, ποιες είναι οι δυσκολίες όπως και οι ανάγκες του καθενός. Μερικά από αυτά τα πολύπλευρα οφέλη είναι:

- 1) Η προώθηση (όταν δεν υπάρχει) ή η βελτίωση της βάρδισης,
- 2) Απόκτηση σωστής στάσης σώματος,
- 3) Η ομαλοποίηση του μυϊκού τόνου, δηλαδή η μείωση της σπαστικότητας, αύξηση του τόνου στην υποτονία, ομαλοποίηση στις εναλλαγές τόνου,
- 4) Η ανάκτηση της ισορροπίας και των προστατευτικών αντιδράσεων,
- 5) Η βελτίωση της στάσης και του ελέγχου της κεφαλής, του κορμού και της λεκάνης,
- 6) Αύξηση της συμμετρίας του σώματος,
- 7) Αύξηση του εύρους της κίνησης,
- 8) Αναχαίτιση παθολογικών προτύπων κίνησης και προώθηση των φυσιολογικών,
- 9) Βελτίωση κινητικού και οπτικοκινητικού συντονισμού,
- 10) Αύξηση βλεμματικής επαφής,
- 11) Εκπαίδευση λεπτής και αδρής κινητικότητας,
- 12) Αύξηση της προσοχής (μείωση της απόσπασης),
- 13) Αύξηση της αντίληψης του σώματος,
- 14) Πρόοδος ως προς την ικανότητα χωρικού και χρονικού προσανατολισμού,
- 15) Δραστηριοποίηση,
- 16) Εγρήγορση,
- 17) Ενίσχυση της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης,
- 18) Ανάπτυξη ή βελτίωση του λόγου και της ομιλίας,
- 19) Διεύρυνση της αντίληψης,
- 20) Δημιουργία πολυαισθητηριακού περιβάλλοντος,
- 21) Ανάπτυξη αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης,
- 22) Οριοθέτηση,
- 23) Αύξηση του εύρους κινήσεων των αρθρώσεων ,
- 24) Βελτίωση της αισθητικοκινητικής λειτουργίας,
- 25) Ψυχοκινητική ανάπτυξη,
- 26) Κατάκτηση νέων και διεύρυνση των γνωστικών δεξιοτήτων,
- 27) Ανάπτυξη διαχωρισμού αντικειμένων, χρωμάτων, μεγεθών, γραμμάτων και αριθμών,
- 28) Ανάπτυξη της ομαδικότητας και της συνεργασίας,
- 29) Ανάπτυξη της αυτοπειθαρχίας και της υπομονής,
- 30) Ανάπτυξη αυτοέλεγχου και υπευθυνότητας,
- 31) Ελάττωση της εσωστρέφειας,
- 32) Καλλιέργεια σεβασμού και αγάπης προς τα ζώα,
- 33) Βοήθεια για την εξάλειψη διαφόρων φοβιών, όπως ο φόβος της κίνησης του αλόγου και
- 34) Βελτίωση της καρδιοαναπνευστικής λειτουργίας και της αντοχής.

Για να είναι ορατά τα παραπάνω οφέλη σε ανθρώπους που παρουσιάζουν δυσκολίες , είτε κάποια μορφή διαταραχής, πρέπει να υπάρχουν δεδομένα τα οποία να τηρούνται τόσο στη

θεραπευτική ιππασία, όσο και στη ιπποθεραπεία. Παραδείγματος χάριν, χρειάζεται αντιμετώπιση από κατάλληλα εκπαιδευμένους και εξειδικευμένους επιστήμονες τόσο στη θεραπευτική ιππασία, όσο και στη ιπποθεραπεία. Συγκεκριμένα, σε κάποιες χώρες, όπως στις περισσότερες πολιτείες των ΗΠΑ, στη Γερμανία, το Βέλγιο και τη Σουηδία, είναι κομμάτι της αποκατάστασης, αναγνωρισμένο από το Εθνικό τους Σύστημα Υγείας. Έτσι, οι συνεδρίες μέσω των Ασφαλιστικών τους Φορέων, συνταγογραφούνται από τους ιατρούς και εφαρμόζονται από εξειδικευμένους φυσικοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, λογοθεραπευτές, ψυχολόγους και ειδικούς παιδαγωγούς. Τα άλογα τα οποία χρησιμοποιούνται σαν θεραπευτικά μέσα, είναι απαραίτητο να έχουν τον κατάλληλο εξοπλισμό και να είναι εκπαιδευμένα, ώστε να μην ενοχλούνται από το κάθισμα των ιππέων, την αλλαγή θέσης τους κατά την διάρκεια της κίνησης, να εμπιστεύονται τους παλιούς βοηθούς του αναβάτη και να αλλάζουν το ρυθμό του βήματος τους σε αργό, μεσαίο, και γρήγορο με ευκολία.

(Πολύζος, 2018), (Επιστημονική Εταιρία Θεραπευτικής Ιππασίας & Ιπποθεραπείας Ελλάδας, 2018), (Πολύζος, 2014), (Νικολάου, 2013), (Σακελλαρίου & Kgrupicz, 2010).

Η Θεραπευτική Ιππασία ενδείκνυται για την αποκατάσταση των παρακάτω:

- Εγκεφαλική παράλυση
- Δισχιδής ράχη
- Μυϊκή δυστροφία
- Βλάβες του νωτιαίου μυελού
- Σκλήρυνση κατά πλάκας
- Εγκεφαλικά επεισόδια
- Κακώσεις της κεφαλής
- Πολιομυελίτιδα
- Τύφλωση
- Κώφωση
- Διαταραχές του λόγου
- Αρθρίτιδα
- Απουσία - παραμόρφωση άκρων
- Σύνδρομο Down
- Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές (Αυτισμός)
- Μαθησιακές Δυσκολίες(Δυσλεξία)
- Ψυχικές διαταραχές
- Προβλήματα συμπεριφοράς
- Υπερκινητικότητα
- Νοητική Υστέρηση

(<https://www.noesi.gr/book/intervention/therapeftiki-ippasia>)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Οι Gabriels, Pan, Dechant, Agnew, Brim & Mesibov, τον Ιούλιο του 2015 μελέτησαν την αποτελεσματικότητα της θεραπευτικής ιππασίας σε 116 παιδιά ηλικίας 6-16 ετών με διαφ. για 10 εβδομάδες, τα όποια χωρίστηκαν σε δυο ομάδες. Η μια ομάδα πραγματοποιούσε θεραπευτική ιππασία ενώ η άλλη ομάδα όχι. Στο τέλος της ερευνάς βρήκαν ότι τα παιδιά που πραγματοποιούσαν μαθήματα θεραπευτικής ιππασίας βελτιώθηκαν στην αυτορρύθμιση(ικανότητα αλλαγής ή τροποποίησης της συμπεριφοράς), στην υπερευαισθησία, στην κοινωνική γνώση και επικοινωνία αλλά και στο λόγο καθώς βρέθηκε ότι τα παιδιά που ήταν στο πρόγραμμα της θεραπευτικής ιππασίας χρησιμοποιούσαν πλέον περισσότερες και διαφορετικές λέξεις. Επίσης ήταν πιο χαλαρά και πιο ήρεμα σε σχέση με τα παιδιά που δεν έκαναν μαθήματα ιππασίας.

Μια άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2014 στην Νέα Υόρκη από τους Lanning, Matyastik Baier, Ivey-Hatz, Krenek & Tubbs οι οποίοι εξέτασαν εάν η θεραπευτική ιππασία διάρκειας 12 εβδομάδων θα επηρεάσει θετικά την ποιότητα ζωής των παιδιών με διαφ. Η έρευνα έγινε με 25 παιδιά τα όποια χώρισαν σε 2 ομάδες όπου η μια ομάδα παιδιών έκανε μαθήματα θεραπευτικής ιππασίας ενώ η άλλη ομάδα έκανε άλλες εκπαιδευτικές και ψυχολογικές δραστηριότητες. Στο τέλος της ερευνάς βρήκαν ότι τα παιδιά που πραγματοποιούσαν μάθημα θεραπευτικής ιππασίας βελτιώθηκαν στους τομείς της αυτοεκτίμησης και ψυχοκοινωνικούς αλλά και στην γενική συμπεριφορά. Επίσης βελτιώθηκαν οι σωματικές, οι συναισθηματικές και οι κοινωνικές τους δεξιότητες, η

ψυχοκοινωνική αντίληψη και η συμπεριφορά . Σύμφωνα με τους γονείς τα παιδιά συμμετείχαν περισσότερο σε αθλητικές δραστηριότητες έδιναν μεγαλύτερη προσοχή στην τάξη και είχαν καλύτερη σχολική επίδοση . Οι διαφορές στις δυο ομάδες δεν ήταν σημαντικές ωστόσο τα παιδιά που έκαναν θεραπευτική ιππασία βελτιώθηκαν περισσότερο.

Επίσης οι Nelson, Axtell, Derby, Moug, Berrera & McLaughlin, (2011), εξέτασαν την αποτελεσματικότητα της ΘΙ για την ενίσχυση της κοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών με δαφ αλλά και την εφαρμογή διαδικασιών απευαισθητοποίησης σε ένα από τα παιδιά της ερευνάς. Παρατήρησαν 3 αγόρια στην αρχή σε κλειστό και στην συνέχεια σε ανοιχτό στίβο. Συνολικά, τα αποτελέσματα παρέχουν κάποια στοιχεία ότι η ίππο-θεραπεία μπορεί να είναι ευεργετική για τα παιδιά με αυτισμό. Ωστόσο, επειδή η θεραπεία παρέχεται στο πλαίσιο των ενδεχόμενων ενισχύσεων, δεν γνωρίζουμε μόνο τον αντίκτυπο του άλογου στη συμπεριφορά των συμμετεχόντων. Επιπλέον, επειδή οι συνεδρίες βασικής γραμμής διεξήχθησαν χωρίς την ενίσχυση των ενδεχόμενων κινδύνων, δεν γνωρίζουμε αν εναλλακτικά ερεθίσματα θα χρησίμευαν επίσης ως ενισχυτικά. Ωστόσο, τα ευρήματά μας υποδεικνύουν ότι το άλογο ήταν απαραίτητο για την αυξημένη κοινωνική συμπεριφορά που επέδειξαν οι συμμετέχοντες. . Οι μειωμένες συμπεριφορές προβλημάτων που εμφανίζονται από τον Kyle δείχνουν ότι οι διαδικασίες απευαισθητοποίησης μπορούν να μειώσουν τον φόβο που μπορεί να σχετίζεται με την παρουσίαση των αλόγων .

Μια έρευνα των Minoe1, Sheikh, Hemayattalab & Olfatian, (2015), εξέτασε την αποτελεσματικότητα της οποθεραπείας σε παιδιά 8-12 ετών με δαφ. Χρησιμοποιήθηκαν άλογα πόνη για 12 συνεδρίες οπού περιλάμβαναν ιππασία και παιχνίδι με το άλογο σε 18 παιδιά .στην μελέτη χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο Gars2 που περιλαμβάνει την στερεοτυπική συμπεριφορά την επικοινωνία και την κοινωνική αλληλεπίδραση . Τα 10 παιδιά δεν έκαναν ιπποθεραπεία ενώ τα 8 έκαναν μαθήματα ιπποθεραπείας . Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ερευνάς μειώθηκε η στερεοτυπική συμπεριφορά και βελτιώθηκε η κοινωνική αλληλεπίδραση στα παιδιά που έκαναν μαθήματα ιπποθεραπείας .

Οι Ward, Whalon, Rusnak, Wendell & Paschall, (2013), μελέτησαν την συσχέτιση μεταξύ της θεραπευτικής ιππασίας και των δεξιοτήτων κοινωνικής επικοινωνίας και αισθητηριακής επεξεργασίας σε 21 μαθητές δημοτικού σχολείου που βρίσκονταν στο φάσμα του αυτισμού . οι συνεδρίες έγιναν για 10 εβδομάδες και πραγματοποιήθηκαν στο σχολικό περιβάλλον. Στην συνέχεια σύγκριναν τα παιδιά στην αρχή της ερευνάς , κατά την διάρκεια και στο τέλος της . Βρήκαν σημαντική μείωση των συμπτωμάτων του αυτισμού , βελτίωση στην κοινωνική αλληλεπίδραση και στις στερεοτυπικές συμπεριφορές. Τέλος υποστηρίζουν ότι η θεραπευτική ιππασία μπορεί να αποτελέσει μια αποτελεσματική παρέμβαση για παιδιά με δαφ και ο θετικός αντίκτυπος της θα μεταβιβάζεται και στην τάξη.

Η μελέτη των Jenkins και Reed, (2013), έλαβε μέρος στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και είχε σκοπό να αξιολογήσει πειραματικά τις επιδράσεις της θεραπευτικής ιππασίας (Therapeutic Horseback Riding) στη συμπεριφορά των συμμετεχόντων με αυτισμό. Συγκεκριμένα, πήραν μέρος επτά παιδιά (έξι αγόρια, ένα κορίτσι) μεταξύ 6 και 14 ετών, αξίζει να σημειωθεί ότι δύο από τους συμμετέχοντες ήταν πανομοιότυπα δίδυμα αγόρια. Οι συμμετέχοντες παρακολούθηθηκαν εβδομαδιαία σε πρόγραμμα μετά το σχολείο κατά τη διάρκεια τεσσάρων δραστηριοτήτων με βάση το κέντρο και κατά τη διάρκεια μαθημάτων θεραπευτικής ιππασίας. Επίσης διεξήχθησαν παρατηρήσεις ως προς την συμπεριφορά και στο σπίτι με στόχο τη γενίκευση. Η μελέτη διεξήχθη χρησιμοποιώντας ένα πολλαπλό βασικό σχέδιο μεταξύ δυο ομάδων, που πρώτη είναι οι συμμετέχοντες στην θεραπευτική ιππασία και η δεύτερη μια ομάδα ελέγχου αναμονής για λόγους σύγκρισης. Η δεύτερη ομάδα μετά το τέλος της έρευνας πήρε μέρος σε μαθήματα θεραπευτικής ιππασίας. Οι συνεδρίες ήταν 60λεπτες που πραγματοποιήθηκαν εβδομαδιαίως και διεξήχθησαν κατά τη διάρκεια ενός καθορισμένου προγράμματος THR 9 εβδομάδων. Για κάθε συμμετέχοντα καταγράφηκαν διάφορες συμπεριφορές και διαστάσεις συμπεριφοράς που αφορούσαν μεταβλητές όπως είναι

η επίδραση (ευτυχία και δυστυχία), απαντήσεις στις αποδοχές, αυθόρμητες αποδοχές, συμπεριφορά εκτός λειτουργίας, συμμόρφωση, προβληματική συμπεριφορά, εντολές για να κατευθύνουν το άλογο και στάση σώματος. Δυο αξιολογήσεις χορηγήθηκαν πριν και μετά την θεραπευτική ιππασία: The Child Behavior Checklist για την αξιολόγηση προβληματικών συμπεριφορών και ικανοτήτων χρησιμοποιώντας κλίμακες διαβάθμισης που δόθηκαν στους εκπαιδευτικούς (teacher rating form) και τους γονείς. Το CBCL και το TRF αποτελούνται από προφίλ και κλίμακες που μετρούν την ικανότητα, την προσαρμοστική λειτουργία, την εσωτερική και εξωτερική προβληματικότητα και τα σύνδρομα (π.χ. σωματικά προβλήματα, προβλήματα σκέψης). Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι το THR δεν έχει κλινικά σημαντικές επιδράσεις στη συμπεριφορά των συμμετεχόντων, στη συμπεριφορά εκτός εργασίας, στη προβληματική συμπεριφορά, στη συμμόρφωση ή στον λόγο (δηλ. Αυθόρμητες μυήσεις και απαντήσεις στις εκδηλώσεις) από την έναρξη έως τη θεραπεία κατά τη διάρκεια δραστηριοτήτων με κεντρική βάση και παρατηρήσεων στο σπίτι. Τα δεδομένα για τους συμμετέχοντες που έλαβαν THR είναι παρόμοια με τους συμμετέχοντες που έχουν ανατεθεί στην ομάδα ελέγχου της λίστας αναμονής, δεδομένου ότι τα δεδομένα έδειξαν παρόμοια μεταβλητότητα (ή σταθερότητα) σε πολλές, αν όχι στις περισσότερες, εξαρτώμενες μεταβλητές για αυτές τις ρυθμίσεις. Βελτιώσεις παρατηρήθηκαν για τη στάση σώματος κατά τη διάρκεια των συνεδριών, αλλά οι αξιολογήσεις δεν έδειξαν συστηματική και ουσιαστική βελτίωση. Εν κατακλείδι, οι γονείς φαίνεται να υποδεικνύουν ότι η θεραπευτική ιππασία μπορεί να θεωρηθεί καλύτερα ως δραστηριότητα αναψυχής αφού ήταν μια διασκεδαστική εμπειρία για να βιώσει το παιδί τους που αγαπούσε να πηγαίνει, παρά ως επιλογή θεραπείας για συμπτώματα ASD. Αυτά τα ευρήματα δείχνουν ότι η THR δεν παρείχε θεραπευτικό όφελος στα συμμετέχοντα παιδιά με αυτισμό.

Η μελέτη που διεξήχθησαν οι Ajzenman, Standeven και Shurtleff, (2013), είχε σκοπό να προσδιορίσει κατά πόσον η ιπποθεραπεία αύξησε τη λειτουργία και τη συμμετοχή σε παιδιά με διαταραχή του αυτιστικού φάσματος. Υπέθεσαν βελτιώσεις στον έλεγχο κινητικότητας, οι οποίες ενδέχεται να αυξήσουν τις προσαρμοστικές συμπεριφορές και τη συμμετοχή στις καθημερινές δραστηριότητες. Οι συμμετέχοντες ήταν έξι παιδιά ηλικίας 5 έως 12 ετών που συμμετείχαν σε 12 εβδομαδιαίες περιόδους ιπποθεραπείας των 45 λεπτών, μια φορά την εβδομάδα. Οι βαθμονομητές δώθηκαν πριν και μετά την θεραπεία. Συγκεκριμένα οι σταθμισμένες αξιολογήσεις για τους συμμετέχοντες δόθηκαν στους γονείς και αποτελούνταν από την βελτιστοποίηση συμπεριφοράς Vineland-II (VABS-II) και την ταξινόμηση της κάρτας παιδικής δραστηριότητας (CACS). Το VABS-II μετρά την προσαρμοστική συμπεριφορά των παιδιών και τις επιδόσεις καθημερινών δραστηριοτήτων, όπως επίσης περιλαμβάνει τέσσερις τομείς: την επικοινωνία, τις καθημερινές δεξιότητες, την κοινωνικοποίηση και τις κινητικές δεξιότητες. Επιπλέον, το CACS εξετάζει τη συμμετοχή σε τυπικές ηλικιακά κατάλληλες δραστηριότητες με τη χρήση καρτών εικόνων και έχει επτά τομείς. Ο έλεγχος της κινητικότητας μετρήθηκε πριν από την παρέμβαση και μετά χρησιμοποιώντας ένα σύστημα λήψης βίντεο με οχτώ κάμερες για την ακριβή μέτρηση μεταβολών στον ορθοστατικό έλεγχο και πλάκες δύναμης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας βελτιώθηκε σημαντικά η σταθερότητα της στάσης σώματος. Σημαντικές αυξήσεις παρατηρήθηκαν επίσης στις συνολικές προσαρμοστικές συμπεριφορές δηλαδή στην δεκτική επικοινωνία και την αντιμετώπιση. Όσο αφορά την αντιμετώπιση, παρατηρήθηκαν σημαντικές βελτιώσεις με κατάλληλη κοινωνική προσοχή, αποφεύγοντας συγκεκριμένα τις επικίνδυνες δραστηριότητες. Στους τομείς της επικοινωνίας και των κοινωνικών δεξιοτήτων δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές στην εκφραστική επικοινωνία, την γραπτή επικοινωνία, τις διαπροσωπικές δεξιότητες, το παιχνίδι και τον ελεύθερο χρόνο. Αντιθέτως, παρατηρήθηκαν κλινικά σημαντικές βελτιώσεις στις κατηγορίες δεκτικών επικοινωνιακών περιεχομένων όπως είναι η ακρόαση και η παρακολούθηση για πέντε λεπτά αλλά και η

ακολουθία οδηγιών των δυο βημάτων. Εκτός από αυτές τις βελτιώσεις, υπάρχει η συμμετοχή σε καθημερινές δραστηριότητες με μέσες έως μεγάλες κλινικές αυξήσεις οι οποίες παρατηρήθηκαν στους τομείς της αυτο-φροντίδας, τον ελεύθερο χρόνο αναψυχής και την κοινωνική αλληλεπίδραση. Συμπερασματικά, αυτά τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι η υποθεραπεία έχει θετική επίδραση στα παιδιά με ASD και μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο θεραπείας για αυτόν τον πληθυσμό.

Η μελέτη των García-Gómez, Risco, Rubio, Guerrero και García-Peña, (2013), που διεξήχθη στην Ισπανία, στόχευε στην εξακρίβωση των κοινωνικών και συμπεριφορικών επιδράσεων ενός προγράμματος με ιπασία και θεραπευτική ιπασία σε μαθητές με ΔΑΦ όπου εκτελούν μια σειρά από αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες στις οποίες έχουν μάθει να χειρίζονται άλογα και άλλες πτυχές της ιπασίας. Αξίζει να σημειωθεί πως η παρούσα μελέτη παρέχει ένα όραμα που είναι συμπληρωματικό σε έρευνες οι οποίες έχουν προηγηθεί. Είναι η πρώτη που έχει συνεισφέρει με πληροφορίες σχετικά με το αντίκτυπο της θεραπευτικής ιπασίας σε ένα ολοκληρωμένο σύνολο ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων που αξιολογούνται με ένα πλήρες εργαλείο όπως το ερωτηματολόγιο της BASC-T. Οι μεταβλητές του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου είναι κοινωνικές, συναισθηματικές και ψυχικές που αφορούν: προσαρμοστικές δεξιότητες, κοινωνικές δεξιότητες, ηγεσία, απόσυρση, άγχος, κατάθλιψη, προβλήματα συμπεριφοράς, επιθετικότητα, υπερκινητικότητα και προβλήματα προσοχής. Το BASC-T απευθύνθηκε στους εκπαιδευτικούς των παιδιών, το οποίο συμπληρώθηκε πριν και μετά την θεραπευτική ιπασία. Ταυτόχρονα το δεύτερο ερωτηματολόγιο απευθύνονταν στους γονείς και είχε σχέση με την ποιότητα ζωής των μαθητών, βασισμένο στο μοντέλο ποιότητα ζωής Schalock & Verdugo (2002). Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από επτά ερωτήσεις που αποφέρει τους δείκτες των ακόλουθων διαστάσεων: συναισθηματική ευημερία, διαπροσωπικές σχέσεις, προσωπική ανάπτυξη, σωματική ευεξία, αυτοπροσδιορισμός, κοινωνική ένταξη και οικογενειακή ευεξία. Όσον αφορά το δείγμα της μελέτης πήραν μέρος δεκαέξι παιδιά τα οποία χωρίστηκαν σε δύο ομάδες των 8 ατόμων η κάθε μια. Οι ομάδες χωρίστηκαν σε πειραματική και ομάδα ελέγχου, ηλικίας 7-14 ετών και φύλου τρία κορίτσια και δεκατρία αγόρια. Ολοκληρώνοντας, τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης παρατηρούν σημαντικές διαφορές μόνο στην επιθετικότητα, ειδικότερα, η μέση βαθμολογία στην αρχική αξιολόγηση ήταν 4,6 και μετά τη θεραπεία ήταν 3,33. Επίσης τα δεδομένα έδειξαν ότι οι μαθητές της πειραματικής ομάδας θα αποκτήσουν καλύτερους δείκτες ποιότητας ζωής σε σχέση με αυτής της ομάδα ελέγχου, στις διαστάσεις: των διαπροσωπικών σχέσεων και της κοινωνικής ένταξης.

Η πιλοτική μελέτη των Gabriels, Agnew, Holt, Shoffner, Zhaoxing, Ruzzano, Clayton και Mesibov, (2012), είχε στόχο την μέτρηση των επιδράσεων της θεραπευτικής ιπασίας σε παιδιά με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού. Αναλυτικότερα, οι συμμετέχοντες ήταν σαράντα δυο με την ηλικία τους να κυμαίνεται από έξι έως δεκαέξι ετών. Ακολούθως η σύγκριση πραγματοποιήθηκε με ένα υποσύνολο ($n = 16$) του συνολικού πληθυσμού της μελέτης που πρώτα αξιολογήθηκαν σε μια περίοδο αναμονής 10 εβδομάδων πριν από την παρέμβαση της θεραπευτικής ιπασίας και μετά. Όλοι οι συμμετέχοντες έλαβαν τις εξής αξιολογήσεις, το ABC-C για τους τομείς αυτορρύθμισης (ευερεθιστότητας, λήθαργου, στερεότυπης συμπεριφοράς, υπερδραστηριότητας και ακατάλληλης ομιλίας), το VABS-II για τις προσαρμοστικές ικανότητες και τέλος αξιολογήθηκαν οι κινητικές δεξιότητες. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 38% των φροντιστών των συμμετεχόντων ανέφερε συμμετέχοντες πως είχαν συνωστωμένες ψυχιατρικές παθήσεις εκτός από μια ASD και 33% δήλωσαν ότι συμμετείχαν σε ψυχοδραστικές φαρμακευτικές αγωγές. Για τα μαθήματα θεραπευτικής ιπασίας οι γονείς ερωτήθηκαν σχετικά με τη σωματική, γνωστική, επικοινωνιακή, συμπεριφορική, κοινωνική και αισθητηριακή επεξεργασία των λειτουργιών και των αναγκών των συμμετεχόντων. Η διαδικασία αυτή είχε σκοπό την αξιολόγηση των ικανοτήτων υποδρομίας ώστε κάθε

συμμετέχων να ανατεθεί στο κατάλληλο επίπεδο ομάδας (αρχάριος, ενδιάμεσος, προχωρημένος) ή ακόμα να εξαιρεθεί από τη μελέτη εάν δεν έχει τη δυνατότητα να ιππεύσει ή να προσεγγίσει ένα άλογο. Κατά τη διάρκεια κάθε εβδομαδιαίου μαθήματος THR, οι γονείς ολοκλήρωσαν το ερωτηματολόγιο ABC-C για να περιγράψουν τη συμπεριφορά του παιδιού τους κατά την προηγούμενη εβδομάδα. Την ίδια στιγμή, περιέγραψαν τυχόν αλλαγές κατά τη διάρκεια αυτής της εβδομάδας θεραπείας ή παρέμβασης του παιδιού. Η ανάλυση των εβδομαδιαίων αναφορών έδειξε ότι οι μετρήσεις συμπεριφοράς βελτιώθηκαν κατά τη διάρκεια της THR. Η βελτίωση έφτασε στο μέγιστο επίπεδο γύρω στην εβδομάδα πέντε και σταθεροποιήθηκε κατά την υπόλοιπη περίοδο παρέμβασης THR. Συμπερασματικά, αυτή η μελέτη παρέχει αποδείξεις η θεραπευτική ιππασία οδηγεί σε σημαντική βελτίωση. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης της THR πραγματοποίησαν σημαντικές βελτιώσεις από την αρχή μέχρι τις μετα-αξιολογήσεις σχετικά με τα μέτρα αυτορρύθμισης (Ευερεθιστότητας, ληθάργου, Στερεοτυπική Συμπεριφοράς και Υπερκινητικότητας), προσαρμοστικές εκφραστικές γλωσσικές δεξιότητες, δεξιότητες πρόσληψης και κινητικές δεξιότητες. Αυτή η μελέτη δεν έδειξε ότι υπήρχε ένα συγκεκριμένο προφίλ (π.χ. νεότεροι ή μεγαλύτεροι συμμετέχοντες ή υψηλότερη ή χαμηλότερη πνευματική ικανότητα) που προέβλεπαν καλύτερα τις σημαντικές βελτιώσεις που έγιναν ως αποτέλεσμα της παρέμβασης THR 10 εβδομάδων.

Η μελέτη που διεξήχθη στην Φλόριντα από τους Bass, Duchowny και Llabre, (2009), είχε στόχο την εξέταση των επιδράσεων της θεραπευτικής ιππασίας ως προς τη κοινωνική λειτουργία παιδιών με ΔΑΦ. Το πρόγραμμα θεραπείας ήταν 1 ώρα την εβδομάδα κατά τη διάρκεια 12 εβδομάδων. Τριάντα τέσσερα παιδιά συμμετείχαν στη μελέτη και χωρίστηκαν σε δύο ομάδες. Η πειραματική ομάδα αποτελείτο από 2 κορίτσια και 17 αγόρια που κυμαίνονται από 5 έως 10 ετών, ενώ η ομάδα ελέγχου ήταν σε λίστα αναμονής και αποτελείτο από 3 κορίτσια και 12 αγόρια ηλικίας 4 μέχρι 10 ετών. Οι αξιολογήσεις που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η Social Responsiveness Scale (SRS) και Sensory Profile (SP) οι οποίες χορηγήθηκαν στους γονείς, σε μια τεσσάρων σημείων Likert κλίμακα που κυμαίνεται από 0 (ποτέ αληθινή) έως 3 (σχεδόν πάντα αλήθεια) και από το 1 (πάντα) έως το 5 (ποτέ) αντίστοιχα. Πραγματοποιήθηκαν πριν και μετά τη θεραπεία. Η διαδικασία των συνεδριών της θεραπευτικής ιππασίας ακολούθησε την εξής σειρά: Ανάβαση/Κατάβαση από το άλογο, Ασκήσεις, Δεξιότητες ιππασίας, Παιχνίδια, Δραστηριότητες Φροντίδας των Αλόγων. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης δείχνουν ότι η θεραπευτική ιππασία μπορεί να είναι μια αποτελεσματική θεραπευτική επιλογή για τα παιδιά με αυτισμό. Πιο συγκεκριμένα, σε σύγκριση με συμμετέχοντες της λίστας αναμονής, τα παιδιά στην πειραματική ομάδα βελτιώθηκαν σε κρίσιμους τομείς όπως η αισθητηριακή αναζήτηση, η διάσπαση προσοχής, η αισθητηριακή ευαισθησία και η καθιστική ζωή. Οι συμμετέχοντες επίσης κατέδειξαν βελτιωμένο κοινωνικό κίνητρο καθώς και μειωμένη έλλειψη συγκέντρωσης. Συνολικά, οι συμμετέχοντες έδειξαν σταθερό επίπεδο προσοχής και προσήλωσης που δεν παρατηρείται συνήθως σε παιδιά με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού. Είναι πιθανό ότι αυτή η εξαιρετικά δομημένη παρέμβαση κέντρισε την προσοχή τους και προκάλεσε ένα σταθερό επίπεδο προσοχής. Οι συμμετέχοντες έλαβαν οδηγίες να ακούσουν τις οδηγίες, εκφράζοντας τις με λεκτικές εντολές στο άλογο τους και να προσδιορίσουν τα σχήματα και την ανατομία του αλόγου. Αυτό που απαιτείται από τους συμμετέχοντες είναι να συμμετάσχουν ενεργά για να διατηρήσουν άμεσα την προσοχή τους. Τέλος, η επίδραση της θεραπείας στην καθιστική ζωή, που ορίζεται ως η ικανότητα να ξεφύγει από την καθιστική ρουτίνα με ενεργητικές δραστηριότητες ήταν σημαντική.

Η μελέτη των Holm, Baird, Kim, Rajora, D'Silva, Podolinsky, Mazefsky και Minshew, (2013), στην Πενσυλβάνια, επιδίωξε να εξετάσει την επίδραση 3 δόσεων θεραπευτικής ιππασίας (1, 3 και 5 φορές την εβδομάδα) σε συμπεριφορές στόχους που

δημιουργήθηκαν από τους γονείς για τρία αγόρια με ΔΑΦ ηλικίας έξι έως οχτώ χρόνων. Αυτή η παρατήρηση έλαβε μέρος σε τρία περιβάλλοντα: το θεραπευτικό κέντρο ιππασίας, το σπίτι και την κοινότητα για την εξέταση αλλαγών και αν τα οφέλη από τις συνεδρίες θεραπευτικής ιππασίας μεταφέρθηκαν στο σπίτι και στην κοινότητα. Επιπρόσθετα, η μελέτη διήρκησε 12 εβδομάδες. Οι γονείς όσον αφορά το σπίτι και την κοινότητα επέλεξαν τις περιόδους κατά τις οποίες οι συμπεριφορές τείνουν να είναι πιο διάχυτες. Επίσης κάθε ομάδα γονέων προσδιόρισε τρεις συμπεριφορές (αρνητικές και θετικές) που ήθελαν να δουν μείωση ή βελτίωση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα οι γονείς προσδιόρισαν διάφορες κοινές συμπεριφορές ως βελτιωμένες, πέρα από αυτές που είχαν καθορίσει και είναι οι εξής 1) αυξημένη συνολική λεκτική έκφραση, 2) αυξημένη ικανότητα να ακολουθήσει τις οδηγίες, 3) βελτιωμένη φυσική αντοχή και συντονισμό, και 4) αυξημένη ικανότητα να ανταποκρίνεται στον ρυθμό των κινήσεων των αλόγων. Συνεχίζοντας, η δοσολογία της θεραπευτικής ιππασίας δεν φαίνονταν να επηρεάζει τον αριθμό των θετικών συμπεριφορικών αλλαγών όμως επηρέασε το μέγεθος αυτών των αλλαγών - κυρίως προς το καλύτερο. Επιπρόσθετα σε ότι αφορά τη γενίκευση, παρόλο που οι συμπεριφορές-στόχοι συχνά επιδεινώνονταν με τον ενθουσιασμό κατά τη διάρκεια των συνεδριών, η μεταφορά της επίδρασης στις συμπεριφορές στόχου στο σπίτι και στην κοινότητα ήταν θετική. Σαφέστερα η αυθόρμητη παραγωγή σε επίπεδο φράσεων αυξήθηκε σταθερά και στα τρία περιβάλλοντα. Για το σπίτι και την κοινότητα, αναφέρθηκε και από τα τρία σύνολα γονέων η αυξημένη προφορική επικοινωνία αφού η επικοινωνία με τον εκπαιδευτή ήταν θεραπευτικός στόχος και αυτό αποτελούνταν κυρίως από την ομιλία με τον εκπαιδευτή για το τι ήθελε να κάνει (π.χ. τροτ, κάντερ). Επιπλέον μειώθηκαν οι φυσικές στερεοτυπικές συμπεριφορές όπως το σφίξιμο των μυών του προσώπου, το χτύπημα επιφανειών με το χέρι, η πίεση της μύτης, τα παλαμάκια και το μάσημα δαχτύλων/ χεριών και μη εδωδιμων αντικειμένων όχι όμως η ηχολαλία. Εν κατακλείδι από τους 27 στόχους σε σύγκριση με την αρχική τιμή, το 70% των συμπεριφορών-στόχων ήταν καλύτερες κατά την παρέμβαση και η βελτίωση διατηρήθηκε στο 63% των συμπεριφορών μετά το πέρας των συνεδριών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

3.2 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διεξάγουμε το συμπέρασμα ως προς την επίδραση της Θεραπευτικής Ιππασίας, στις γλωσσικές δεξιότητες παιδιών, που βρίσκονται στο Φάσμα του Αυτισμού. Συγκεκριμένα κατά πόσο βελτιώνονται οι επικοινωνιακές δεξιότητες των παιδιών με ΔΑΦ. Για τη διερεύνηση της αποτελεσματικότητας της συγκεκριμένης θεραπευτικής μεθόδου, αξιολογήσαμε τρία παιδιά μέσω ενός σταθμισμένου τεστ προσαρμοσμένο στην Ελληνική Γλώσσα, το Children's Communication Checklist-2. Στην συνέχεια παρατηρήσαμε τα παιδιά στις συνεδρίες της Θεραπευτικής Ιππασίας-Ιπποθεραπείας και καταγράψαμε τις αποκρίσεις τους σε σχέση με τις δραστηριότητες των μαθημάτων.

Ύστερα απ συνεννόηση με τον επιβλέπων καθηγητή κύριο Α. Μπεσσα αποφασίστηκε η ερευνα μας με στόχο την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της ιπποθεραπείας και θεραπευτικής ιππασίας στις γλωσσικές δεξιότητες των παιδιών που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού. Η μέθοδος που επιλέχτηκε ήταν η μελέτη περίπτωσης διότι θεωρήθηκε ο κατάλληλος τρόπος για πιο έγκυρα αποτελέσματα λόγο του ότι θα φαινόταν όλη η αναλυτική πορεία της εξέλιξης των παιδιών μέσα από αυτό το είδος θεραπείας σε αυτές τις οκτώ εβδομάδες παρατήρησης, καταγραφής αποκρίσεων και παρέμβασης μας .

3.3 Ερευνητικός σχεδιασμός

Η αξιολόγηση των παιδιών έγινε μέσα από το ερωτηματολόγιο CCC-2 το οποίο απαντήθηκε από τους γονείς των παιδιών στο πρώτο μάθημα ώστε να μπορέσει να γίνει η σύγκριση με το προφίλ του παιδιού στο τελευταίο μάθημα. Υπήρχαν δυο ξεχωριστές θεραπευτικές εγκαταστάσεις ιππασίας που πραγματοποιήθηκαν τα μαθήματα .Τα μαθήματα της Χ. και του Κ. πραγματοποιήθηκαν στον ιππικό όμιλο Αιγίου ενώ τα μαθήματα του Θ. στον ιππικό όμιλο του Ρίου.

3.3.1 Οι χώροι θεραπείας

- Χώρος διεξαγωγής μαθημάτων του Ιππικού ομίλου στο Ρίο:

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε για περίπου τέσσερις συνεχόμενους μήνες στον ιππικό όμιλο Ρίου στην Πάτρα. Ο Ιππικός Όμιλος Ρίου/Rio Equestrian Club, ιδρύθηκε το 2010 και καταλαμβάνει μία περιοχή 12 στρεμμάτων. Είναι αξιοσημείωτο πως η τοποθεσία είναι υπέροχη, μέσα στη φύση και βρίσκεται σε απόσταση μόλις 20 λεπτών από το κέντρο της πόλης της Πάτρας. Επίσης εκτός του χώρου της ιππασίας, διαθέτει και χώρο για τη φιλοξενία εκδηλώσεων όπου έξω είναι διακοσμημένος με μια τεχνητή λίμνη και έκταση από γκαζόν. Ο ίδιος χώρος φιλοξενεί και τους συνοδούς των συμμετεχόντων στα προγράμματα θεραπευτικής ιππασίας κατά την αναμονή τους, με θέα τον Πατραϊκό. Ακόμα ο χώρος διεξαγωγής των μαθημάτων είναι περιφραγμένος με ξύλο και παρέχει μια ράμπα, ώστε να είναι δυνατή η πρόσβαση των περιστατικών και να μεταφέρονται πιο εύκολα πάνω στο άλογο από τους θεραπευτές. Επιπλέον ο ιππικός όμιλος απασχολεί έμπειρους εκπαιδευτές σε μία γκάμα μαθημάτων, που ανταποκρίνεται σε όλα τα επίπεδα. Ταυτόχρονα, με γνώμονα τη θεραπευτική σημασία του αθλήματος, προωθεί τη συγκεκριμένη δραστηριότητα ως μέσο βελτίωσης της ποιότητας ζωής και της υγείας των ατόμων με νοητική, συναισθηματική ή άλλη διαταραχή. Γι' αυτό το λόγο, η μη-κερδοσκοπική προσφορά σε παιδιά με ειδικές ανάγκες, είναι στις βασικές προτεραιότητες του Ομίλου. Πρεσβεύοντας παράλληλα, την ωφέλιμη και ξεχωριστή σχέση του ανθρώπου με το άλογο. Οι χώροι των στάβλων, καταλαμβάνουν σημαντική έκταση του Ομίλου, περιλαμβάνοντας το βασικό χώρο ξεκούρασης των αλόγων και μια σειρά περιφραγμένων περιοχών για τις προπονήσεις των ιππέων. Ο Ιππικός όμιλος Ρίου, διαθέτει άλογα «Σχολής» που εξυπηρετούν στη διεξαγωγή μαθημάτων και ποικίλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Ολοκληρώνοντας, έχει τη δυνατότητα να φιλοξενεί ιδιόκτητα άλογα μελών/αθλητών και μαθητών του Ομίλου, στα οποία προσφέρονται τροφή και οι απαραίτητες περιποιήσεις, υπό την κύρια όμως ευθύνη, των κατόχων.

- Χώρος διεξαγωγής μαθημάτων του Ιππικού Ομίλου στο Αίγιο:

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε για περίπου τέσσερις συνεχόμενους μήνες στον ιππικό όμιλο Αιγίου, λίγα χιλιόμετρα μακριά από την πόλη της Πάτρας. Πρόκειται για το κτήμα ιππασίας «Επίτροπος», στη Φωνησκαριά Αιγίου. Ο Ιππικός Όμιλος, ιδρύθηκε το 2008 λειτουργώντας ενεργά για δύο έτη αλλά σταμάτησε το έτος 2010. Πλέον από τον Οκτώβριο του 2017 επαναλειτουργεί και αποτελείται από μια αρένα ειδικά διαμορφωμένη για τα άλογα τα οποία και φιλοξενεί, μία ξύλινη εξέδρα κατάλληλη για τους συνοδούς των μαθητευόμενων που η θέα της είναι η αρένα όπου λαμβάνουν μέρος τα μαθήματα. Αποτελείται επίσης, από στάβλους και μία παιδική χαρά όπου τα παιδιά μπορούν να περάσουν διαδραστικό χρόνο έπειτα από το μάθημα της θεραπευτικής ιππασίας. Ακόμα, έχουν τοποθετηθεί προβολείς στον χώρο της αρένας, για να γίνονται μαθήματα και τις βραδινές ώρες.

Οι συνεδρίες για τα μαθήματα της θεραπευτικής ιππασίας πραγματοποιούνται με τη βοήθεια της εκπαιδύτριας, σε ειδικά διαμορφωμένο στίβο με διαστάσεις 18X36, ο οποίος είναι περιφραγμένος από ξύλο και η πόρτα του περιβάλλεται από σχοινιά. Έτσι με αυτό τον τρόπο, τα παιδιά τα οποία λαμβάνουν τα μαθήματα, αντιλαμβάνονται πως μέσα σε αυτό το χώρο διεξάγεται η θεραπευτική η συνεδρία. Εκτός από αυτό, στο χώρο της αρένας υπάρχουν κώνοι που ωφελούν τη συνεδρία διότι είναι εμπόδια που χρειάζονται κατά τη διάρκεια της συνεδρίας. Επιπροσθέτως, σκοπός αυτού του Ομίλου είναι πρώτον, η μετάδοση της αγάπη των εκπαιδευτών για τα άλογα προς τους εκαπιδευόμενους κάθε ηλικίας και δεύτερον η προώθηση της θεραπευτικής ιππασίας που μέσα από αυτή τη διαδικασία οι μαθητές, να έχουν την ευκαιρία να μάθουν ιππασία με την καθοδήγηση δασκάλου αλλά και να γνωρίσουν το άλογο. Τελικός σκοπός είναι η διοργάνωση διάφορων εκδηλώσεων λόγου χάριν αγώνες ταχύτητας, εμπόδια, ιππική δεξιοτεχνία (ντρεσάζ), οι οποίες θα έχουν στόχο τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα.

Συμπερασματικά, όσον αφορά τους δυο Ιππικούς Ομίλους, αξίζει να επισημανθεί ότι είναι σημαντικό, κατά τη διάρκεια κάθε συνεδρίας να απομακρύνονται τα άτομα και πηγές πρόκλησης πιθανού θορύβου. Είναι αναγκαία η δημιουργία ενός σίγουρου περιβάλλοντος γύρω από το χώρο εργασίας του αλόγου αλλά και για τον μαθητή. Έτσι ζητείται από τους συγγενείς και οποιονδήποτε άλλο βρίσκεται στο χώρο, να κινείται όσο το δυνατόν πιο σταθερά και ήρεμα, να μην τρέχουν και να μην φωνάζουν δίπλα στο άλογο της συνεδρίας. Ας σημειωθεί ακόμη ότι, ένα μικρό οίκημα κατά μήκος των σταβλικών εγκαταστάσεων, εξυπηρετεί στη διευκόλυνση των εκπαιδευτών, λειτουργώντας ως αποθηκευτικός χώρος των εξοπλισμών των αλόγων και των αναβατών. Εκτός από αυτά, οι εγκαταστάσεις των Ομίλων ελέγχονται καθημερινά (συντήρηση, καθαρισμός) με στόχο την διασφάλιση ενός υγιούς και καθαρού περιβάλλοντος για τη διαβίωση των αλόγων.

3.3.2 Εξοπλισμός αλόγου και μαθητευόμενων

Για την πραγμάτωση των μαθημάτων της θεραπευτικής ιππασίας χρειάζεται ένας κατάλληλος εξοπλισμός τόσο για το άλογο όσο και για τους μαθητές με στόχο την ασφάλεια τους άλλα και τη σωστή διεξαγωγή του θεραπευτικού προγράμματος. Παρακάτω αναφέρονται οι δυο εξοπλισμοί:

I. Εξοπλισμός αλόγου:

Το χαλινό τοποθετείται στο κεφάλι του αλόγου το οποίο αποτελείται από δερμάτινα λουριά που προσαρμόζονται στο σωστό μήκος και δένουν γύρω από το πρόσωπο του χωρίς να του περιορίζουν την όραση και την αναπνοή. Επίσης ενώνονται με την στομίδα, η οποία τοποθετείται μέσα στο στόμα του αλόγου. Με αυτό τον τρόπο ελέγχεται κατά κύριο λόγο η κίνηση του. Επιπλέον η στομίδα, ενώνεται με τα ηνία που συνήθως τα χειρίζεται είτε ο αναβάτης ή ο πλαϊνός περιπατητής που καθοδηγεί το άλογο. Έπειτα τοποθετείται πάνω στο άλογο το υπόσαγμα της σέλας που είναι ένα μαλακό υπόστρωμα, το οποίο προσφέρει πιο άνετο κάθισμα στον αναβάτη. Στη συνέχεια τοποθετούνται η σέλα και ο σελίσκος. Αναλυτικότερα τα άλογα του ιππικού ομίλου στο Αίγιο, είχαν υπόσαγμα και σέλα, ενώ τα άλογα στον ιππικό όμιλο του Ρίου είχαν υπόσαγμα, σέλα αλλά και σελίσκο. Ο σελίσκος είναι μια ζώνη, η οποία δένει γύρω από την κοιλιά του αλόγου και μπροστά από το κάθισμα του αναβάτη. Συμπληρωματικά στο επάνω μέρος του περιλαμβάνει δυο λαβές από τις οποίες μπορεί να στηρίζεται ο μαθητής με τα χέρια του ενώ τα πόδια του είναι ελεύθερα. Ολοκληρώνοντας την περιγραφή του εξοπλισμού, στο άλογο, για την προστασία των τενόντων όπως και των πελμάτων του, εφαρμόζεται στα πόδια του ένας επίδεσμος ή γκέτες προστασίας. Όσον αφορά την περιποίηση του αλόγου που γίνεται πριν και μετά την θεραπευτική ιππασία, χρησιμοποιείται εξοπλισμός ιπποκομίας, παραδείγματος χάριν γάντι και βούρτσα καθαρισμού, ειδικό gel για τους τένοντες και τους μύες όπως και εντομοαπωθητικό σπρέι.

II. Εξοπλισμός μαθητών:

Ο κάθε μαθητής πριν ανέβει στο άλογο λαμβάνει και φοράει τον εξοπλισμό του. Αναλυτικότερα τα παιδιά φοράνε ένα προστατευτικό κάλυμμα για το μαλλί και στη συνέχεια το κράνος τους. Έπειτα φοράνε το θώρακα προστασίας το οποίο είναι ένα προστατευτικό γιλέκο που τους δίνεται από τους εκπαιδευτές, βέργα και μαστίγιο επίσης όταν τα χρειαστούν κατά την διάρκεια του μαθήματος, ανάλογα με την εντολή που θα τους δοθεί. Τέλος, ο ρουχισμός που φοράει ο κάθε ιπέας είναι άνετος ώστε να μπορεί να διεξαχθεί η συνεδρία.

3.4 Θεραπευτική μέθοδος

1) Ιππικός όμιλος Αιγίου

Στον ιππικό όμιλο Αιγίου υπήρχε μια αρένα οπού γύρο από αυτήν υπήρχαν καθίσματα για να κάθονται όσοι θέλουν να παρακολουθήσουν το μάθημα ή οι συνοδοί των παιδιών και δυο στάβλοι για να φιλοξενήσουν τα άλογα . Στο χώρο υπήρχαν τουαλέτες και παρείχαν νερό ή καφέ στους επισκέπτες . Επίσης υπήρχαν και άλλα ζώα στο κτήμα όπως σκύλοι και γάτες που επερχόντουσαν σε συχνή επαφή με τα παιδιά. Στον ιππικό όμιλο Αιγίου τα μαθήματα πραγματοποιήθηκαν από μια δασκάλα θεραπευτικής ιππασίας οπού καθοδηγούσε το άλογο και έδινε εντολές στο παιδί. Πριν από κάθε μάθημα η δασκάλα έπλενε και χτένιζε το άτομο και στην συνέχεια το ετοίμαζε για το μάθημα(π.χ. σελά , χαλινάρι , κλπ). Τα μαθήματα διαρκούσαν μίση ώρα και το άλογο με το παιδί περπατούσε κυκλικά τον στίβο . Τα άλογα που γινόταν το μάθημα άλλαξαν κατά την διάρκεια αυτών των μηνών λόγω αρρωστιας.

2) Ιππικός όμιλος Ρίου

Ο ιππικός όμιλος Ρίου έχει έκταση 25 στρέμματα και περιέχει και έναν χώρο δεξιώσεων οπού μπορείς να πιεις και καφέ ή να φας. Ο ιππικός του Ρίου έχει πολλά άλογα και πόνι αλλά τα μαθήματα ιπποθεραπείας γίνονταν μόνο με ένα άλογο. Έχει επίσης και άλλα ζώα όπου τα παιδιά επερχόντουσαν σε συχνή επαφή όπως σκύλους και γάτες .Στον ιππικό όμιλο του Ρίου τα μαθήματα πραγματοποιήθηκαν έναν καθοδηγητή του άλογου (οδηγούσε το άλογο) και από δυο πλευρικούς περιπατητές οπού η μια ήταν και η δασκάλα θεραπευτικής ιππασίας που έδινε τις εντολές στο παιδί. Η διάρκεια και ο τρόπος των μαθημάτων ήταν ίδια με τον ιππικό όμιλο Αιγίου (μίση ώρα με κυκλικό περπάτημα γύρο από τον στίβο). Η σημαντική διάφορα στα δυο διαφορετικά θεραπευτικά προγράμματα ήταν ότι σε αυτό τέθηκαν βραχυπρόθεσμοι στόχοι και μακροπρόθεσμοι από εμάς που τους δουλεύαμε δέκα λεπτά σε κάθε μάθημα.

3.5 Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από τρία παιδιά τα οποία βρίσκονται στο Φάσμα του Αυτισμού. Η διαδικασία επιλογής τους έγινε μέσω της βοήθεια των δυο καθηγητριών που πραγματοποιούσαν τα μαθήματα της θεραπευτικής τους ιππασίας αφού ήταν παιδιά που παρακολουθούσαν ήδη μαθήματα. Αρχικά τα παιδιά που πρόκειται να είχαμε παρακολουθήσει ήταν εφτά όμως τα τέσσερα από αυτά δεν επιλέχθηκαν. Σαφέστερα, τα δύο από αυτά δεν είχαν την έγκριση των κηδεμόνων τους για την μελέτη μας και τα άλλα δυο παιδιά δεν είχαν διαγνωστεί με διαταραχή του αυτιστικού φάσματος. Οι συμμετέχοντες είναι ένα κορίτσι και δύο αγόρια και όλοι λαμβάνουν μαθήματα θεραπευτικής ιππασίας.

- i. Η Χ. είναι 10 ετών, φοιτά σε ειδικό σχολείο και είναι μαθήτρια της Τετάρτης Δημοτικού. Ξεκίνησε τα μαθήματα της θεραπευτικής ιππασίας στις 29 Οκτωβρίου και είχε κάνει τρία μαθήματα μέχρι να παρατηρήσουμε τις συνεδρίες της.
- ii. Ο Κ. είναι μαθητής της πρώτης Γυμνασίου, φοιτά σε ειδικό σχολείο και είναι 13 ετών. Έχει παρακολουθήσει συνεδρίες θεραπευτικής ιππασίας πάνω από δέκα φορές και
- iii. Ο Θ. φοιτά στην Τετάρτη τάξη σε Δημοτικό σχολείο, με παράλληλη στήριξη και είναι ηλικίας 9 χρονών. Έχει έναν αδερφό και κάνει μαθήματα θεραπευτικής ιππασίας εδώ και δυο χρόνια. Στην αρχή του χρόνου οι γονείς εξέφρασαν την ανησυχία τους σχετικά με την ομιλία του παιδιού, λέγοντας πως «ξαφνικά σταμάτησε να μιλάει καθαρά και δυνατά».

Τέλος οι γονείς στην πρώτη συνάντηση μας πριν ξεκινήσει η συνεδρία, ενημερώθηκαν σχετικά με την ιδιότητα μας και αναλυτικά για τον σκοπό της έρευνας μας. Στη συνέχεια υπέγραψαν ένα έντυπο συγκατάθεσης με τη σύμφωνη γνώμη τους για τη συμμετοχή των παιδιών.

3.6 Όργανα Μέτρησης

Για την αξιολόγηση των συμμετεχόντων ως προς τις δυνατότητες και τις αδυναμίες τους στις επικοινωνιακές δεξιότητες, δόθηκε στους γονείς ένα σταθμισμένο τεστ το οποίο ήταν προσαρμοσμένο στην Ελληνική γλώσσα, η Children's Communication Checklist-2 (Λίστα Ελέγχου της Επικοινωνίας σε παιδιά – ΛΕΕ). Η λίστα αποτελείται από 70 προτάσεις βαθμολογίας 0 μέχρι 3, αναλυτικότερα αυτό σημαίνει:

0→ λιγότερο από μια φορά την εβδομάδα (ή ποτέ). 1→ τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα, αλλά όχι κάθε μέρα. 2→ μία ή δυο φορές την εβδομάδα. 3→ αρκετές φορές (περισσότερο από δυο) μέσα στην ημέρα (ή πάντοτε). Όμως, από την προτάσεις 51 έως 70 το 0 σημαίνει ότι το παιδί παρουσιάζει έλλειψη σε αυτή τη δυνατότητα και το 3 αντιστοιχεί σε καλή επικοινωνιακή δεξιότητα.

Λόγω του όγκου της λίστας, οι γονείς τη συμπλήρωσαν στο σπίτι τους και μας επιστράφηκε συμπληρωμένη εντός μιας εβδομάδας, δηλαδή στην επόμενη συνάντηση μας για το μάθημα. Η παρατήρηση των παιδιών σε συνεδρίες θεραπευτικής ιππασίας ήταν για οχτώ εβδομαδιαίες περιόδους, μιας φοράς την εβδομάδα ημέρας Σαββάτου. Τα μαθήματα έπαιρναν μέρος σε υπαίθρια αρένα περιφραγμένη με ξύλο και η διάρκεια τους ήταν 30 λεπτά στο κάθε άτομο. Επίσης, η παρατήρηση διήρκεσε από τις 27 Ιανουαρίου μέχρι τις 19 Μαΐου του 2018 λόγω των άσχημων καιρικών συνθηκών και τρεις φορές από την απουσία των παιδιών εξαιτίας προβλημάτων υγείας.

3.7 Διαδικασία μέτρησης

Η μέτρηση έγινε μέσα από την παρατήρηση και καταγραφή των αποκρίσεων των παιδιών αλλά και με την σύγκριση του προφίλ του παιδιού με βάση τους γονείς με την τελευταία μέρα των μαθημάτων. Οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα προσλήφθηκαν υστέρτα από δική μας ερεύνα στα κέντρα ιππασίας στην Πάτρα. Τα κριτήρια για τη συμμετοχή στη μελέτη ήταν η διάγνωση της ΔΑΦ από ιατρό ή θεραπευτή.

3.8 Στόχοι συνεδριών θεραπευτικής ιππασίας:

- Ιππικός Όμιλος Αιγίου:

Για τον κάθε βραχυπρόθεσμο στόχο τα παιδιά μετρούσαν μέχρι το δέκα γιατί τους έδινε ασφάλεια και ένα πλαίσιο να γνωρίζουν την διάρκεια της κάθε δραστηριότητας.

1^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των ανατακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός). Επιπλέον, η εξοικείωση με το σώμα του.

Βραχυπρόθεσμοι:

- 1.1 Σήκωσε τα χέρια σου ψηλά πάνω από το κεφάλι.
- 1.2 Κάνε τον ακροβάτη.
- 1.3 Κάνε τον υπνοβάτη (χέρια μπροστά).
- 1.4 Κούνησε τα χέρια σου κυκλικά (πρώτα προς τα πίσω και μετά προς τα εμπρός).
- 1.5 Πλέξε τα χέρια σου, φέρε τα μπροστά και πάνω από το κεφάλι σου.
- 1.6 Γύρνα ανάποδα και μείνε (ο ιππέας κρατάει τη σέλα).
- 1.7 Γύρνα μπροστά.
- 1.8 Κράτα τον αγκώνα σου.
- 1.9 Κάτσε πάνω στα χέρια σου (χέρια πίσω και πάνω στη σέλα), (το βάρος του σώματος μοιράζεται σε 3 σημεία ισομερώς: πόδια και δυο οστά της λεκάνης).

Αφού έχει ανακτήσει την ισορροπία του ο ιππέας:

- 1.10 Σήκω όρθιος, βάλε τα χέρια σου στις τσέπες και μείνε.

2^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η σωστή στάση του σώματος και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.

Βραχυπρόθεσμοι:

- 2.1 Βάλε το μαστίγιο πίσω από την πλάτη σου και κράτησε το εκεί.
- 2.2 Κράτησε το μαστίγιο πίσω και σήκω.
- 2.3 Κράτησε το μαστίγιο μπροστά και ψηλά.
- 2.4 Σήκω και κάτσε (ποδοκνημική εξάσκηση).
- 2.5 Ανέβασε και κατέβασε το πόδι σου πάνω στο άλογο (εναλλάξ).
- 2.6 Βάλε το πόδι σου πάνω στο άλογο και λύγισε το (εναλλάξ).
- 2.7 Πάμε από την άλλη μεριά (ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος του ιππέα, όπως και του αλόγου. Με αυτό τον τρόπο εξασκούνται τα δυο ημισφαίρια του εγκεφάλου του αλόγου μέσω της εξάσκησης και της επανάληψης).

3^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η κατανόηση του ρυθμού και βηματισμού του αλόγου από τον ιππέα.

Βραχυπρόθεσμος:

Χέρια πίσω τεντωμένα και πιάσε το άλογο.

4^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η εξοικείωση του ιππέα με το άλογο.

Βραχυπρόθεσμοι:

4.1 Ξάπλωσε μπροστά.

4.2 Αγκάλιασε το άλογο

4.3 Ξάπλωσε πίσω στο άλογο.

4.4 Χάιδεψε το άλογο.

5^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η εκμάθηση ιππασίας (μέσω βιωματικής πρακτικής).

Βραχυπρόθεσμοι:

5.1 Κράτησε το μαστίγιο και τα ηνία ψηλά.

5.2 Κράτησε τα ηνία σφιχτά.

5.3 Κούνησε το αριστερό σου πόδι, όταν στρίβεις δεξιά.

5.4 Κούνησε το δεξί σου πόδι, όταν στρίβεις αριστερά (καθοδήγηση αλόγου).

5.5 Πήγαινε βόλτα το άλογο (πρώτα μέσα στην αρένα και μετά εκτός αρένας. Ο ιππέας κάποιες φορές μέσα στην αρένα καθοδηγεί το άλογο χωρίς να είναι πάνω του).

6^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος (το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση, με αυτό τον τρόπο ενδυναμώνονται οι υπόλοιπες αισθήσεις).

Βραχυπρόθεσμοι:

6.1 Κλείσε τα μάτια σου.

6.2 Κλείσε τα μάτια σου, σήκω και κάτσε.

Συνοψίζοντας, σημαντικός στόχος για την θεραπευτική ιππασία είναι η εξοικείωση του ιππέα με το άλογο και η ανάπτυξη δεξιοτήτων ιππασίας. Ακόμα της ισορροπίας του μέσω της επαφής του με τη σέλα περνώντας από διάφορες θέσεις αλλά και την ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός). Την εξοικείωση με το σώμα του, τη σωστή στάση σώματος, την ενδυνάμωση μυϊκού συστήματος του, τη βελτίωση διατήρησης βλεμματικής επαφής, της λειτουργικής επικοινωνίας του ιππέα

με τον θεραπευτή όπως και την βελτίωση του λόγου: κατανόησης και παραγωγής. Ταυτόχρονα δουλεύτηκε η κατανόηση του ρυθμού ομοίως του βηματισμού του αλόγου από τον ιππέα με τελικό στόχο την συγκέντρωση για τη σωστή κατανόηση των στόχων και την ακολουθία των εντολών όπως και την αντίληψη του περιβάλλοντος με την βοήθεια όλων των αισθήσεων και όχι μόνο της όρασης.

- **Ιππικός Όμιλος Ρίου:**

Ο συμμετέχοντας αφού φορούσε το κράνος του τοποθετούνταν πάνω στο άλογο με βοήθεια από την δασκάλα η οποία και έδινε τις παρακάτω εντολές. Επίσης για τον κάθε βραχυπρόθεσμο στόχο, μετρούσε μέχρι το δέκα γιατί του έδινε ασφάλεια και ένα πλαίσιο να γνωρίζει την διάρκεια της κάθε δραστηριότητας.

1^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η ισορροπία του ιππέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η βελτίωση των αντανакλαστικών του σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση ωμικής ζώνης.

Βραχυπρόθεσμοι:

1.1 Χέρια ψηλά στον αέρα.

1.2 Χέρια μπροστά.

1.3 Χέρια στην κοιλιά.

1.4 Χέρια πάνω στο κεφάλι.

1.5 Ακούμπησε τα χέρια μας (και από τις δυο πλευρές. Προάσκηση για την εντολή "αεροπλάνο").

1.6 Κάνε το αεροπλάνο και κλείσε τα μάτια σου (ιδιοδεκτικό ερέθισμα, κιναισθηση).

1.7 Γύρνα ανάποδα.

2^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Τα κινητικά ερεθίσματα και η ενδυνάμωση κορμού.

Βραχυπρόθεσμοι:

2.1 Φέρε τα μανταλάκια από πίσω, μπροστά (και το αντίστροφο),(ενίσχυση δυναμικής τριποδικής λαβής).

2.2 Δώσε τα μανταλάκια (πρώτα από την μια και έπειτα από την άλλη μεριά).

2.3 Πέταξε την μπάλα μακριά.

2.4 Πάρε τα τουβλάκια και βάλε τα το ένα πάνω στο άλλο.

3^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η ενίσχυση του λόγου δηλαδή η αντίληψη και η εκμάθηση εννοιών όπως και η κατονομασία.

Βραχυπρόθεσμοι:

- 3.1 Βάλτε τα μανταλάκια στη σειρά και κατονόμασε τα (χρώματα).
- 3.2 Επιλογή χρώμα στόχου (κόκκινο, κίτρινο και πράσινο) και κατονόμασε το.
- 3.3 Διάλεξε πρώτα ένα μεγάλο τουβλάκι και μετά ένα μικρό από το δοχείο και βάλτε τα πάνω στο τρένο. (2 δοχεία, ένα από την κάθε πλευρά των πλαϊνών περιπατητών. Στο ένα βρίσκονται τα μεγάλα και στο άλλο τα μικρά τουβλάκια).

4^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Η ανάπτυξη της ομαδικότητας και της συνεργασίας. Επιλέον, η βελτίωση διατήρησης της βλεμματικής επαφής.

Βραχυπρόθεσμος:

4.1 Πιάσε την μπάλα και δώσε την μου (παιχνίδι με τρία άτομα και το παιδί).

5^{ος} Μακροπρόθεσμος:

Δεξιότητες ιππασίας δηλαδή να μάθει το παιδί να ιππεύει και η αύξηση έντασης της φωνής.

Βραχυπρόθεσμοι:

- 5.1 Τι θα πεις για να ξεκινήσει το άλογο;
- 5.2 Τι θα πεις για να σταματήσει το άλογο;
- 5.3 Πέταξε την μπάλα μακριά και φώναξε φωνήματα.
- 5.4 Πάμε το άλογο στο κέντρο.
- 5.5 Στρίψε δεξιά.
- 5.6 Στρίψε αριστερά.

Τελευταία δραστηριότητα είναι το τραγούδι ως θετική ενίσχυση.

Όλες οι δραστηριότητες επειδή είναι εντολές ενός μέχρι τριών βημάτων, βελτιώνουν την ακουστική κατανόηση και τις γνωστικές λειτουργίες όπως είναι η εστιασμένη προσοχή, η μνήμη και η γλώσσα (λεκτική επικοινωνία).

Εικόνες:

Παρακάτω υπάρχουν παραδείγματα εικόνων, οι οποίες δείχνουν πως ήταν το μάθημα της θεραπευτικής ιππασίας με τη βοήθεια των περιπατητών ένας στα δεξιά και ένας από τα αριστερά αλλά και με τον καθοδηγητή αλόγου. Επιπλέον, απεικονίζουν δραστηριότητες – εντολές που πραγματοποιούν οι ασθενείς.

Εικ. 2 : Σωματική καθοδήγηση άσκησης από τον πλαϊνό περπατητή.

Εικ. 3 : Άσκηση «ξάπλωσε πάνω στο άλογο».

Εικ. 4: Άσκηση «σήκωσε τα χέρια σου».

Εικ. 5: Άσκηση «ξάπλωσε και χάιδεψε το άλογο»

Εικ. 6: Θετική ενίσχυση «κόλλησε το».

Εικ. 7: Άσκηση «κάνε τον ακροβάτη».

Εικ. 8: Άσκηση «Βάλε το πόδι σου πάνω στο άλογο και λύγισε το (εναλλάξ)».

3.9 Ανάλυση αποτελεσμάτων

Αξιολόγηση

Ευρήματα CCC-2 για την Χ.

Παρακάτω δίνονται τα ποσοστά επιτυχίας της Χ. σε σχέση με τους τομείς: α) γλωσσικές δομές, β) πραγματολογία και γ) κοινωνική αμοιβαιότητα και ειδικά ενδιαφέροντα.

Σημειώνεται πως το κριτήριο επιτυχίας που επιλέξαμε είναι το 90%.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου CCC-2 η Χ. παρουσιάζει διαταραχές στις γλωσσικές δομές καθώς το ποσοστό επιτυχίας της κατά μέσο όρο είναι 65%. Πιο συγκεκριμένα οι περισσότερο διαταραγμένοι τομείς των γλωσσικών δομών της είναι η σημασιολογία (38%) και η συνοχή (52%). Ωστόσο η ομιλία και η σύνταξη της είναι σε σχετικά καλό επίπεδο καθώς και οι δύο έχουν ποσοστό επιτυχίας 86%

<u>Υποκείμενο Χ.</u>	
Γλωσσικές δομές (Μ.Ο.)	65%
Ομιλία	86%
Σύνταξη	86%
Σημασιολογία	38%
Συνοχή	52%

Μεγάλα ελλείμματα υπάρχουν και στην πραγματολογία καθώς το ποσοστό επιτυχίας της κατά μέσο όρο ήταν αρκετά χαμηλό 37% κάτι που επιβεβαιώνει την διαταραχή της καθώς είναι γνωστό ότι τα άτομα με δαφ έχουν πολλά ελλείμματα στην πραγματολογία. Το

χαμηλότερο ποσοστό βρέθηκε στο περιεχόμενο (24%) και στην συνέχεια στις στερεοτυπίες (38%) και στην ακατάλληλη έναρξη συζήτησης (38%). Τέλος η μη λεκτική επικοινωνία της είναι σε καλύτερο επίπεδο (48%) από τους υπόλοιπους τομείς της πραγματολογίας.

Πραγματολογία (Μ.Ο.)	37%
Ακατάλληλη έναρξη συζήτησης	38%
Στερεοτυπίες	38%
Περιεχόμενο	24%
Μη λεκτική επικοινωνία	48%

Επίσης στην κοινωνική αμοιβαιότητα και στα ειδικά ενδιαφέροντα έχει έναν ικανοποιητικό για την διαταραχή της με μέσο όρο 55%. Πιο συγκεκριμένα η κοινωνική της αλληλεπίδραση είναι περισσότερο διαταραγμένη (48%) από ότι τα ενδιαφέροντα της (62%).

Κοινωνική αμοιβαιότητα & Ειδικά ενδιαφέροντα (Μ.Ο.)	55%
Κοινωνική Αλληλεπίδραση	48%
Ενδιαφέροντα	62%

Ευρήματα CCC-2 για τον Κ.

Παρακάτω δίνονται τα ποσοστά επιτυχίας του συμμετέχοντα Κ., σε σχέση με τους τομείς: α) γλωσσικές δομές, β) πραγματολογία και γ) κοινωνική αμοιβαιότητα και ειδικά ενδιαφέροντα. Σημειώνεται πως το κριτήριο επιτυχίας που επιλέξαμε είναι το 90%.

Από τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου, το παιδί παρουσιάζει διαταραχή στις γλωσσικές δομές διότι το ποσοστό επιτυχίας του ήταν 64% σύμφωνα με τον μέσο όρο. Αναλυτικότερα, τα ποσοστά επιτυχίας του ήταν: ως προς την σημασιολογία, 33% και ως προς την συνοχή 52% με εμφανής δυσκολία. Συνεχίζοντας λιγότερη δυσκολία παρουσιάζει στην σύνταξη με 76%, όπως και στην ομιλία με 95%.

<u>Υποκείμενο Κ.</u>	
Γλωσσικές δομές (Μ.Ο.)	64%
Ομιλία	95%
Σύνταξη	76%
Σημασιολογία	33%
Συνοχή	52%

Διαταραγμένη είναι η πραγματολογία του παιδιού με μέσο όρο 39%. Δηλαδή τα ποσοστά επιτυχίας του ήταν: στην ακατάλληλη έναρξη συζήτησης 14%, στην μη λεκτική

επικοινωνία 43% και στις στερεοτυπίες με 48%. Ακόμα, στο περιεχόμενο το ποσοστό επιτυχίας του ήταν 52%.

Πραγματολογία (Μ.Ο.)	39%
Ακατάλληλη έναρξη συζήτησης	14%
Στερεοτυπίες	48%
Περιεχόμενο	52%
Μη λεκτική επικοινωνία	43%

Τέλος δυσκολίες εμφανίζουν οι τομείς της κοινωνικής αμοιβαιότητας και ειδικών ενδιαφερόντων, με μέσο όρο 40%. Ειδικότερα, τα ενδιαφέροντα βρίσκονται στο 19% ενώ η κοινωνική αλληλεπίδραση στο 62%.

Κοινωνική αμοιβαιότητα & Ειδικά ενδιαφέροντα (Μ.Ο.)	40%
Κοινωνική Αλληλεπίδραση	62%
Ενδιαφέροντα	19%

Ευρήματα CCC-2 για τον Θ.

Παρακάτω δίνονται τα ποσοστά επιτυχίας του Θ. σε σχέση με τους τομείς: α) γλωσσικές δομές, β) πραγματολογία και γ) κοινωνική αμοιβαιότητα και ειδικά ενδιαφέροντα. Σημειώνεται πως το κριτήριο επιτυχίας που επιλέξαμε είναι το 90%.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου CCC-2 ο Θ. παρουσιάζει διαταραχές στις γλωσσικές δομές καθώς το ποσοστό επιτυχίας του κατά μέσο όρο είναι 62%. Πιο συγκεκριμένα παρουσιάζει αρκετά ελλείμματα στην ομιλία του (48%) ενώ και η σύνταξη του είναι διαταραγμένη (62%) και η συνοχή του (67%) . Ωστόσο η σημασιολογία του βρίσκεται σε αρκετά καλό επίπεδο (71%) σε σχέση με τους υπόλοιπους τομείς .

<u>Υποκείμενο Θ.</u>	
Γλωσσικές δομές (Μ.Ο.)	62%
Ομιλία	48%
Σύνταξη	62%
Σημασιολογία	71%
Συνοχή	67%

Ο Θ. έχει τον καλύτερο μέσο όρο πραγματολογίας και από τα τρία παιδιά που αξιολογήσαμε με ποσοστό 56%. Πιο αναλυτικά τα μεγαλύτερα ελλείμματα του βρίσκονται στο περιεχόμενο (43%) και στην ακατάλληλη έναρξη συζήτησης (48%) . Επίσης συχνές είναι και οι στερεοτυπίες του (57%). Ωστόσο η μη λεκτική επικοινωνία του είναι σε πολύ καλό επίπεδο (76%) σε σχέση με όλους τους υπόλοιπους τομείς της πραγματολογίας.

Πραγματολογία (Μ.Ο.)	56%
Ακατάλληλη έναρξη συζήτησης	48%
Στερεοτυπίες	57%
Περιεχόμενο	43%
Μη λεκτική επικοινωνία	76%

Τέλος η κοινωνική του αμοιβαιότητα και τα ειδικά ενδιαφέροντα είχαν έναν σχετικά χαμηλό μέσο όρο με ποσοστό επιτυχίας 48%. Πιο συγκεκριμένα η κοινωνική του αλληλεπίδραση άλλα και τα ενδιαφέροντα του είναι επίσης χαμηλά με το ίδιο ποσοστό και τα δυο 48%.

Κοινωνική αμοιβαιότητα & Ειδικά ενδιαφέροντα (Μ.Ο.)	48%
Κοινωνική Αλληλεπίδραση	48%
Ενδιαφέροντα	48%

3.10 Περιγραφή θεραπευτικής διαδικασίας και ανάλυση αποτελεσμάτων

- Η συμμετέχουσα Χ.:

1^η συνεδρία της Χ.

Σαν πρώτη επαφή με το παιδί συστηθήκαμε και με εκείνη και με την σύνοδο της την μητέρα της . Στην συνέχεια η Χ. ανέβηκε στο άλογο με την βοήθεια της δασκάλας και ξεκίνησε το μάθημα . Οι ασκήσεις που πραγματοποίησε η Χ. σε αυτή την συνεδρία ήταν : 1)να σηκώσει ψηλά τα χεριά 2) να κουνήσει τα χέρια της κυκλικά 3) να κάνει τον ακροβάτη 4) να κάνει τον υπνοβάτη 5)να γυρίσει αντίθετα και να πιάσει την σέλα 6)να σηκωθεί και να καθίσει πάνω στο άλογο δέκα 7) γύρνα ανάποδα, μείνε και κρατήσου από τη σέλα 8)κλείσε τα ματιά σου και σήκωσε τα χεριά ψηλά .

Στο τέλος της συνεδρίας η δασκάλα ζητούσε από την Χ. να χαϊδέψει το άλογο και στην συνέχεια να το πάει βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανakλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Η βελτίωση της ακουστικής κατανόησης

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Η Χ. Φάνηκε να μην έχει εξοικειωθεί με το άλογο καθώς ήταν και από τα πρώτα της μαθήματα. Κατά την διάρκεια των ασκήσεων ηχολαλούσε και άμεσα και έμμεσα αρκετές φορές και εξέφρασε το αίσθημα του φόβου όταν ανέβηκε στο άλογο. Επίσης είχε πολύ συχνά διάσπαση προσοχής και ρωτούσε για τους διάφορους ήχους που ακούγονταν λόγω του εξωτερικού περιβάλλοντος όπου βρισκόμασταν αλλά και κοιτούσε και μιλούσε στην μαμά της που βρισκόταν έξω από την αρένα. Είχε μειωμένη βλεμματική επαφή καθώς όταν της μιλούσαμε δεν μας κοιτούσε και δυσκολευόταν αρκετά να κατανοήσει τις ασκήσεις που της ζήτησε η δασκάλα για αυτό και στις περισσότερες χρειαζόταν μίμηση ή και καθοδήγηση για να τις πραγματοποιήσει σωστά. Τέλος δεν κατάφερε να θυμηθεί να ονόματα μας παρόλο που της τα υπενθυμίζαμε αρκετά συχνά κατά την διάρκεια της συνεδρίας.

2^η συνεδρία της Χ.

Ξεκινήσαμε αυτή την συνεδρία με την Χ. να κάνει βόλτα το άλογο κρατώντας το από τα ινία. Στην συνέχεια η δασκάλα ρώτησε τα ονόματα μας και εκείνη αποκρίθηκε σωστά. Οι ασκήσεις που έγιναν σε αυτή την συνεδρία ήταν 1)να σηκώσει ψηλά τα χέρια 2)να κάνει τον υπονοβάτη όπου 3)να βάλει τα χέρια πίσω 4)να ξαπλώσει πίσω 5)να σηκωθεί και να καθίσει πάνω στο άλογο δέκα φορές 6) να σηκωθεί και να μείνει όρθια 6) να πλέξει τα χεριά της και να τα βάλει μπροστά 7) να κρατήσει το μαστίγιο μπροστά και ψηλά.

Στο τέλος της συνεδρίας η δασκάλα ζητούσε από την Χ. να χαϊδέψει το άλογο και στην συνέχεια να το πάει βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανakλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Η βελτίωση της ακουστικής κατανόησης

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Η προσοχή της διασπάστηκε αρκετές φορές κατά την διάρκεια της συνεδρίας και δεν ήταν συγκεντρωμένη. Φάνηκε πως δυσκολευόταν να κατανοήσει και να εκτελέσει σωστά τις σύνθετες εντολές για αυτό και χρειαζόταν μίμηση ή και καθοδήγηση για να τις εκτελέσει. Επίσης ηχολαλούσε συχνά κυρίως έμμεσα κατά την διάρκεια των δραστηριοτήτων και η βλεμματική της επαφή ήταν αρκετά μειωμένη. Τέλος εξέφρασε και σε αυτή τη συνεδρία το αίσθημα του φόβου όταν ήταν πάνω στο άλογο.

3^η συνεδρία της Χ.

Οι ασκήσεις που έγιναν σε αυτή την συνεδρία ήταν 1) να καθίσει κυκλικά πάνω στην σέλα 2) να κρατήσει το μαστίγιο μπροστά της 3) να κουνήσει τα χέρια κυκλικά με φορά μπροστά-πίσω 4) να σηκωθεί και να καθίσει στην σέλα 5) να σηκωθεί και να μείνει όρθια 6) να κρατήσει το μαστίγιο μπροστά και ψηλά τέλος 7) να κλείσει τα ματιά και να σηκωθεί από την σέλα.

Στο τέλος της συνεδρίας η δασκάλα ζητούσε από την Χ. να χαϊδέψει το άλογο και στην συνέχεια να το πάει βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Η βελτίωση της ακουστικής κατανόησης
- Εκμάθηση των εννοιών μπροστά-πίσω

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Σε αυτή την συνεδρία η Χ. ήταν περισσότερο συγκεντρωμένη και η προσοχή της διασπάστηκε λιγότερες φορές ωστόσο και σε αυτή την συνεδρία δυσκολεύτηκε στις πιο σύνθετες εντολές παρόλο που κάποιες τις είχε εκτελέσει σε προηγούμενες συνεδρίες. Επίσης ηχολαλούσε συχνά κυρίως έμμεσα ωστόσο η βλεμματική της επαφή φάνηκε να είναι πιο συχνή όταν της απευθύνουμε τον λόγο. Τέλος δεν έχει κατανοήσει τις έννοιες μπροστά και πίσω και χρειάστηκε καθοδήγηση για την εκτέλεση της άσκησης.

4^η συνεδρία της Χ.

Η συνεδρία αυτή τη φορά ξεκίνησε με τις ασκήσεις που επιθυμούσε η Χ. να εκτελέσει ώστε να αρχίζει να παίρνει πρωτοβουλίες μονή της. Οι ασκήσεις που πραγματοποίησε ήταν 1) να σηκώσει ψηλά τα χέρια 3) να σηκωθεί και να καθίσει πάνω στο άλογο δέκα φορές 4) να καθίσει κυκλικά πάνω στην σέλα 5) να σηκωθεί και να μείνει όρθια 6) να κρατήσει τα χαρτιά

με τα ποδιά της 6) να κάνει τον υπνοβάτη 7) να κάνει τον ακροβάτη 8) να πλέξει τα χεριά της και να τα βάλει μπροστά και τέλος 9) να σηκωθεί από την σέλα και να μείνει όρθια.

Στο τέλος της συνεδρίας η δασκάλα ζητούσε από την Χ. να χαϊδέψει το άλογο και στην συνέχεια να το πάει βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Η βελτίωση της ακουστικής κατανόησης

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Η Χ. σε αυτή τη συνεδρία ήταν περισσότερο συγκεντρωμένη και προσπαθούσε να εκτελέσει σωστά τις ασκήσεις τις. Η βλεμματική επαφή της είναι βελτιωμένη καθώς όταν τις απευθύνουμε τον λόγο και εμείς και η δασκάλα μας κοιτούσε. Επίσης φαίνεται να έχει εξοικειωθεί περισσότερο με το άλογο και έχουν αναπτύξει μια σχέση εμπιστοσύνης καθώς δεν έχει εκφράσει πάλι την αίσθηση του φόβου. Πλέον δεν έχει την ίδια δυσκολία στην κατανόηση των συνθετών εντολών και δεν χρειάστηκε καθοδήγηση και μίμησης σε κάποιες από αυτές. Τέλος ηχολαλούσε και άμεσα και έμμεσα κατά την διάρκεια της συνεδρίας.

5^η συνεδρία της Χ.

Οι ασκήσεις που πραγματοποίησε η Χ. ήταν 1) να βάλει μπροστά τα χέρια της όπου την εκτέλεσε σωστά 2) να κουνήσει τα χέρια κυκλικά δεξιόστροφα και αριστερόστροφα όπου 3) να σηκωθεί και να καθίσει 10 φορές 4) να σηκωθεί και να μείνει όρθια για ένα λεπτό 5) να χτυπάει ρυθμικά και τα δυο ποδιά της 6) να χτυπάει μια το αριστερό πόδι και μια το δεξί πόδι 7) να κάνει τον ακροβάτη 8) να σηκωθεί και να μείνει όρθια.

Στο τέλος της συνεδρίας η δασκάλα ζητούσε από την Χ. να χαϊδέψει το άλογο και στην συνέχεια να το πάει βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.

- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Η βελτίωση της ακουστικής κατανόησης
- Εκμάθηση των εννοιών αριστερά-δεξιά

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Η Χ. ήταν συγκεντρωμένη στην δασκάλα της και προσπαθούσε να εκτελέσει τις ασκήσεις της σωστά. Σε αυτή τη συνεδρία ανέπτυξε και τις δεξιότητες της ιππασίας καθώς έμαθε πώς να χρησιμοποιεί τα ποδιά της για να οδηγήσει το άλογο. Φαινόταν να τα πηγαίνει καλύτερα με την κατανόηση των εντολών και ηχολάλησε λιγότερο από ότι σε άλλες συνεδρίες. Η βλεμματική της επαφή είναι πιο συχνή πλέον και εξέφρασε το αίσθημα της χαράς για τα μαθήματα θεραπευτικής ιππασίας. Τέλος δεν έχει κατανοήσει πλήρως τις έννοιες αριστερά-δεξιά.

6^η συνεδρία της Χ.

Οι ασκήσεις της έκτης συνεδρία ήταν 1) να καθίσει ανάποδα στην σέλα για λίγα λεπτά 2) να κλείσει τα ματιά και να σηκώσει τα χέρια πάνω 3) να καθίσει πάνω στα χέρια της 4) να σηκωθεί και να καθίσει 10 φορές 5) να σηκωθεί και να μείνει όρθια για λίγα λεπτά 6) να χτυπάει ρυθμικά και τα δυο ποδιά της 7) να χτυπάει μια το αριστερό πόδι και μια το δεξί πόδι χρειάστηκε καθοδήγηση .

Στο τέλος της συνεδρίας η δασκάλα ζητούσε από την Χ. να χαϊδέψει το άλογο και στην συνέχεια να το πάει βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανεκλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Η βελτίωση της ακουστικής κατανόησης
- Εκμάθηση των εννοιών αριστερά-δεξιά

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Σε αυτή τη συνεδρία η Χ. δυσκολεύτηκε μόνο στην εντολή με τις έννοιες αριστερά δεξιά καθώς δεν έχει κατανοήσει πλήρως τις έννοιες. Η βλεμματική της επαφή ήταν αρκετά πιο συχνή από τις προηγούμενες συνεδρίες και ηχολαλούσε ελάχιστες φορές έμμεσα. Επίσης η Χ. πήρε πρωτοβουλία και ζήτησε από την δασκάλα να πάνε βόλτα εκτός του στίβου και όταν πήγαμε ήταν πολύ ενθουσιασμένη και χαρούμενη . Μεγάλη βελτίωση έχουν και οι δεξιότητες της στην ιππασία καθώς πλέον με μικρή βοήθεια μπορούσε να ιππεύσει μονή της.

7^η συνεδρία της Χ.

Οι ασκήσεις που έγιναν σε αυτή την συνεδρία ήταν 1) να καθίσει κυκλικά πάνω στην σέλα , 2) να ξαπλώσει πίσω 3) να κλείσει τα ματιά και να σηκώσει τα χεριά 4) να βάλει μπροστά τα χέρια της κρατώντας το μαστίγιο 5) να σηκωθεί και να καθίσει δέκα φορές 6) να χτυπάει μια το αριστερό μια το δεξί πόδι 7) να σηκωθεί και να μείνει όρθια για λίγα λεπτά.

Στο τέλος της συνεδρίας η δασκάλα ζητούσε από την Χ. να χαϊδέψει το άλογο και στην συνέχεια να το πάει βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανεκλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Η βελτίωση της ακουστικής κατανόησης
- Εκμάθηση των εννοιών αριστερά-δεξιά

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Εκτέλεσε σωστά όλες τις εντολές της συνεδρίας χωρίς βοήθεια και ήταν απολυτά συγκεντρωμένη στην δασκάλα της. Σε αυτή τη συνεδρία η Χ. ηχολόγησε μια φορά άμεσα κάτι που μας δείχνει ότι η ηχολαλία της είναι φανερά μειωμένη. Σημαντική βελτίωση είχε και η βλεμματική της επαφή καθώς μας κοίταζε σχεδόν κάθε φορά που τις απευθύνουμε τον λόγο. Επίσης έχει κατανοήσει τις εντολές αριστερά δεξιά και μπροστά πίσω . Ζήτησε να ιππεύσει εκτός στίβου και εξέφρασε μεγάλη χαρά .Τέλος η Χ. κατάφερε να ιππεύσει μονή της το άλογο κάτι που την έκανε να νιώσει ικανοποίηση , χαρά και ενθουσιασμό για αυτό.

8^η συνεδρία της Χ.

Οι ασκήσεις που πραγματοποιηθήκαν στην τελευταία συνεδρία ήταν 1) να βάλει μπροστά τα χέρια 2) να σηκώσει ψηλά τα χέρια της 3) να κάνει τον υπονόατη 4) να κάνει το αεροπλάνο 5) να σηκωθεί και να καθίσει δέκα φορές 6) να βάλει τα χέρια πίσω 7) να κουνήσει τα χέρια κυκλικά με φορά μπροστά και πίσω 8) να χτυπήσει μια το αριστερό και μια το δεξί πόδι.

Στο τέλος της συνεδρίας η δασκάλα ζητούσε από την Χ. να χαϊδέψει το άλογο και στην συνέχεια να το πάει βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανεκλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.

- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Η βελτίωση της ακουστικής κατανόησης

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Σε αυτή την συνεδρία η Χ. είχε βελτιωμένη βλεμματική επαφή καθώς κοιτούσε και εμάς και την δασκάλα οπότε της απευθύναμε τον λόγο. Η προσοχή της ήταν φανερά βελτιωμένη καθώς ήταν συγκεντρωμένη και πλέον δεν διασπύει από εξωτερικούς παράγοντες αλλά ούτε από την παρουσία της μητέρας της. Επίσης ηχολάλησε μόλις μια φορά(έμμεσα) κατά την διάρκεια της συνεδρίας κάτι που σημαίνει ότι έχει μειωθεί σημαντικά η ηχολαλία της . Κατάφερε και κατέκτησε πλήρως τις έννοιες αριστερά-δεξιά, μπροστά-πίσω και δεν δυσκολευόταν πλέον με τις σύνθετες εντολές ακόμα και αν αυτές ήταν καινούριες για αυτή. Οι δεξιότητες της στην ιπασσία είναι φανερά βελτιωμένες καθώς σε αυτή την συνεδρία κατάφερε να ιππεύσει μονή της το άλογο αλλά και να τρέξει . Ο ενθουσιασμός της για αυτό της το επίτευγμα δεν μπορούσε να κρυφτεί καθώς γελούσε και εξέφραζε συναισθήματα χαράς.

Αποτελέσματα της θεραπευτικής διαδικασίας της Χ.:

Μετά από την ολοκλήρωση της παρατήρησης βρέθηκε ότι στη Χ. βελτιώθηκε σε μεγάλο βαθμό η ακουστική κατανόηση καθώς στα πρώτα μαθήματα χρειαζόταν στις περισσότερες εντολές (άπλες και σύνθετες) μίμηση για να τις πραγματοποιήσει σωστά ενώ στα τελευταία μαθήματα μπορούσε να τις εκτελέσει σωστά χωρίς μίμηση. Κατάφερε να θυμηθεί και να μας φωνάξει με τα ονόματα μας στο 2^ο μάθημα. Μεγάλη βελτίωση είχε και η βλεμματική επαφή της καθώς στα πρώτα μαθήματα τις περισσότερες φορές δεν κοιτούσε ούτε εμάς όταν της μιλούσαμε ούτε την δασκάλα που της έδινε τις εντολές , ενώ στα τελευταία ήταν σε θέση να μας κοιτάζει για αρκετά δευτερόλεπτα κάθε φορά που της μιλούσαμε. Επίσης η Χ. ηχολαλούσε αρκετά συχνά (άμεσα και έμμεσα) στα πρώτα μαθήματα, κάτι που παρατηρήσαμε ότι μειώθηκε σταδιακά καθώς στα τελευταία γινόταν πλέον σπανία (1 φορά). Σημαντική ήταν και η βελτίωση της προσοχής της και της συγκέντρωσης της καθώς τον πρώτο καιρό είχε αρκετά συχνά διάσπαση (λόγο και του περιβάλλοντος που δεν ήταν ευνοϊκό) ενώ τον τελευταίο καιρό η Χ. πρόσεχε την δασκάλα της , ήταν συγκεντρωμένη και προσπαθούσε να εκτελέσει σωστά τις ασκήσεις της . Στα τρία τελευταία μαθήματα η Χ. έπαιρνε πρωτοβουλίες και ζητούσε από την δασκάλα να πάνε βόλτα στο δάσος ή να κάνει άλλες ασκήσεις από τις συνηθισμένες .Τέλος βελτιώθηκαν πολλές από τις δεξιότητες της ιπασσίας καθώς η Χ. στα δυο τελευταία μαθήματα κατάφερε να ιππεύσει μονή της το άλογο και να τρέξει πάνω σε αυτό κάτι που την έκανε να νιώσει χαρά, αυτοπεποίθηση και ικανοποίηση για τον εαυτό της.

- Ο συμμετέχων Κ.:

1^η συνεδρία:

Αρχικά για την ανάπτυξη οικειότητας και γνωριμίας με το παιδί, συστηθήκαμε. Πρώτα ηκολάλησε τα ονόματα μας, έπειτα ρωτήθηκε από την δασκάλα του "πως μας λένε" και έδωσε σωστή απάντηση μέσω φωνητικής διευκόλυνσης. Η δασκάλα ξεκίνησε το μάθημα με την εντολή 1) πριν ανέβεις, κάνε βόλτα το άλογο. Στη συνέχεια ακολούθησαν οι εξής ασκήσεις: 2) σήκωσε τα χέρια σου ψηλά πάνω από το κεφάλι, 3) κάνε τον υπνοβάτη (χέρια μπροστά), 4) πλέξε τα χέρια σου, φέρε τα μπροστά και πάνω από το κεφάλι σου, 5) γύρνα ανάποδα, μείνε και κρατήσου από τη σέλα, 6) γύρνα μπροστά, 7) σήκω και κάτσε (ποδοκνημική εξάσκηση) και 8) πάμε από την άλλη μεριά. Αξίζει να σημειωθεί πως στην 8^η εντολή σκοπός είναι η ενδυνάμωση μυϊκού συστήματος τόσο του ιππέα όσο του αλόγου γιατί με αυτό τον τρόπο, στο άλογο εξασκούνται και τα δυο ημισφαίρια του εγκεφάλου του μέσω της εξάσκησης και της επανάληψης. Η εκπαιδύτρια έδωσε επίσης τις εντολές 9) ξάπλωσε μπροστά, 10) χάιδεψε το άλογο (όταν είναι πάνω στο άλογο και αφού κατέβει το παιδί), 11) κράτησε τα ηνία σφιχτά, 12) πήγαινε βόλτα το άλογο και 13) κλείσε τα μάτια σου. Τελική εντολή αφού κατέβηκε το παιδί ήταν η 14) κάνε βόλτα το άλογο. Οι ασκήσεις που προηγούνται της καθοδήγησης του αλόγου από τον ιππέα (όταν βρίσκεται πάνω στο άλογο) είναι για προθέρμανση έτσι ώστε μην υπάρξουν μυϊκές βλάβες.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και Η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Ενίσχυση ακουστικής κατανόησης.
- Αντίληψη χωρικών εννοιών (μπροστά, πίσω, ψηλά, πάνω, κάτω, από την μια μεριά και από την άλλη μεριά-αριστερά και δεξιά).

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Αξίζει να σημειωθεί πως την εντολή "κλείσε τα μάτια σου" ο μαθητής την έμαθε μέσω των μαθημάτων με τον τρόπο της μίμησης, όπως μας πληροφόρησε η εκπαιδύτρια του. Ο Κ. δεν διατηρούσε την βλεμματική του επαφή όταν του απευθυνόμασταν όπως ούτε και στην δασκάλα του παρά μόνο μετά από τη τρίτη ή τέταρτη φορά προσφώνησης του ονόματος του. Πολλές φορές η δασκάλα του τον βοηθούσε ως σωματικός καθοδηγητής με τις εντολές όταν καταλάβαινε πως το παιδί δυσκολεύονταν να τις ακολουθήσει. Διασπόταν η προσοχή του κατά τη διάρκεια του μαθήματος και κοιτούσε τον παππού του όπου ήταν έξω από την αρένα και τον είχε συνοδεύσει στο μάθημα. Σε κάθε εντολή – στόχο, η δασκάλα του ζητούσε να της εξηγήσει τι πρέπει να κάνει και σε περίπτωση που δεν το κατάφερνε επαναλάμβανε αυτό που έλεγε η ίδια. Αυτό γίνονταν για να είναι ο μαθητής συγκεντρωμένος στις δραστηριότητες και να γνωρίζει η δασκάλα πως έχει αντιληφθεί τι πρέπει να κάνει. Παρουσίασε ανάρμοστη συμπεριφορά βρίζοντας τρεις φορές, πέταξε το μαστίγιο, χτυπώντας μια φορά το άλογο και τραβώντας το από τα ηνία με δύναμη όμως καθησυχάστηκε αφού η δασκάλα του εξήγησε το λόγο που δεν πρέπει να το χτυπάει και του έδωσε εντολή να ξαπλώσει πάνω στο άλογο και να το χαιδέψει. Το παιδί είχε καθυστερημένη ηκολαλία κατά

τη διάρκεια της συνεδρίας μέχρι και 8 φορές όπως ηχολαλούσε και τις εντολές. Μπορεί να απαντήσει σε ερωτήσεις κλειστού τύπου και με προτάσεις τεσσάρων λέξεων. Όταν μιλάει για τον εαυτό του, απευθύνεται σε τρίτο πρόσωπο ενικού αριθμού. Εκφράζει τα συναισθήματα του όπως ότι φοβάται να ανέβει στο άλογο μόνος του και τις ανάγκες του, παραδείγματος χάριν "θέλω να φύγω", ακριβώς την ώρα που είχε τελειώσει το μάθημα. Επιπρόσθετα πήρε πρωτοβουλία στην εντολή "γύρνα μπροστά", λέγοντας «εδώ θέλω» στη θέση πλαγίως και στο τέλος του μαθήματος που έπρεπε να κατέβει από το άλογο εξέφρασε την ανάγκη να κατέβει μόνος του.

2^η συνεδρία:

Με την έναρξη του μαθήματος μέσα στην αρένα, η δασκάλα έδωσε την εντολή στο παιδί 1) κάνε βόλτα το άλογο, πριν ανέβεις. Έπειτα ακολούθησαν οι εντολές: 2) γύρνα ανάποδα, μείνε και κρατήσου από τη σέλα, 3) γύρνα μπροστά. Συνεχίζοντας, αφού ανακτήθηκε η ισορροπία του ιππέα ακολουθεί η εντολή 4) σήκω όρθιος, βάλε τα χέρια σου στις τσέπες και μείνε. Επίσης δόθηκαν οι εντολές 5) κράτησε το μαστίγιο μπροστά και ψηλά, 6) σήκω και κάτσε (ποδοκνημική εξάσκηση), 7) πάμε από την άλλη μεριά, 8) αγκάλιασε το άλογο, 9) ξάπλωσε πίσω στο άλογο, 10) χάιδεψε το άλογο, 11) κράτησε το μαστίγιο και τα ηνία ψηλά, 12) κράτησε τα ηνία σφιχτά και 13) πήγαινε βόλτα το άλογο. Τελική εντολή ήταν η 14) κλείσε τα μάτια σου.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανεκλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων (αφού το 80% της αντίληψης του περιβάλλοντος έρχεται από την όραση).
- Ενίσχυση ακουστικής κατανόησης.
- Αντίληψη χωρικών εννοιών (μπροστά, πίσω, ψηλά, από την μια μεριά και από την άλλη μεριά-αριστερά και δεξιά).

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Στην αρχή της συνεδρίας ο Κ. είπε τα ονόματα μας μέσω φωνημικής διευκόλυνσης, όταν ρωτήθηκε από την εκπαιδευτρια. Στη συγκεκριμένη συνεδρία ήταν περισσότερο συγκεντρωμένος γιατί τον είχε φέρει ο πατέρας του στο μάθημα ακόμα, η δασκάλα μας ενημέρωσε πως όποτε έρχονται μαζί δεν διασπάται τόσο εύκολα η προσοχή του. Δεν ήταν επιθετικός σε σχέση με το άλογο αλλά παρουσίασε αρνητική συμπεριφορά δηλαδή, δάγκωνε τα χέρια του όμως σταματούσε όταν η δασκάλα του έλεγε τον λόγο που δεν θέλει να δαγκώνει τα χέρια του και πως την κάνει να νιώθει. Έπειτα τον έβαζε να κάνει εντολές που έχουν σχέση με την επαφή του παιδιού με το άλογο με σκοπό την εξοικείωση τους και έτσι το παιδί προσπαθούσε και σταματούσε την αρνητική συμπεριφορά. Ως προς τη διατήρηση της βλεμματικής επαφής είχε δυσκολία σε σχέση με την εκπαιδευτρια αλλά και εμάς που

ήμασταν παρατηρήτριες εκτός από τον πατέρα του ο οποίος μιλούσε στο παιδί από το σημείο εκτός αρένας με σκοπό την οριοθέτηση του ώστε να ακούσει την εκπαιδύτρια. Ακόμη, το παιδί επανέλαβε εντολές μετά από την δασκάλα του, όταν παρουσίαζε δυσκολία εκτέλεσης και σε τουλάχιστον δέκα εντολές υπήρξε σωματική καθοδήγηση. Η καθυστερημένη ηχολαλία συνέβη τη στιγμή που ο μπαμπάς του Κ. βγήκε εκτός της αρένας όπου είχε μπει στην αρχή μαζί του, όταν καθοδηγούσε το άλογο επειδή η εκπαιδύτρια τον όρισε πλαινό περιπατητή για την διάρκεια πέντε λεπτών.

3^η συνεδρία:

Στην αρχή του μαθήματος, ο Κ. προσπάθησε να εκφράσει την εμπειρία που είχε μαζί με τον μικρότερο ξάδερφο του, με το παιχνίδι κούνιας στην παιδική χαρά πριν αρχίσει το μάθημα αλλά δεν ήταν απόλυτα σαφής γιατί δεν μας έδωσε σημαντικές πληροφορίες όμως με ερωτήσεις έγινε κατανοητός. Από την πρώτη συνεδρία μέχρι και αυτή, ρωτάει για το παλιό του άλογο που βρίσκεται, διότι συνεχίζει τα μαθήματα του με άλλο άλογο. Η εντολή με την οποία ξεκίνησε το παιδί ήταν 1) πριν ανέβεις, κάνε βόλτα το άλογο. Έπειτα, ακολούθησαν οι εξής ασκήσεις: 2) γύρνα ανάποδα, μείνε και κρατήσου από τη σέλα, 3) γύρνα μπροστά. Αφού έχει ανακτηθεί η ισορροπία του ιπέα ακολουθεί η εντολή 4) σήκω όρθιος, βάλε τα χέρια σου στις τσέπες και μείνε. Η εκπαιδύτρια έδωσε επίσης τις εντολές 5) κράτησε το μαστίγιο μπροστά και ψηλά, 6) σήκω και κάτσε και 7) πάμε από την άλλη μεριά. Οι επόμενες ασκήσεις ήταν με εντολές 8) ξάπλωσε μπροστά, 9) ξάπλωσε πίσω στο άλογο, 10) χάιδεψε το άλογο, 11) κράτησε το μαστίγιο και τα ηνία ψηλά, 12) πήγαινε βόλτα το άλογο από την άλλη μεριά και 13) κλείσε τα μάτια σου. Οι τελευταίες εντολές αφού κατέβηκε το παιδί ήταν 14) χάιδεψε το άλογο και 15) πήγαινε το βόλτα.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιπέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανεκλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιπέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η εξοικείωση του ιπέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων.
- Ενίσχυση ακουστικής κατανόησης.
- Αντίληψη χωρικών εννοιών (μπροστά, πίσω, ψηλά, πάνω, κάτω, από την μια μεριά και από την άλλη μεριά-αριστερά και δεξιά).

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Σε αυτή τη συνεδρία ο Κ. ήταν πολύ ήρεμος μετά από το μάθημα. Αξίζει να συμπειωθεί πως στην αρχή της συνεδρίας, είτε τα ονόματα μας χωρίς βοήθεια όπως και με την βλεμματική του επαφή διατηρημένη. Στο τέλος του μαθήματος ρωτήθηκε από τη δασκάλα αν θέλει να πάει βόλτα τον ξάδερφο του με το άλογο και η απάντηση ήταν θετική, αυτό δείχνει βελτίωση στην συνεργασία και στην κοινωνική αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους όπως και κατάκτηση των δεξιοτήτων ιππασίας αφού κατάφερε να πάει από την άλλη μεριά το άλογο χωρίς σωματική καθοδήγηση και επανάληψη. Επίσης σωματική

καθοδήγηση χρειάστηκε σε λιγότερες εντολές αυτή τη φορά. Το παιδί ήταν τόσο αφοσιωμένο στις εντολές όσο συγκεντρωμένο με αποτέλεσμα να μην διασπαστεί η προσοχή του. Καθυστερημένη ηχολαλία παρουσίασε μια φορά σε όλη την συνεδρία. Οι αρνητικές συμπεριφορές και η επιθετικότητα δεν εμφανίστηκαν σε αυτό το μάθημα. Τέλος η διατήρηση της βλεμματικής του επαφής ήταν βελτιωμένη από τις πρώτες συνεδρίες αφού γυρνούσε και μας κοιτούσε με τη δεύτερη φορά προσφώνησης του ονόματος του.

4^η συνεδρία:

Στην αρχή του μαθήματος δόθηκε η εντολή 1) πριν ανέβεις, κάνε βόλτα το άλογο. Συνεχίστηκε η συνεδρία με εντολές όπως 2) γύρνα ανάποδα και μείνε να πάμε βόλτα, 3) γύρνα μπροστά, 4) χτύπα παλαμάκια και μέτρα δυνατά, 5) σήκω όρθιος, βάλε τα χέρια σου στις τσέπες και μείνε, 6) κράτησε το μαστίγιο μπροστά και ψηλά, 7) σήκω και κάτσε, 8) πάμε από την άλλη μεριά. Οι επόμενες ασκήσεις ήταν με εντολές 9) αγκάλιασε το άλογο, 10) ξάπλωσε πίσω στο άλογο, 11) κράτησε το μαστίγιο και τα ηνία ψηλά, 12) κράτησε τα ηνία σφιχτά, 13) πήγαινε βόλτα το άλογο και 14) κλείσε τα μάτια σου. Σε αυτό το μάθημα η εκπαιδεύτρια έδωσε πέντε καινούριες εντολές οι οποίες ήταν οι 15) βάλε το μαστίγιο πίσω από την πλάτη σου και κράτησε το εκεί, 16) σήκω και κάτσε ενώ έχεις το μαστίγιο στην πλάτη σου, 17) σήκω όρθιος με το μαστίγιο στην πλάτη σου και μείνε, 18) κάτσε πάνω στα χέρια σου και η 19) βάλε τα χέρια σου πίσω τεντωμένα και πιάσε το άλογο. Το μάθημα έλαβε τέλος με την εντολή 20) κάνε βόλτα το άλογο μόλις κατέβεις.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιπέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιπέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η κατανόηση του ρυθμού και του βηματισμού του αλόγου από τον ιπέα.
- Η εξοικείωση του ιπέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων.
- Ενίσχυση ακουστικής κατανόησης.
- Αντίληψη χωρικών εννοιών (μπροστά, πίσω, ψηλά, πάνω, κάτω, από την μια μεριά και από την άλλη μεριά-αριστερά και δεξιά).

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Στην αρχή του μαθήματος το παιδί πήρε πρωτοβουλία να καθοδηγήσει το άλογο χωρίς να του δώσει εντολή η δασκάλα, απλώνοντας το χέρι του για να πάρει τα ηνία και δίνοντας απάντηση στην ερώτηση της με πρόταση τεσσάρων λέξεων. Εκτός από αυτή την πρόοδο, απευθύνθηκε στον εαυτό του σε πρώτο πρόσωπο ενικού αριθμού. Επιπλέον είχε μειωμένη ηχολαλία, αφού ηχολόγησε τις τελευταίες λέξεις από 7 εντολές όμως καθόλου καθυστερημένη. Πραγματοποίησε όλες τις εντολές εκτός δυο, χωρίς να τον καθοδηγήσει η ίδια η δασκάλα βιωματικά. Ήταν απόλυτα αφοσιωμένος στις εντολές και παρακολούθησε με προσοχή τις οδηγίες που του έδινε η δασκάλα του. Όπως στην προηγούμενη συνεδρία, έτσι και σε αυτή, είπε όλα τα ονόματα χωρίς φωνημική διευκόλυνση. Ακόμα, ο παππούς του μας

ενημέρωσε πως του έλεγε τα ονόματα όλων όσους είμαστε στο χώρο της αρένας κατά τη διάρκεια του μαθήματος, ερχόμενοι προς τον ιππικό όμιλο. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι όταν κατέβηκε από το άλογο το παιδί, στο τέλος του μαθήματος, πήρε επίσης πρωτοβουλία και χαίδεψε το άλογο πριν του το πει η δασκάλα. Έπειτα, διατήρησε την βλεμματική του επαφή χαιρετώντας μας πριν φύγει και μας χαμογέλασε.

5^η συνεδρία:

Οι εντολές της συνεδρίας αυξήθηκαν προς μια διότι υπήρξε καινούρια άσκηση η "ανέβασε και κατέβασε το πόδι σου πάνω στο άλογο" (εναλλάξ). Συνολικά οι εντολές είναι 16. Αναλυτικότερα το μάθημα ξεκίνησε δίνοντας την εντολή 1) κάνε βόλτα το άλογο αφού ανέβεις στο άλογο, 2) γύρνα ανάποδα, 3) γύρνα μπροστά, 4) κλείσε τα μάτια σου, 5) κράτησε το μαστίγιο μπροστά και ψηλά, 6) σήκω και κάτσε, 7) πάμε από την άλλη μεριά. Οι επόμενες ασκήσεις ήταν με εντολές 8) αγκάλιασε το άλογο, 9) ξάπλωσε μπροστά, 10) κράτησε το μαστίγιο και τα ηνία ψηλά, 11) κράτησε τα ηνία σφιχτά, 12) βάλε το μαστίγιο πίσω από την πλάτη σου και κράτησε το εκεί, 13) κάτσε πάνω στα χέρια σου και 14) βάλε τα χέρια σου πίσω τεντωμένα και πιάσε το άλογο. Τελική άσκηση ήταν η 15) χαίδεψε το άλογο μόλις κατέβεις.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η κατανόηση του ρυθμού και του βηματισμού του αλόγου από τον ιππέα.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων.
- Ενίσχυση ακουστικής κατανόησης.
- Αντίληψη χωρικών εννοιών (μπροστά, πίσω, ψηλά, πάνω, κάτω, από την μια μεριά και από την άλλη μεριά-αριστερά και δεξιά).

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Το παιδί μπήκε στην αρένα πριν ανέβει στο άλογο, χαρούμενος, κόλλησε το πρόσωπο του στο πρόσωπο του αλόγου και το φίλησε. Αυτό το συμβάν έδειξε πως έχει υπάρξει μια εξοικείωση με την επαφή του αλόγου όπως και επικοινωνία μεταξύ τους αφού έχει δημιουργηθεί μια κατάλληλη θεραπευτική σχέση ανάμεσα στον εκπαιδευόμενο και το άλογο. Επίσης φαίνεται πως η ώρα που περνάει στο μάθημα ο Κ. του είναι ευχάριστη. Ακόμα, εξέφρασε την ανάγκη του στην δασκάλα ότι κουράστηκε με μια δραστηριότητα, με αυτό τον τρόπο πήρε πέντε δεύτερα διάλειμμα και ολοκλήρωσε την εντολή μετά από 5 δεύτερα. Στην διάρκεια της συνεδρίας όταν χαμογέλασε και ρωτήθηκε αν είναι χαρούμενος απάντησε στο α' πρόσωπο ενικού αριθμού και κόλλησε το πρόσωπο του με την δασκάλα. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος, μέσα στην αρένα βρισκόταν ένα ακόμη παιδί όπου έκανε μάθημα, με αποτέλεσμα όταν ρωτήθηκε ο Κ. αν θέλει να πάνε βόλτα το άλογο μαζί, απάντησε θετικά. Αυτό το αποτέλεσμα δείχνει ότι το παιδί εξοικειώνεται με την αλληλεπίδραση μαζί με άλλα

παιδιά. Επιπλέον, όταν του χαμογελάσαμε ανταποκρίθηκε με χαμόγελο και διατηρούσε την βλεμματική του επαφή για περισσότερα δεύτερα από ότι συνέβαινε στις πρώτες συνεδρίες. Σημαντικό είναι ότι η ηχολαλία του, άμεση και έμμεση, έχει μειωθεί όπως επίσης και η προσοχή του όπου στις πρώτες συνεδρίες υπήρχε διάσπαση. Στο τέλος του μαθήματος, χάιδεψε το άλογο κανονικά και όχι άτσαλα.

6^η συνεδρία:

Σε αυτή τη συνεδρία το παιδί είχε πολλές αρνητικές συμπεριφορές όπως στην πρώτη συνεδρία δηλαδή χτυπούσε το άλογο, δάγκωνε τα χέρια του και ηχολαλούσε καθυστερημένα. Επίσης έβγαζε το καπέλο του και ήταν ανήσυχος. Ακόμα, δεν συνεργάστηκε με όλες τις ασκήσεις παρά μόνο με δύο: 1^η) "χάιδεψε το άλογο", όπου επιτεύχθηκε ύστερα από προσπάθεια της δασκάλας μέσω εξηγήσεων στο παιδί, τους λόγους που δεν πρέπει να χτυπάει το άλογο. Τέλος η 2^η) ήταν η εντολή "πήγαινε βόλτα το αλογο". Η βλεμματική του επαφή διατηρήθηκε προς την εκπαιδύτρια του όταν του έδωσε τις εντολές για αυτούς τους δύο στόχους και όταν του είπε να μας ονομάσει. Επομένως δυο από τους δεκαέξι βραχυπρόθεσμους στόχους πραγματοποιήθηκαν. Πληροφορηθήκαμε πως η συμπεριφορά του εκπαιδευόμενου ήταν επηρεασμένη από φαρμακευτική αγωγή, η οποία του χορηγήθηκε λόγω της επιθετικότητας και της υπερκινητικότητας του.

7^η συνεδρία:

Οι ασκήσεις που πραγματοποίησε ο Κ. σε αυτή την συνεδρία ήταν 1) κάνε βόλτα το άλογο μόλις ανέβεις, 2) γύρισε ανάποδα, 3) γύρισε μπροστά, 4) ξάπλωσε μπροστά, 5) χάιδεψε το άλογο, 6) αγκάλιασε το άλογο, 7) σήκω και κάτσε, 8) σήκω όρθιος και μείνε, 9) κλείσε τα μάτια σου, 10) πήγαινε από την άλλη μεριά και 11) ανέβασε και κατέβασε το πόδι σου πάνω στο άλογο (εναλλάξ). Ακόμα, πρόσθεσε μια καινούρια εντολή η εκπαιδύτρια, την 12) βάλε το πόδι σου πάνω στο άλογο και λύγισε το (εναλλάξ). Η συνεδρία τελείωσε με την εντολή 13) πήγαινε βόλτα το άλογο, όπου ο μαθητής διάλεξε την ύπαιθρο, εκτός αρένας.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η κατανόηση του ρυθμού και του βηματισμού του αλόγου από τον ιππέα.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων.
- Ενίσχυση ακουστικής κατανόησης.
- Αντίληψη χωρικών εννοιών (μπροστά, πίσω, ψηλά, πάνω, κάτω από την μια μεριά και από την άλλη μεριά-αριστερά και δεξιά).

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Το παιδί ολοκλήρωσε όλες τις εντολές συγκεντρωμένος, με την κατάλληλη προσοχή και χωρίς σωματική καθοδήγηση εκτός της καινούριας εντολής: "βάλε το πόδι σου πάνω στο άλογο και λύγισε το" (εναλλάξ). Ήταν χαρούμενος γεγονός το οποίο φαινόταν αλλά μας το εξέφρασε κιόλας. Ακόμα, έδειξε τον ενθουσιασμό του μέσω ενός σχόλιου για κάποια κουταβάκια που βρίσκονταν στον χώρο, με την κατάλληλη προσωδία. Σε αυτή τη συνεδρία η βόλτα του αλόγου έγινε εκτός αρένας σε έναν υπαίθριο χώρο αφού έδειξε από μόνος του που ήθελε να πάει, τη στιγμή που ρωτήθηκε από την δασκάλα. Ο Κ. ήταν συγκεντρωμένος, ειδικά προσανατολισμένος ως προς το χώρο και με μεγάλη εξέλιξη στα αντανακλαστικά του διότι απέφευγε διάφορα κλαδιά που ήταν στο δρόμο του είτε με το σώμα του ή με τη σωστή καθοδήγηση του αλόγου. Τόσο η ηχολαλία όσο και η διατήρηση βλεμματικής επαφής, έχουν βελτιωθεί. Στο τέλος της συνεδρίας μας χαμογέλασε, μας χαιρέτησε και έφυγε.

8^η συνεδρία:

Το μάθημα της τελευταίας συνεδρίας αποτελούταν από τις εξής εντολές: 1) γύρισε ανάποδα, 2) γύρισε μπροστά, 3) ξάπλωσε πίσω στο άλογο, 4) χάιδεψε το άλογο, 5) ξάπλωσε μπροστά, 6) κλείσε τα μάτια σου, 7) πήγαινε από την άλλη μεριά, 8) κράτησε το μαστίγιο μπροστά και ψηλά, 9) σήκω και κάτσε, 10) κράτησε το μαστίγιο και τα ηνία ψηλά, 11) σήκω όρθιος και μείνε και 12) κράτησε τα ηνία σφιχτά. Τελική άσκηση ήταν η 13) πήγαινε βόλτα το άλογο.

Στόχοι συνεδρίας:

- Η ισορροπία του ιππέα μέσω της επαφής του με τη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και η ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος (εν κινήσει του αλόγου και εκτός) και η εξοικείωση του ιππέα με το σώμα του.
- Η σωστή στάση σώματος όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού συστήματος.
- Η κατανόηση του ρυθμού και του βηματισμού του αλόγου από τον ιππέα.
- Η εξοικείωση του ιππέα μέσω της απτικής επαφής με το άλογο.
- Εκμάθηση ιππασίας μέσω της βιωματικής πρακτικής.
- Η συγκέντρωση και η αντίληψη του περιβάλλοντος μέσω της ενδυνάμωσης των υπολοίπων αισθήσεων.
- Ενίσχυση ακουστικής κατανόησης.
- Αντίληψη χωρικών εννοιών (μπροστά, πίσω, ψηλά, από την μια μεριά και από την άλλη μεριά-αριστερά και δεξιά).

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Σε αυτή τη συνεδρία εξέφρασε πάλι την χαρά του όταν ανέβηκε στο άλογο όπως είχε συμβεί σε προηγούμενη συνεδρία και τραγουδούσε. Στην εντολή "κλείσε τα μάτια σου" είχε επιτυχία με την πρώτη φορά που του απευθύνθηκε η δασκάλα χωρίς τη βοήθεια της μίμησης. Συμπληρωματικά, σωματική καθοδήγηση δεν χρειάστηκε σε καμία από τις εντολές. Από την προηγούμενη συνεδρία το παιδί απευθύνει το λόγο στην δασκάλα του, φωνάζοντας τη με το όνομα της ενώ δεν το έκανε. Όπως υπάρχει βελτίωση στη διατήρηση της βλεμματικής επαφής, όταν η δασκάλα προσφωνεί το όνομα του. Η συνεδρία έληξε πηγαίνοντας ο Κ. βόλτα το άλογο έξω στην ύπαιθρο, μαζί με ένα άλλο παιδί όπου ήταν αυτός που καθοδηγούσε και τους δυο τους με το άλογο. Αυτό το συμβάν δεν τον αποσυντόνισε αλλά είναι αξιοσημείωτο πως ήταν συγκεντρωμένος και έδειχνε πως είχε αυτοπεποίθηση σε σχέση με το χειρισμό των

ιππικών δεξιοτήτων του. Είναι σημαντικό πως αυτή τη φορά το παιδί όταν ρωτήθηκε που ήθελε να κάνει βόλτα το άλογο του, είπε δείχνοντας «έξω, εκεί!», το εξέφρασε λεκτικά ενώ στην προηγούμενη συνεδρία μόνο έδειξε το μέρος που ήθελε να πάει. Ολοκληρώνοντας, αρνητικές συμπεριφορές όπως η ηχολαλία, τόσο η άμεση όσο η έμμεση έχουν μειωθεί.

Αποτελέσματα της θεραπευτικής διαδικασίας του Κ.:

Με το πέρασμα της παρατήρησης μας στις συνεδρίες της θεραπευτικής ιππασίας ο Κ. έδειξε βελτίωση ως προς τις επικοινωνιακές του δεξιότητες. Σαφέστερα βελτιώθηκε η αντίληψη του και η ακολουθία των εντολών αφού πραγματοποιήθηκαν με τέτοιο τρόπο, χωρίς την βοήθεια της δασκάλας του ως σωματικός καθοδηγητής και ιδιαίτερα χωρίς να επαναλάβει τις εντολές όταν εμφανιζόταν δυσκολία για την ακολούθηση τους. Εκτός από τα παραπάνω, δεν χρειάστηκε στην τελευταία συνεδρία μίμηση ως προς την εντολή ‘κλείσε τα μάτια σου’ με αποτέλεσμα ο στόχος να επιτευχθεί, ένας στόχος που έμαθε το παιδί μέσα από τις συνεδρίες του στη θεραπευτική ιππασία. Η διατήρηση βλεμματικής επαφής σε σχέση με τον συνομιλητή του παρουσιάζει βελτίωση ακόμη, το γεγονός ότι απευθύνεται στην δασκάλα του με το όνομα της δείχνει τη δημιουργία σχέσης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ παιδιού και θεραπεύτριας επιπλέον την επικοινωνία του περισσότερο λειτουργική.

Η συμπεριφορά του απέναντι σε εμάς που ήμασταν επισκέπτες για την παρακολούθηση των μαθημάτων, είναι αξιοσημείωτη από την τέταρτη μόλις συνεδρία όπου μας έδειχνε τη συμπάθεια του και ανταποκρινόταν στους χαιρετισμούς μας. Συμπερασματικά, αναπτύχθηκαν οι κοινωνικές του δεξιότητες με τους γύρω του γεγονός που θα βοηθήσει στην βελτίωση της ποιότητας ζωής του ατόμου και αναπτύχθηκε η ικανότητα συνεργασίας τόσο με τη δασκάλα του όσο με το άλογο. Όσον αφορά τις αρνητικές συμπεριφορές, η καθυστερημένη ηχολαλία του μειώθηκε σε σχέση με τα αρχικά μαθήματα όπως και η ηχολαλία του σε σχέση με τις εντολές. Όχι μόνο το δάγκωμα των χεριών ελαττώθηκε αλλά και η επιθετικότητα από τη στιγμή που η δασκάλα του εξέφραζε το πως την κάνει να νιώθει επιπροσθέτως όταν του εξηγούσε τους λόγους να μειώσει αυτές τις συμπεριφορές, έτσι με αυτό τον τρόπο δουλεύεται ο τομέας της ενσυναίσθησης του παιδιού και ο έλεγχος των ακατάλληλων συμπεριφορών αποκτώντας τις δεξιότητες: υπομονής και αυτοελέγχου. Η απτική επαφή μεταξύ του παιδιού και του αλόγου δείχνει την ανάπτυξη του θεραπευτικού δεσμού μεταξύ τους που προσφέρει εξοικείωση σε σχέση με το άλογο, ομοίως την ηρεμία του παιδιού συμβάν που παρατηρήθηκε στις συνεδρίες με τις αρνητικές συμπεριφορές όπου η αλληλεπίδραση τους είχε θετικά αποτελέσματα. Χάρη σε αυτό, είναι ιδιαίτερα σημαντικό το πόσο ισχυρό κίνητρο μπορεί να θεωρηθεί το μέσο των συνεδριών, το άλογο. Πρόοδος εμφανίζεται στην ομιλία του παιδιού σχετικά με την προσφώνηση των ονομάτων μας (των παρατηρητών) μόλις από την τέταρτη συνεδρία διότι εξαλείφθηκε η βοήθεια της φωνημικής διευκόλυνσης. Επίσης η λεκτική του επικοινωνία ενισχύεται αφού το παιδί ήθελε να μοιραστεί στα μαθήματα, κάποιες από τις εμπειρίες του που με τη βοήθεια κατάλληλων ερωτήσεων έγινε κατανοητός και με σαφέστερο νόημα. Ακόμα, για την αναφορά στον εαυτό του χρησιμοποιεί α' πρόσωπο ενικού αριθμού αντί για γ' πρόσωπο ενικού αριθμού. Το παιδί εκφράζει τις ανάγκες του και τα συναισθήματα του σε σχέση με τα μαθήματα πέρα από αυτό έχει προωθηθεί η δεξιότητα της πρωτοβουλίας.

Στον τομέα των γνωστικών λειτουργιών, η διάσπαση προσοχής που είχε το παιδί κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, μειώθηκε. Αυτή η αφοσίωση στις δραστηριότητες διευρύνει τις γνωστικές δεξιότητες και αυτό θα τον βοηθήσει για την κατάκτηση νέων εμπειριών και δεξιοτήτων. Με αυτά τα μαθήματα ενισχύεται και η αντίληψη του πολυαισθητηριακού περιβάλλοντος. Τέλος το παιδί κατέκτησε δεξιότητες ιππασίας, οι οποίες του προσφέρουν

αυτοπεποίθηση, εμπιστοσύνη στον εαυτό του και στη συνέχεια τον κάνουν να νιώθει χαρούμενος μέσα από τη σωστή στάση σώματος, την εκμάθηση σωστών προτύπων ισορροπίας και βηματισμού αλλά και την ανάκτηση των αντανακλαστικών του σε σχέση με το ύψος.

- Ο συμμετέχων Θ.:

1^η συνεδρία του Θ.

Σαν πρώτη επαφή με το παιδί συστηθήκαμε με εκείνο και με τον συνοδό του τον πατέρα του και στην συνέχεια μαζί με την δασκάλα της ιπποθεραπείας κατευθυνθήκαμε στον στίβο και ξεκινήσαμε η συνεδρία . Στην αρχή η δασκάλα τον ρώτησε πως λένε το άλογο του όπου και αποκρίθηκε σωστά . Οι ασκήσεις που πραγματοποίησε ο Θ. σε αυτή την συνεδρία ήταν 1) να σηκώσει ψηλά τα χεριά του 2) να κάνει το αεροπλάνο 3) να κάνει τον υπνοβάτη 4) να βάλει τα χεριά του πίσω 5) να κατονομάσει τα χρώματα του τραίνου που κρατούσε η δασκάλα στην οποία δραστηριότητα δεν κατάφερε να κατονομάσει σχεδόν κανένα χρώμα.

Στο τέλος της συνεδρίας ο Θ. τραγούδησε το αγαπημένο του τραγούδι , ζήτησε από το άλογο να σταματήσει και κατέβηκε από αυτό.

Στόχοι συνεδρίας:

- Ισορροπία του ιπέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και βελτίωση των αντανακλαστικών σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση της ωμικής ζώνης.
- Δεξιότητες ιππασίας και αύξηση έντασης της φωνής.
- Ενίσχυση λόγου (αντίληψη και εκμάθηση εννοιών όπως και κατονομασία).
- Ανάπτυξη ομαδικότητας και συνεργασίας. Επιπλέον, βελτίωση διατήρησης βλεμματικής επαφής.
- Κινητικά ερεθίσματα και ενδυνάμωση κορμού.
- Βελτίωση ακουστικής κατανόησης

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Ο Θ. σαν πρώτη επαφή φάνηκε να έχει εξοικείωση με το άλογο καθώς όπως μας ενημέρωσε και η δασκάλα κάνει μαθήματα πάνω από ένα χρόνο. Η παρουσία μας ωστόσο του προκάλεσε σύγχυση και δεν ήταν συγκεντρωμένος στις ασκήσεις του γι αυτό και πολλές φορές η δασκάλα χρησιμοποιούσε το άλογο σαν ενισχυτή . Είχε μειωμένη βλεμματική επαφή και πολλές φορές κατά την διάρκεια της συνεδρίας ηχολαλούσε άμεσα και έμμεσα. Στην δραστηριότητα με τα χρώματα κατάφερε να κατονομάσει σωστά μόνο το πράσινο. Επίσης κάποιες από τις εντολές τις γνώριζε πολύ καλά καθώς παρακολουθεί ένα χρόνο αποθεραπεία ωστόσο στις σύνθετες εντολές δυσκολευόταν και χρειαζόταν μίμηση ή και καθοδήγηση.

2^η συνεδρία του Θ.

Σε αυτή τη συνεδρία ο Θ. μας χαιρέτησε υστέρτα από παρακίνηση του συνόδου του και η δασκάλα τον ρώτησε τα ονόματα μας αλλά εκείνος δεν τα θυμόταν και χρειάστηκε να του τα υπενθυμίσουμε. Το μάθημα ξεκίνησε αφού ο Θ. διέταξε το άλογο να συνεχίσει. Οι

δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν σε αυτή τη συνεδρία ήταν 1) να σηκώσει το αριστερό χέρι και υστέρα το δεξί 2) να βάλει τα χέρια στο κεφάλι του 3) αφού του κατονομάσαμε το κόκκινο χρώμα και του δείξαμε ένα μήλο του ζητήσαμε να το αναγνωρίσει ανάμεσα σε τρία χρώματα το κόκκινο , το κίτρινο και το μπλε 4) να βάλει τα μανταλάκια από την αριστερή προς την δεξιά μεριά της σέλας 5) να κάνει τον υπνοβάτη 6) να κάνει τον ακροβάτη 7) να σηκωθεί από την σέλα και να μείνει όρθιος

Στο τέλος ο Θ. τραγούδησε το αγαπημένο του τραγούδι , ζήτησε από το άλογο να σταματήσει και κατέβηκε από αυτό.

Στόχοι συνεδρίας:

- Ισορροπία του ιπέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και βελτίωση των αντανακλαστικών σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση της ωμικής ζώνης.
- Δεξιότητες ιπασίας και αύξηση έντασης της φωνής.
- Ενίσχυση λόγου (αντίληψη και εκμάθηση εννοιών όπως και κατονομασία).
- Ανάπτυξη ομαδικότητας και συνεργασίας. Επιπλέον, βελτίωση διατήρησης βλεμματική επαφής.
- Κινητικά ερεθίσματα (ενίσχυση δυναμικής τριποδικής λαβής) και ενδυνάμωση κορμού.
- Βελτίωση ακουστικής κατανόησης
- Ενδυνάμωση τρίπτυχου δαχτύλου

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Επειδή προκαλούσαμε σύγχυση στον Θ. και δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί αποφασίσαμε να καθίσουμε στο κέντρο του στίβου και να παρακολουθούμε και να πραγματοποιούμε τις δραστηριότητες μας από εκεί. Ο Θ. δυσκολευόταν να κατανοήσει κάποιες από τις εντολές για αυτό και χρειαζόταν καθοδήγηση ή και μίμηση για να τις εκτελέσει. Επίσης δεν διατηρούσε βλεμματική επαφή και ηχολαλούσε άμεσα και έμμεσα αρετές φορές κατά την διάρκεια της συνεδρίας. Τέλος δεν κατάφερε να κατανοήσει τις έννοιες αριστερά δεξιά αλλά ούτε και να κατονομάσει ή να αναγνωρίσει το κόκκινο χρώμα.

3^η συνεδρία του Θ.

Οι ασκήσεις που πραγματοποίησε ο Θ. σε αυτή τη συνεδρία ήταν 1) να σηκώσει τα χέρια ψηλά όπου την εκτέλεσε σωστά 2) να βάλει τα χέρια του μπροστά 3) να βάλει τα δυο του χέρια μπροστά στην κοιλιά του 4) να κάνει το αεροπλάνο 5) να πετάξει την μπάλα σε εμάς και να του την πετάξουμε πίσω με σκοπό να την πιάσει σωστά 6) να βάλει τα μανταλάκια από πίσω μπροστά 7) να ζητήσει ένα τα τουβλάκια από την δασκάλα και να συναρμολογήσει πάνω στο άλογο , μια δραστηριότητα που του αρέσει πολύ 8) να κατονομάσει το χρώμα του μήλου , να το αναγνωρίσει και να επιλέξει το σύρμα με το αντίστοιχο χρώμα (κόκκινο) που ήταν πάνω στην σέλα και να μας το δώσει ανάμεσα από το κίτρινο και το μπλε.

Στο τέλος ο Θ. τραγούδησε το αγαπημένο του τραγούδι , ζήτησε από το άλογο να σταματήσει και κατέβηκε από αυτό.

Στόχοι συνεδρίας:

- Ισορροπία του ιπέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και βελτίωση των αντανεκλαστικών σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση της ωμικής ζώνης.
- Δεξιότητες ιππασίας και αύξηση έντασης της φωνής.
- Ενίσχυση λόγου (αντίληψη και εκμάθηση εννοιών όπως και κατονομασία).
- Ανάπτυξη ομαδικότητας και συνεργασίας. Επιπλέον, βελτίωση διατήρησης βλεμματικής επαφής.
- Κινητικά ερεθίσματα (ενίσχυση δυναμικής τριποδικής λαβής) και ενδυνάμωση κορμού.
- Ενδυνάμωση τρίπτυχου δαχτύλου
- Βελτίωση ακουστικής κατανόησης

Σύνοψη αποτελεσμάτων συνεδρίας

Σε αυτή τη συνεδρία ο Θ. ήταν περισσότερο συγκεντρωμένος στην δασκάλα και στις δραστηριότητες του και εκτέλεσε σωστά πολλές από τις εντολές. Η δραστηριότητα με την μπάλα βοήθησε στην βλεμματική επαφή καθώς μας κοίταζε όταν την έριχνε , ωστόσο δεν κατάφερε να την πιάσει καμιά φορά. Ηχολαλούσε άμεσα και έμμεσα κατά την διάρκεια της συνεδρίας αλλά λιγότερες φορές από ότι στα προηγούμενα μαθήματα. Δεν κατάφερε να κατανομάσει το κόκκινο χρώμα ούτε και να το αναγνωρίσει μετά από την τετάρτη φορά που του ζητήθηκε.

4^η συνεδρία του Θ.

Σε αυτή την συνεδρία οι ασκήσεις που εκτέλεσε ο Θ. ήταν 1) να πει στο άλογο να πάει γρήγορα-αργά 2) να βάλει τα χέρια στο κεφάλι 3) να κάνει το αεροπλάνο 4) να βάλει τα μανταλάκια από πίσω μπροστά 5) να ζητήσει ένα τα τουβλάκια από την δασκάλα και να συναρμολογήσει πάνω στο άλογο 6) να κατονομάσει το χρώμα του μήλου , να το αναγνωρίσει και να επιλέξει το σύρμα με το αντίστοιχο χρώμα (κόκκινο) που ήταν πάνω στην σέλα και να μας το δώσει ανάμεσα από το κίτρινο και το μπλε.

Στο τέλος ο Θ. τραγούδησε το αγαπημένο του τραγούδι , ζήτησε από το άλογο να σταματήσει και κατέβηκε από αυτό.

Στόχοι συνεδρίας:

- Ισορροπία του ιπέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και βελτίωση των αντανεκλαστικών σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση της ωμικής ζώνης.
- Δεξιότητες ιππασίας και αύξηση έντασης της φωνής.
- Ενίσχυση λόγου (αντίληψη και εκμάθηση εννοιών όπως και κατονομασία).
- Ανάπτυξη ομαδικότητας και συνεργασίας. Επιπλέον, βελτίωση διατήρησης βλεμματικής επαφής.
- Κινητικά ερεθίσματα (ενίσχυση δυναμικής τριποδικής λαβής) και ενδυνάμωση κορμού.
- Ενδυνάμωση τρίπτυχου δαχτύλου
- Βελτίωση ακουστικής κατανόησης

Σύνοψη Αποτελεσμάτων συνεδρίας

Ο Θ. χρειάστηκε βοήθεια στις σύνθετες εντολές και στις εντολές με τις έννοιες αργά γρήγορα και πίσω μπροστά καθώς δεν τις έχει κατανοήσει πλήρως. Επίσης κατάφερε να κατονομάσει το κόκκινο χρώμα αλλά όχι να το διακρίνει επιτυχώς ανάμεσα από τα υπόλοιπα. Η βλεμματική του επαφή ήταν πιο συχνή όταν του απευθύνουμε τον λόγο και ηχολόγησε λιγότερες φορές απ' ότι στις προηγούμενες συνεδρίες.

5^η συνεδρία του Θ.:

Οι εντολές που εκτελέστηκαν σε αυτή τη συνεδρία από το παιδί είναι οι εξής: 1) βάλε τα χέρια σου πάνω στο κεφάλι, 2) βάλε τα χέρια σου στην κοιλιά, 3) κάνε το αεροπλάνο, συνεχίζοντας, η εκπαιδύτρια ρώτησε τον συμμετέχοντα 4) τι θα πεις για να σταματήσει ο Σιρόκο;, 5) τι θα πεις για να ξεκινήσει ο Σιρόκο;, 5) διάλεξε το χρώμα-στόχο, 6) κατονόμασε το χρώμα-στόχο, 7) πιάσε την μπάλα και δώσε τη μου, 8) φέρε τα μανταλάκια από πίσω, μπροστά και 9) βάλε τα μανταλάκια στη σειρά και κατονόμασε τα. Στο τέλος της συνεδρίας ο Θ., τραγούδησε μαζί με τον πλαϊνό περιπατητή το αγαπημένο του τραγούδι και καθοδήγησε το άλογο στην ειδική ράμπα ώστε να κατέβει.

Στόχοι συνεδρίας:

- Ισορροπία του ιππέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και βελτίωση των αντανάκλαστικών σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση της ωμικής ζώνης.
- Δεξιότητες ιππασίας και αύξηση έντασης της φωνής.
- Ενίσχυση λόγου (αντίληψη και εκμάθηση εννοιών όπως και κατονομασία).
- Ανάπτυξη ομαδικότητας και συνεργασίας. Επιπλέον, βελτίωση διατήρησης βλεμματικής επαφής.
- Κινητικά ερεθίσματα (ενίσχυση δυναμικής τριποδικής λαβής) και ενδυνάμωση κορμού.

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Στην αρχή του μαθήματος χαιρετήσαμε το παιδί και διατήρησε την βλεμματική του επαφή όπως απάντησε με ευκολία στις ερωτήσεις κλειστού τύπου που του κάναμε. Ο μαθητής στις τρεις εντολές από τις εννιά χρειάστηκε βοήθεια διότι δυσκολεύτηκε, συγκεκριμένα στις δυο εντολές, το μέσο ήταν η μίμηση της κίνησης και στην τρίτη εντολή το μέσο ήταν η σωματική καθοδήγηση σε συνδυασμό λεκτικής πληροφορίας. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος διασπάστηκε η προσοχή του από έναν άλλο μαθητή που έφτασε νωρίτερα στο χώρο της αρένας αλλά με προσφώνηση του ονόματος του από τη δασκάλα, κατάφερε και ακολούθησε το υπόλοιπο της συνεδρίας. Συμπληρωματικά, στις δυο εντολές που το παιδί καθοδηγεί λεκτικά το άλογο, η ένταση της φωνής του ήταν χαμηλή με αποτέλεσμα η εκπαιδύτρια να του υποδείξει να μιλήσει δυνατά, έτσι με αυτό τον τρόπο του ελέγχου της έντασης της φωνής του το παιδί, κατάφερε να εκτελέσει σωστά την εντολή έπειτα από τρεις

προσπάθειες. Τέλος, υπήρξε δυσκολία στην αντίληψη και στην κατονομασία του χρώματος-στόχου αφού το ποσοστό επιτυχίας του ήταν δυο σωστές στις έξι επιλογές.

6^η συνεδρία:

Οι εντολές που δόθηκαν στον συμμετέχοντα είναι: 1) ακούμπησε τα χέρια μας (και από τις δυο πλευρές), 2) βάλε τα χέρια σου πάνω στο κεφάλι, 3) κάνε το αεροπλάνο, 4) φέρε τα μανταλάκια από πίσω, μπροστά, 5) πέταξε την μπάλα μακριά και πες φωνήματα δυνατά, 6) τι θα πεις για να ξεκινήσει ο Σιρόκο;, 7) διάλεξε το χρώμα-στόχο, 8) κατονόμασε το χρώμα-στόχο και 9) πάρε τα τουβλάκια και βάλε τα το ένα πάνω στο άλλο. Επιπρόσθετα, η εκπαιδεύτρια συνέχισε με τις εντολές 10) τι θα πεις για να σταματήσει ο Σιρόκο;, 11) γύρισε ανάποδα, 12) γύρισε μπροστά και 13) βάλε τα μανταλάκια στη σειρά και κατονόμασε τα. Στο τέλος της συνεδρίας ο Θ., τραγούδησε μαζί με τον πλαϊνό περιπατητή το αγαπημένο του τραγούδι και καθοδήγησε το άλογο στην ειδική ράμπα με σκοπό να κατέβει.

Στόχοι συνεδρίας:

- Ισορροπία του ιππέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και βελτίωση των αντανakλαστικών σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση της ωμικής ζώνης.
- Δεξιότητες ιππασίας και αύξηση έντασης της φωνής.
- Ενίσχυση λόγου (αντίληψη και εκμάθηση εννοιών όπως και κατονομασία).
- Ανάπτυξη ομαδικότητας και συνεργασίας. Επιπλέον, βελτίωση διατήρησης βλεμματικής επαφής.
- Κινητικά ερεθίσματα (ενίσχυση δυναμικής τριποδικής λαβής) και ενδυνάμωση κορμού.

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Όσον αφορά τη δυσκολία του παιδιού στην ακολουθία και εκτέλεση εντολών με τη βοήθεια του σωματικού καθοδηγητή, υπήρξε βελτίωση αφού χρειάστηκε υποστήριξη σε δυο από τις 13 εντολές. Συγκεκριμένα, η βοήθεια δόθηκε στις εντολές: 2) βάλε τα χέρια σου πάνω στο κεφάλι, 7) διάλεξε το χρώμα-στόχο και 8) κατονόμασε το χρώμα-στόχο. Στην 7^η εντολή το παιδί, εμφάνισε δυσκολία ως προς τη σωστή επιλογή χρώματος γιατί βιαζόταν, απεναντίας όταν του λέγαμε να κοιτάξει προσεκτικά τα χρώματα και στη συνέχεια να κάνει την επιλογή του χρώματος-στόχου, τότε είχε το επιθυμητό ποσοστό επιτυχίας αλλιώς τον προλαβαίναμε και τον καθοδηγούσαμε για την σωστή επιλογή. Στη συνέχεια κατονόμαζε το χρώμα που κρατούσε και μετά το τοποθετούσε πάνω στο άλογο. Από την άλλη πλευρά, στην εντολή 13) βάλε τα μανταλάκια στη σειρά και κατονόμασε τα, από τα πέντε χρώματα-στόχους παρουσίασε δυσκολία μόνο στα δυο. Η διατήρηση της βλεμματικής του επαφής έδειξε βελτίωση αφού με την πρώτη φορά που προσφωνούσαμε το όνομα του, μας κοιτούσε. Σε αυτή την συνεδρία αξίζει να επισημανθεί πως η προσοχή του παιδιού δεν διασπάστηκε και ηκολάλησε τρεις φορές σε όλη τη διάρκεια της συνεδρίας, με όχι καθυστερημένη ηκολαλία όπως έκανε άλλες φορές.

7^η συνεδρία:

Οι ασκήσεις που πραγματοποιήθηκαν στη συγκεκριμένη συνεδρία είναι 1) τι θα πεις για να ξεκινήσει ο Σιρόκο;, 2) κάνε το αεροπλάνο, 3) ακούμπησε τα χέρια μας (και από τις δυο πλευρές), 4) βάλε τα χέρια σου πάνω στο κεφάλι, 5) βάλε τα μανταλάκια στη σειρά και κατονόμασε τα, 6) τι θα πεις για να σταματήσει ο Σιρόκο;, 7) διάλεξε το χρώμα-στόχο, 8) κατονόμασε το χρώμα-στόχο, 9) πέταξε την μπάλα μακριά και πες φωνήματα δυνατά, 10) φέρε τα μανταλάκια από πίσω, μπροστά, 11) φέρε τα μανταλάκια από μπροστά, πίσω, 12) Διάλεξε πρώτα ένα μεγάλο τουβλάκι και μετά ένα μικρό από τα δοχεία και βάλε τα πάνω στο τρένο. Η συνεδρία έκλεισε όταν ο Θ., τραγούδησε μαζί με τον πλαϊνό περιπατητή το αγαπημένο του τραγούδι και καθοδήγησε το άλογο του στην ειδική ράμπα με σκοπό να κατέβει.

Στόχοι συνεδρίας:

- Ισορροπία του ιπέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και βελτίωση των αντανakλαστικών σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση της ωμικής ζώνης.
- Δεξιότητες ιππασίας και αύξηση έντασης της φωνής.
- Ενίσχυση λόγου (αντίληψη και εκμάθηση εννοιών όπως και κατονομασία).
- Ανάπτυξη ομαδικότητας και συνεργασίας. Επιπλέον, βελτίωση διατήρησης βλεμματικής επαφής.
- Κινητικά ερεθίσματα (ενίσχυση δυναμικής τριποδικής λαβής) και ενδυνάμωση κορμού.

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Η διατήρηση της βλεμματικής επαφής του Θ. έχει εξελιχτεί, αυτό παρατηρείται πλέον με την άφιξη του στον χώρο της αρένας. Ο μαθητής όταν φτάνει στον χώρο, μας κοιτάζει μέχρι να τον χαιρετήσουμε, αυτό δείχνει επίσης την διεύρυνση της κοινωνικοποίησης μέσα από τα μαθήματα της θεραπευτικής ιππασίας και της αλληλεπίδρασης του με τους ανθρώπους γύρω του. Όσον αφορά τις ιππευτικές του δεξιότητες, η πρόοδος του είναι εμφανέστατη τόσο για μας όσο για την εκπαιδύτρια του που πλέον με το πέρας του χρόνου του αναθέτει όλο και περισσότερες δραστηριότητες ιππασίας. Σε αυτή την συνεδρία είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι το παιδί στην εντολή 2) κάνε το αεροπλάνο, πήρε πρωτοβουλία και έκανε την άσκηση πριν του δώσει εντολή η δασκάλα. Με αυτό το τρόπο η επικοινωνία του γίνεται περισσότερο λειτουργική αφού έδειξε τι ήθελε και εξέφρασε μια ανάγκη. Στην εντολή 5) βάλε τα μανταλάκια στη σειρά και κατονόμασε τα, το παιδί παρουσίασε μόνο μια φορά δυσκολία σε ένα από τα πέντε χρώματα ενώ στις εντολές 7) διάλεξε το χρώμα-στόχο και 8) κατονόμασε το χρώμα-στόχο, κατάφερε να αντιληφθεί το χρώμα-στόχο μέσω της σωστής επιλογής του, να το ταυτίσει με τα τρισδιάστατα αντικείμενα του ίδιου χρώματος όπου κρατούσαμε αλλά και να το παράγει με απόλυτη επιτυχία. Συμπερασματικά έχει κατακτήσει

τα χρώματα κίτρινο και κόκκινο, δηλαδή δυο από τα τρία χρώματα που είχαμε θέσει σαν στόχο. Ο Θ. ήταν αφοσιωμένος στις δραστηριότητες του μαθήματος μέσω της εμφάνισης κατάλληλης προσοχής, όπως υπάρχει πρόοδος στην ηχολαλία του και σε αυτή την συνεδρία.

8^η συνεδρία:

Με την έναρξη του μαθήματος μέσα στην αρένα, η δασκάλα έδωσε την εντολή στο παιδί 1) τι θα πεις για να ξεκινήσει ο Σιρόκο;, 2) Χέρια ψηλά στον αέρα, 3) ακούμπησε τα χέρια μας (και από τις δυο πλευρές), 4) βάλε τα χέρια σου στην κοιλιά, 5) βάλε τα χέρια σου μπροστά, 6) κάνε το αεροπλάνο, 7) βάλε τα μανταλάκια στη σειρά και κατονόμασε τα, 8) τι θα πεις για να σταματήσει ο Σιρόκο;, 9) πέταξε την μπάλα μακριά και πες φωνήματα δυνατά, 10) φέρε τα μανταλάκια από πίσω, μπροστά, 11) φέρε τα μανταλάκια από μπροστά, πίσω, 12) Διάλεξε πρώτα ένα μεγάλο τουβλάκι και μετά ένα μικρό από τα δοχεία και βάλε τα πάνω στο τρένο. Επιπλέον η συνεδρία συνεχίστηκε δίνοντας στο παιδί τις εντολές 13) διάλεξε το χρώμα-στόχο και 14) κατονόμασε το χρώμα-στόχο. Τέλος, η συνεδρία έκλεισε όταν ο Θ., τραγούδησε μαζί με τον πλαϊνό περιπατητή το αγαπημένο του τραγούδι και καθοδήγησε το άλογο του στην ειδική ράμπα με σκοπό να κατέβει.

Στόχοι συνεδρίας:

- Ισορροπία του ιππέα πάνω στη σέλα, περνώντας από διάφορες θέσεις και βελτίωση των αντανakλαστικών σε σχέση με το ύψος. Επίσης, η ενδυνάμωση της ωμικής ζώνης.
- Δεξιότητες ιππασίας και αύξηση έντασης της φωνής.
- Ενίσχυση λόγου (αντίληψη και εκμάθηση εννοιών όπως και κατονομασία).
- Ανάπτυξη ομαδικότητας και συνεργασίας. Επιπλέον, βελτίωση διατήρησης βλεμματικής επαφής.
- Κινητικά ερεθίσματα (ενίσχυση δυναμικής τριποδικής λαβής) και ενδυνάμωση κορμού.

Αποτελέσματα συνεδρίας:

Το παιδί κατέκτησε τον μακροπρόθεσμο στόχο της ενίσχυσης του λόγου τόσο της αντίληψης και της εκμάθησης των χρωμάτων-στόχων, κίτρινο και κόκκινο, όσο και της παραγωγής τους. Συμπερασματικά είναι σε θέση να τα διακρίνει ανάμεσα από άλλα χρώματα αλλά και να τα κατονομάσει. Ακόμα είναι ικανό να τα ταυτίσει μεταξύ άλλων τριδιάστατων αληθοφανών αντικειμένων, αφού αυτός ήταν ο τρόπος με τον οποίο δουλεύτηκαν. Μέσω της άνεσης των δεξιοτήτων ιππασίας που έχει κατακτήσει ο Θ. μπόρεσε η θεραπεύτρια και δούλεψε την ένταση φωνής του παιδιού, έτσι με αυτό τον τρόπο η φωνή του παιδιού έχει ποιότητα και θα του προσφέρει μια επικοινωνία περισσότερο λειτουργική. Συμπληρωματικά, ο Θ. έχει αναπτύξει την ικανότητα της συνεργασίας και το πνεύμα της ομαδικότητας αφού καταφέραμε να συνεργαστούμε αν λάβουμε υπόψη την λεπτομέρεια, ότι μας ήξερε λίγο καιρό. Επίσης, παρουσίασε βελτίωση στη διατήρηση της βλεμματικής του επαφής με την εκπαιδευτρια του και εμάς ως παρατηρήτριες, όταν του δίναμε εντολές όπως και με τους πλαϊνούς περιπατητές,

τόσο στην έναρξη των μαθημάτων όσο και κατά την διάρκεια τους. Η ισορροπία του υπέρ και η ανάπτυξη των αντανακλαστικών σε σχέση με το ύψος του προσφέρουν αυτοπεποίθηση και ασφάλεια κατά τη διάρκεια των μαθημάτων όπως και η ενδυνάμωση του μυϊκού του συστήματος αφού είναι ικανός να βγάξει εις πέρας όλες τις δραστηριότητες. Καταλήγοντας, η αρνητική συμπεριφορά όπως είναι η ηχολαλία έχει μειωθεί, το ίδιο παρουσιάζεται και με την προσοχή που το παιδί πλέον αφοσιώνεται στις δραστηριότητες.

Αποτελέσματα της θεραπευτικής διαδικασίας του Θ.:

Με τον Θ. η παρατήρηση μας έγινε από το κέντρο του στίβου καθώς στο πρώτο μάθημα που μας είδε αντέδρασε αρνητικά στο να περπατάμε δίπλα του. Από τα πρώτα κιόλας μαθήματα βελτιώθηκε η ηχολαλία του, καθώς στα πρώτα δυο ηχολούσε πολύ πιο συχνά από ότι στα επόμενα. Επίσης θυμήθηκε τα ονόματα μας από το 3^ο μάθημα και μετά παρόλο που του τα επαναλαμβάναμε αρκετά συχνά. Στον Θ. τέθηκε ως στόχος ο εμπλουτισμός τους λεξιλογίου μέσα από την εκμάθηση χρωμάτων τα οποία δεν γνώριζε. Ο Θ. κατάφερε να κατανομάσει σωστά το κόκκινο χρώμα στην τέταρτη συνένδρια αλλά όχι να το διακρίνει ανάμεσα από τα υπόλοιπα και αυτό γιατί δεν ήταν αρκετά συγκεντρωμένος. Όταν του λέγαμε να μην βιαστεί και να σκεφτεί το αναγνώριζε αμέσως. Η ίδια διαδικασία έγινε και με το κίτρινο χρώμα και με τα αντίστοιχα φρούτα-λαχανικά την μπανάνα και το λεμονί. Συνοπτικά, ο στόχος για την βελτίωση του λόγου του παιδιού επιτεύχθηκε καθώς μέσα σε αυτές τις συνεδρίες κατάφερε να κατανομάσει το κόκκινο και το κίτρινο αλλά και να τα διακρίνει ανάμεσα από τα άλλα. Σημαντική βελτίωση είχε και η βλεμματική του επαφή καθώς πλέον μας κοιτούσε σχεδόν κάθε φορά που του μιλούσαμε εμείς αλλά και η δασκάλα του. Η προσοχή του ήταν φανερά βελτιωμένη στα τελευταία μαθήματα καθώς δεν επηρεαζόταν πλέον από τους εξωτερικούς ήχους ή από τον κόσμο που συχνά υπήρχε εκεί ή ακόμα και από εμάς (διότι πολλές φορές μας κοιτούσε και δεν ήταν συγκεντρωμένος στην δασκάλα του και στις ασκήσεις του). Όσον αφορά την ομιλία του παιδιού, είναι βελτιωμένη ως προς την καταληπτότητα αφού όταν μιλάει με την θεραπεύτρια του, του υποδεικνύει να προσέχει την ένταση της φωνής του όταν είναι χαμηλή και την ομιλία του μέσω της επαναδιατύπωσης και της αυτό-αξιολόγησης του. Τέλος σχετικά με τις δεξιότητες ιπασίας, πληροφορηθήκαμε από τη δασκάλα του πως έχει κάνει μεγάλη πρόοδο και κάθε φορά ανυπομονεί για το μάθημα τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τα αποτελέσματα της έρευνας μας, δείχνουν ότι η θεραπευτική ιπασία μπορεί να είναι μια αποτελεσματική θεραπευτική επιλογή για τα παιδιά με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος. Παρακάτω, θα αναφερθούν οι τομείς που βελτιώθηκαν και στα τρία παιδιά μετά την ολοκλήρωση των οκτώ μαθημάτων. Αρχικά αυξήθηκε η προσοχή, καθώς στα πρώτα μαθήματα τα παιδιά είχαν μεγάλη διάσπαση λόγο των περιβαλλοντικών ήχων (εξωτερικός χώρος) αλλά και από τους συνοδούς οι οποίοι βρίσκονταν έξω από την αρένα. Επίσης, σημαντική βελτίωση παρατηρήθηκε στην διατήρηση βλεμματική επαφής αφού και τα τρία παιδιά στα πρώτα μαθήματα διατηρούσαν ελάχιστη ή καθόλου βλεμματική επαφή ενώ πλέον είναι συχνότερη καθώς και μεγαλύτερης διάρκειας. Αξιοσημείωτη πρόοδος παρουσιάστηκε στο κομμάτι της ηχολαλίας (άμεση-έμμεση) καθώς στα τελευταία μαθήματα, μειώθηκε σημαντικά. Ωστόσο η δεξιότητα με την μέγιστη βελτίωση είναι η ακουστική κατανόηση, καθώς στα τελευταία μαθήματα τα παιδιά ήταν σε θέση να κατανοήσουν απλές και σύνθετες εντολές όπως και να τις εκτελέσουν χωρίς σωματική καθοδήγηση ή και μίμηση. Επιπροσθέτως όλα τα παιδιά βελτίωσαν τις δεξιότητες τους στην ιπασία καθώς στα τελευταία μαθήματα οι ασκήσεις τους είχαν αυξημένη πολυπλοκότητα. Ωστόσο η Χ. κατάφερε να ιππεύσει χωρίς την καθοδήγηση της δασκάλας κάτι που την έκανε να νιώσει αυτοπεποίθηση και χαρά.

Επίσης μειώθηκαν οι αρνητικές συμπεριφορές (δηλαδή, επιθετικότητα προς τον εαυτό του, προς το άλογο και προς εμάς) του Κ. μέσω της ανάπτυξης της ενσυναίσθησης και του αυτοελέγχου καθώς στα τελευταία μαθήματα δεν παρουσίασε καμία τέτοια συμπεριφορά. Στο να εξαλειφθούν αυτές οι συμπεριφορές βοήθησε η απτική επαφή του παιδιού με το άλογο.

Τέλος, ο Θ. ανέπτυξε ένα κομμάτι του λόγου του καθώς κατέκτησε με επιτυχία τον στόχο που θέσαμε και κατάφερε να αναγνωρίσει και να κατονομάσει το κόκκινο και το κίτρινο χρώμα-στόχο.

Συνοψίζοντας, η έρευνα μας αποδεικνύει την αποτελεσματικότητα της θεραπευτικής ιπασίας και της υποθεραπείας καθώς βρέθηκαν σημαντικές βελτιώσεις στις γλωσσικές δεξιότητες και στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Σύμφωνα με τα παραπάνω αποτελέσματα, καταλήγουμε ότι τα ευρήματά μας συμφωνούν με τα ευρήματα των ερευνών που πρόκειται να αναφερθούν παρακάτω.

Μια μελέτη των Gabriel's, Pan, Decant, Agnew, Brim & Mesibov, (2015), βρήκε ότι η θεραπευτική ιππασία βελτίωσε τον αυτοέλεγχο των παιδιών, την κοινωνική γνώση, την υπερευαίσθησία και την επικοινωνία όπως και τον λόγο (ενίσχυση λεξιλογίου). Επίσης οι Lanning, Matyastik Baier, Ivey-Hatz, Krenek και Tubbs, (2014), βρήκαν ότι η θεραπευτική ιππασία βελτίωσε τους τομείς της αυτοεκτίμησης, τους ψυχοκοινωνικούς και της γενικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, βελτιώθηκαν οι σωματικές, οι συναισθηματικές και οι κοινωνικές του δεξιότητες. Ακόμα στην μελέτη των Nelson, Axtell, Derby, Moug, Berrera & McLaughlin, (2011), βρέθηκε βελτίωση στην κοινωνική συμπεριφορά αλλά και μείωση της αίσθησης του φόβου λόγω της απτικής επαφής με το άλογο.

Μια έρευνα των Minoei1, Sheikh, Hemayattalab & Olfatian, (2015), βρήκε ότι μειώθηκε η στερεοτυπική συμπεριφορά όπως βελτιώθηκε η κοινωνική αλληλεπίδραση. Ομοίως οι Ward, Whalon, Rusnak, Wendell & Paschall, (2013), βρήκαν σημαντική μείωση των συμπτωμάτων του αυτισμού, βελτίωση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και στις στερεοτυπικές συμπεριφορές. Στην μελέτη που διεξήχθησαν οι Ajzenman, Standeven και Shurtleff, (2013), βρέθηκε ότι βελτιώθηκε η σταθερότητα της στάσης του σώματος, η προσοχή και η δεκτική επικοινωνία (ακρόαση και παρακολούθηση ακολουθίας οδηγιών δυο βημάτων).

Η μελέτη των García-Gómez, Risco, Rubio, Guerrero και García-Peña, (2013), απέδειξε πως η θεραπευτική ιππασία μειώνει σημαντικά την επιθετικότητα και βελτιώνει την κοινωνική αλληλεπίδραση. Επιπλέον, οι Agnew, Holt, Shoffner, Zhaoxing, Ruzzano, Clayton και Mesibov, (2011), βρήκαν βελτιώσεις στην αυτορρύθμιση και στις προσαρμοστικές εκφραστικές γλωσσικές δεξιότητες. Επιπροσθέτως, οι Bass, Duchowny και Llabre, (2009), βρήκαν βελτίωση στην αισθητηριακή αναζήτηση, στη διάσπαση προσοχής, στην αισθητηριακή ευαισθησία και στην καθιστική ζωή. Επίσης κατέδειξαν πρόοδο στο κοινωνικό κίνητρο καθώς και αύξηση της συγκέντρωσης. Τέλος, οι Holm, Baird, Kim, Rajora, D'Silva, Podolinsky, Mazefsky και Minschew, (2013), βρήκαν ότι βελτιώθηκε η λεκτική έκφραση, η ικανότητα να ακολουθεί οδηγίες, η φυσική αντοχή και ο συντονισμός όπως και η ικανότητα να ανταποκρίνεται στον ρυθμό των κινήσεων των αλόγων. Εξίσου, παρουσιάστηκε αύξηση στην αυθόρμητη παραγωγή φράσεων, στην προφορική επικοινωνία και μειώθηκαν οι στερεοτυπικές συμπεριφορές όμως όχι η ηχολαλία.

Ωστόσο η μελέτη των Jenkins και Reed, (2013), υποδεικνύει ότι η θεραπευτική ιππασία δεν έχει κλινικά σημαντικές επιδράσεις στη συμπεριφορά των συμμετεχόντων και στις αρνητικές συμπεριφορές, στη συμμόρφωση ή στον λόγο (δηλ. Αυθόρμητες μνήσεις και απαντήσεις στις εκδηλώσεις). Βελτιώσεις παρατηρήθηκαν μόνο για τη στάση σώματος κατά τη διάρκεια των συνεδριών, αλλά οι αξιολογήσεις δεν έδειξαν συστηματική και ουσιαστική βελτίωση. Εν κατακλείδι, οι γονείς φαίνεται να υποδεικνύουν ότι η θεραπευτική ιππασία μπορεί να θεωρηθεί καλύτερα ως δραστηριότητα αναψυχής αφού ήταν μια διασκεδαστική εμπειρία για να βιώσει το παιδί τους που αγαπούσε να πηγαίνει, παρά ως επιλογή θεραπείας για συμπτώματα της ΔΑΦ. Αυτά τα ευρήματα δείχνουν ότι η Θ.Ι. δεν παρείχε θεραπευτικό όφελος στα συμμετέχοντα παιδιά με αυτισμό. Πιθανώς η αποτυχία μπορεί να οφείλεται στον τρόπο συλλογής των δεδομένων αλλά και η ερευνητική ομάδα καθώς βασίστηκε σε βιντεοκάμερες για να καταγράψει δραστηριότητες του κέντρου οι οποίες για λίγες συνεδρίες, έχασαν την ισχύ της μπαταρίας και δεν έκαναν εγγραφές για ορισμένους συμμετέχοντες. Αυτά τα σύνολα δεδομένων δεν ανακτήθηκαν και, επομένως, δεν συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση των επιπτώσεων της THR.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Όπως συμβαίνει με οποιαδήποτε μελέτη, τα δεδομένα της τρέχουσας μελέτης θα πρέπει να ερμηνεύονται με προσοχή και εντός των ορίων αρκετών περιορισμών. Η ερμηνεία των σημερινών αποτελεσμάτων περιορίζεται από το μικρό μέγεθος δείγματος αλλά και των θεραπειών καθώς η υποθεραπεία γίνεται με διεπιστημονική ομάδα η οποία δεν υπήρχε . Ωστόσο είναι ακόμα πιθανό τα αποτελέσματα να επηρεάζονται από τα καιρικά φαινόμενα καθώς ο στίβος είναι ανοιχτός και λόγω αυτών τα μαθήματα συχνά ακυρώνονταν. Επίσης ίσως να επηρέασε το αποτέλεσμα η μειωμένη εμπειρία μας καθώς δεν γνωρίζαμε τον τρόπο που οι λογοθεραπευτές πραγματοποιούν τις συνεδρίες της υποθεραπείας (για την εκμάθηση των χρωμάτων) και ίσως για αυτό να χρειάστηκε παραπάνω χρόνος . Τέλος ένα πολύ σημαντικό κομμάτι που ίσως επηρέασε τα αποτελέσματα μας είναι ότι τα δυο παιδιά άλλαξαν κατά την διάρκεια των συνεδριών άλογο δυο φορές , την μια φορά λόγω αρρώστιας και την άλλη λόγω άρνησης του να συνεργαστεί καθώς τα άλογα του Αιγίου δεν ήταν κατάλληλα εκπαιδευμένα για τις συνεδρίες με αποτέλεσμα τα παιδιά να πρέπει να αναπτύξουν ξανά σχέση εμπιστοσύνης και αγάπης με το καινούργιο άλογο.

ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Προτείνεται η διεξαγωγή μιας μελλοντικής έρευνας, στην οποία θα λαμβάνουν μέρος περισσότερα παιδιά που θα βρίσκονται στο Φάσμα του Αυτισμού, με ποικίλο εύρος ηλικιών όπως και με τη δυνατότητα να καλυφθούν και άλλες περιοχές της Ελλάδας εκτός της Πάτρας και του Αιγίου. Επιπροσθέτως θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μελέτη μεγαλύτερου χρονικού διαστήματος από τις οχτώ εβδομάδες παρατήρησης των περιστατικών, με σκοπό την παρακολούθηση της βελτίωσης όλων των τομέων των επικοινωνιακών δεξιοτήτων. Καταλήγοντας, άλλη μια έρευνα που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί στο μέλλον είναι η Θεραπευτική Ιππασία και η Ιποθεραπεία με ποιόν τρόπο και πόσο βελτιώνουν την ολική ανάπτυξη του ατόμου, από την οπτική γωνία των θεραπειών που συμβάλλουν σε αυτές τις θεραπείες. Επίσης ποιά από τις δυο θεραπευτικές μεθόδους έχει την καλύτερη απόδοση σε σχέση με την ολική ανάπτυξη ενός ατόμου, δηλαδή τη σύγκριση των δυο θεραπειών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, DSM-IV (4th ed.). Washington, DC: American Psychiatric Association.

Autism-Asperger Hellas. (2018). *Τι είναι ο Αυτισμός; Μια επισκόπηση*. Ανάκτηση 22/5/1018, από web: URL: (<https://autismhellas.gr/educators/>)

American Academy of Pediatrics. (2018, July, 24). *Vaccine Safety: Examine the Evidence*. Ανάκτηση 21/4/2018, από web: URL: (<https://www.healthychildren.org/English/safety-prevention/immunizations/Pages/Vaccine-Studies-Examine-the-Evidence.aspx>)

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 5th ed. American Psychiatric Publishing, Washington, DC.

Ajzenman, H. F., Standeven, J. W., & Shurtleff, T. L. (2013). *Effect of Hippotherapy on Motor Control, Adaptive Behaviors, and Participation in Children With Autism Spectrum Disorder: A Pilot Study*. *American Journal of Occupational Therapy*, 67(6), 653–663. <https://doi.org/10.5014/ajot.2013.008383>

Αγγελόπουλος, Ν., Β. (2009). *Ιατρική Ψυχολογία και Ψυχοπαθολογία - Μια σύγχρονη Ψυχιατρική* (Β' Τόμος). Αθήνα: ΒΗΤΑ

Αλεξάνδρου, Ε. (2010, Σεπτέμβρη 13). *Η νευροβιολογία του Αυτισμού*. Ανάκτηση 20/4/2018, από Προσέγγιση Εταιρεία Ειδικής Αγωγής: URL: (<http://www.proseggisi.gr/%CE%B7-%CE%BD%CE%B5%CF%85%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%85/>)

Αλεξάνδρου, Σ. (2011, Νοέμβρη, 9). *Αυτισμός και βάρος γέννησης νεογνών*. Ανάκτηση 20/4/2018, από Προσέγγιση Εταιρεία Ειδικής Αγωγής: URL: (<http://www.proseggisi.gr/%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B2%CE%AC%CF%81%CE%BF%CF%82->

[%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BD%CE%B5%CE%BF%CE%B3%CE%BD%CF%8E%CE%BD/](#)

Brown, J. (2016). *Autism center rebuilds following Joplin tornado* Behavioral Healthcare 36 (1) University of Birmingham, United Kingdom.

Beeson, P. M., & Plante, E. (2012). *Η ανθρώπινη επικοινωνία και οι διαταραχές της*. (Μανωλόπουλος, Λ., & Παπαθανασίου, Η., Επιμ.). Αθήνα: Επιστημονικές Εκδόσεις ΠΑΡΙΣΙΑΝΟΥ Α.Ε.

Brennan, L., Fein, D., Como, A., Rathwell, I. C., & Chen, C. M. (2016). *Use of the Modified Checklist for Autism*, J Autism Dev Disord.46 (11): 3392-3407.

Bass, M. M., Duchowny, C. A., & Llabre, M. M. (2009). *The Effect of Therapeutic Horseback Riding on Social Functioning in Children with Autism*. Journal of Autism and Developmental Disorders, 39(9), 1261–1267. <https://doi.org/10.1007/s10803-009-0734-3>

Bull M. Frye RE. (2016). *A review of research trends in physiological abnormalities in autism spectrum disorders: immune dysregulation, inflammation, oxidative stress, mitochondrial dysfunction and environmental toxicant exposures*. Mol Psychiatry. 17:389

Βενέτη Β. (2017) , *Τα ζωα ως οδηγοί – θεραπευτές* , υλοποιήθηκε από το Διεπιστημονικό δίκτυο εξειδίκευσης επαγγελματιών ψυχικής υγείας , Σεπτέμβρης 2017 , Αθήνα

Βιάζης, Α. Ο. (2012). Διαταραχές Φάσματος του Αυτισμού: Ψυχιατρικά και Νευροψυχολογικά χαρακτηριστικά. Στο *Κλινική Παιδονευροψυχολογία*. Αλευριάδου, Α., Βιάζης, Α. Ο., Γιαζκουλίδου, Α., Γκαμπέτα, Α., Γκιαούρη, Σ., Δαρδαγάνη, Α., Δραγούμη, Π., Ευαγγελάτος, Ν., Ζαφειρίου, Δ., Ζυγούρης, Ν., Καλλέγιας, Ι., Κανελλοπούλου, Ε., Καραπέτσας, Α., Κατριβάνου, Α., Κοντόπουλος, Ε., Κοσμίδου, Μ., Κωνσταντίνου, Μ., Λάτσιος, Δ., Μαλεγιαννάκη, Α. Χ., Μεσσήνης, Λ., Παναγέα, Ε., Παντιώρα, Α., Παπαθανασόπουλος, Π., Παύλου, Ε., Ρονς, Ρ., Σμυρναίος, Α., & Χριστοδούλου, Α. Τ. (Μαλεγιαννάκη, Α. Χ., Μεσσήνης, Λ., & Παπαθανασόπουλος, Π., Επιμ.). Πάτρα: GOTSIS.

Copeland, N. (2018, August). *Autism Spectrum Disorder*. Ανάκτηση 12/4/2018, από American Psychiatric Association: URL: (<https://www.psychiatry.org/patients-families/autism/what-is-autism-spectrum-disorder>)

Γερασίμου Σ. (2014) , *Μαθαίνοντας κοινωνικές δεξιότητες μέσα από κοινωνικές ιστορίες - παίρνοντας για παράδειγμα τα παιδιά με αυτισμό*, ανακτήθηκε Απρίλη 2018 από www.kindykids.gr

Γκορίλας Θ. & Παπαθανασίου Η. (2018) , *Αυτισμός, Διαγνώση και Αντιμετώπιση. Εκπαίδευση για την κοινωνική ενταξη* , Μαρτης 2018 , Πάτρα

Δανιλοπούλου Δ. (2006) , *Ψυχοθεραπεία με βοήθο το αλογο* , ανακτήθηκε Μαιο 2018 από <http://www.politropo.org>

Ellen, G., Casale, A., & Pablo, J. (2017). *The Promise of Telepractice to Address Functional and Behavioral Needs of Persons With Autism Spectrum Disorder*

Ernst L. S. (2013 , *Animal-assisted therapy : Paws with a cause* , ανακτήθηκε Απρίλη 2018 από <https://nursing.ceconnection.com/ovidfiles/00006247-201303000-00005.pdf>

Ε.Ε.Θ.Ι.Ι.Ε (Επιστημονική Εταιρεία Θεραπευτικής Ιππασίας & Ιπποθεραπείας Ελλάδας)(2013), *Η θεραπευτική ιππασία*, ανακτήθηκε Απρίλη 2018 από www.eethiie.gr

Επιστημονική Εταιρεία Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας Ελλάδας. 2018. *Οφέλη θεραπευτικής ιππασίας*. Ανάκτηση 26/4/2018, από web: URL: (<http://www.eethiie.gr/el/therapeutic-riding/benefits.html>)

Επιστημονική Εταιρεία Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας Ελλάδας. 2018. *Ποιούς επαγγελματίες αφορά η θεραπευτική ιππασία*. Ανάκτηση 26/4/2018, από web: URL: (<http://www.eethiie.gr/el/therapeutic-riding/who-can-apply.html>)

Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων. (2018). *Χαρακτηριστικά αυτισμού*. Ανάκτηση 22/5/2018, από web: URL: (http://www.autismgreece.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=49&limit=1&limitstart=1)

Ελληνικός Σύλλογος προστασίας ιπποειδών (2013), *Το αλόγο στην αρχαία Ελλάδα λατρευόταν δεν το ετρωγαν*, ανακτήθηκε Μάιο 2018 από <http://greekhorseprotection.org> και <https://www.lifo.gr/team/readersdigest/37397>

Furman, T. M., & Tuminello, A. (2016). *The deep impact of applied behavior analysis for children with autism spectrum disorder* Philosophy, Psychiatry and Psychology 22 (4) McNeese State University, United States

Gabriels R. L. & Pan . Z. & Dechant B. & Agnew J. & Brim N. & Mesibov G. (2015), *Randomized Controlled Trial of Therapeutic Horseback Riding in Children and Adolescents With Autism Spectrum Disorder*, σελ. : 9

Gabriels, R. L., Agnew, J. A., Holt, K. D., Shoffner, A., Zhaoxing, P., Ruzzano, S., Clayton, G. H., & Mesibov, G. (2012). *Pilot study measuring the effects of therapeutic horseback riding on school-age children and adolescents with autism spectrum disorders*. Research in Autism Spectrum Disorders, 6(2), 578–588. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.09.007>

García-Gómez, A., López Risco, M., Rubio, J. C., Guerrero, E., & García-Peña, I. M. (2013). *Effects of a Program of Adapted Therapeutic Horse-riding in a Group of Autism Spectrum Disorder Children*. Electronic Journal of Research in Education Psychology, 12(32), 107-128. <https://doi.org/10.14204/ejrep.32.13115>

Gabriels, R. L, Mr. Z, Guérin, N. A, Dechant, B., & Mesibov, G. (2018). *Long-Term Effect of Therapeutic Horseback Riding in Youth with Autism Spectrum Disorder: A Randomized Trial*, Front Vet Sci. 2018 Jul 16; 5: 156.

George, M. (2010). Kapalka, in [Nutritional and Herbal Therapies for Children and Adolescents](#)

Granados A.C. & Agis I. F. (2011) , *Why Children With Special Needs Feel Better with Hippotherapy Sessions:A Conceptual Review*, σελ.: 8, doi: 10.1089/acm.2009.0229

Hayes T. 2017, *Horses , Autism , and Healing* , ανακτήθηκε Μάιο 2018 από www.huffpost.com

Holm, M. B., Baird, J. M., Kim, Y. J., Rajora, K. B., D’Silva, D., Podolinsky, L., Mazefsky, C., & Minshew, N. (2014). *Therapeutic Horseback Riding Outcomes of Parent-Identified*

Goals for Children with Autism Spectrum Disorder: An ABA' Multiple Case Design Examining Dosing and Generalization to the Home and Community. Journal of Autism and Developmental Disorders, 44(4), 937–947. <https://doi.org/10.1007/s10803-013-1949-x>

Jenkins, S. R., & DiGennaro Reed, F. D. (2013). *An experimental analysis of the effects of therapeutic horseback riding on the behavior of children with autism.* Research in Autism Spectrum Disorders, 7(6), 721–740. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2013.02.008>

Jongsma A.E. & Vander J. W. & Landis K. (2010) , *ΟΔΗΓΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ* , Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις ΡΟΔΩΝ

Kanner, L. (1946). *Irrelevant and Metaphorical Language in Early Infantile Autism,* American Journal of Psychiatry, 103, pp.242-246.

Kerig, P. K., & Wenar, C. (2008). *Εξελικτική Ψυχοπαθολογία από τη βρεφική ηλικία στην εφηβεία.* (Γεωργάκα, Ε., Επιμ., & Μαρκουλή, Δ., Μετάφρ.). Αθήνα: Gutenberg.

Kisangau, E.N, Awour, A., Juma, B., Odhiambo, D., Muasya, T., Kiio, S. N., Too, R., & Lowther, S.A. (2018). *Prevalence of hepatitis B virus infection and uptake of hepatitis B vaccine among healthcare workers, Makueni County,* J Public Health (Oxf).

Kring A. & Davison G. & Neale J. & Johnson S. (2007) , *Ψυχοπαθολογία* , Αθήνα : Εκδόσεις Gutenberg

Κωτσόπουλος, Σ. (2007). *Η Νευροβιολογία του Αυτισμού.* Ανάκτηση 21/4/2018, από Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων: URL: (http://www.autismgreece.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=183&Itemid=46)

Lanning B. A. & Baier M. E. M. & Hatz J.I. & Krenek N. & Tubbs J. (2014), *Effects of Equine Assisted Activities on Autism Spectrum Disorder,* σελ. :11 , doi 10.1007/s10803-014-2062-5

Levinson F. (2015), *A course in horse* , ανακτήθηκε Μαιο 2018 από www.acourseinahorse.com

Locke, K. D., & Mitchell, G. E. (2016). *Self-perceptions, parent-perceptions, and meta-perceptions of the interpersonal efficacy of adolescents with autism spectrum disorder,* Research in Autism Spectrum Disorders, 31, University of Idaho, Moscow, ID, United States

Mapes A. & Rosen L. (2016) , *Equine-Assisted Therapy for Children with Autism Spectrum Disorder: a Comprehensive Literature Review* , σελ. : 10 , doi : 10.1007/s40489-016-0090-0

Minoei A. & Sheikh M. & Hemayattalab R. & Olfatian U (2015) , *Examining a horse therapy in 8. 12 year-old boy children with autism spectrum disorders,* σελ.: 5 , issn 2251-838X

Nelson K. & Axtell J. & Derby M. K. & Moug R. & Berrera S. & McLaughlin (2011), *A Preliminary Analysis of Therapeutic Horseback Riding* , σελ. : 13 , issn: 2223-4934

Νικολάου, Ι. (2013, Οκτώβρη 25). *Μάθετε τα πάντα για τη Θεραπευτική Ιππασία και την Ιπποθεραπεία στο Δήμο Αχαρνών.* Ανάκτηση 24/4/2018, από αχαρνές news: URL:

(<http://www.acharnes-news.gr/synenteukseis/6555/mathete-ta-panta-gia-ti-therapeutiki-ippasia-sto-dimo-axarnon>)

Νότας, Σ. (2005). *Το φάσμα του αυτισμού, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές: Ένας οδηγός για την οικογένεια*. Ελλάδα: "έλλα". Ανάκτηση 20/4/2018, από Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση»: URL: (<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/663>)

Παπαγεωργίου Β. (2013) , *Θεραπευτικές προσεγγίσεις των διαταραχών του φασματος του αυτισμού*, ανακτήθηκε Μαρτιο 2018 από www.noesi.gr

Πολύζος, Ν. (2014, Οκτώβρη 27). *Η ανάπτυξη της θεραπευτικής ιππασίας και ιπποθεραπείας*. Ανάκτηση 25/4/2018, από ivffforums: URL: (<http://www.ivffforums.gr/kids-manual/special-kids/item/726-i-anaptyksi-tis-therapeftikis-ippasias-kai-ippotherapeias>)

Πολύζος Ν. (2015) (Επιστημονικη εταιρια θεραπευτικης ιππασιας) , *Ιπποθεραπεια και αυτισμος* , ανακτήθηκε Μαιο 2018 από www.therapeuticriding.gr

Πολύζος, Ν. (2018). *Ιπποθεραπεία και αυτισμός*. Ανάκτηση 26/4/2018, από Επιστημονική Εταιρία Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας Ελλάδας: URL: (<http://www.eethiie.gr/el/scientific-articles/publications/2013-11-06-22-22-06.html>)

ΠΟΥ. (2008). *Δέκατη Αναθεώρηση της Διεθνούς Στατιστικής Ταξινόμησης Νόσων και Συναφών Προβλημάτων Υγείας*. Διαθέσιμο στο: <http://www.who.int/classifications/icd/en/>

Rice, C. (2009). *Prevalence of autism spectrum disorders: Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, United States, 2006*. Morbidity and Mortality Weekly Report. 58(SS10):1–20

Roth, F., P. & Worthington, C., K. (2016). *Εγχειρίδιο Λογοθεραπείας (5^η εκδ.)*. (Τρίμμη, Ν., Επιμ., & Ζιάβρα, Ν., Νησιώτη, Μ., Μεταφρ.) Κύπρος: Broken Hill.

Rutter, M. (2005). *Aetiology of autism: Findings and questions*. Journal of Intellectual Disability Research. 49(4):231–238

Ρούσσο, Γ. (2018, Μάιος 6). *Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ), Κοινωνικές Ιστορίες και η χρήση τους στην εκπαίδευση των παιδιών με αυτισμό και Asperger*. Πάτρα.

Schieve, L. A., Rice, C., Devine, O., Maenner, M. J., Lee, L. C., Fitzgerald, R., Wingate, M. S, Schendel, D., Pettygrove, S., van Naarden Braun K. (2011). *Have secular changes in perinatal risk factors contributed to the recent autism prevalence increase? Development and application of a mathematical assessment model*. Annals of Epidemiology. 21(12):930–945

Shamberger. (2011). *Signalling changes to individuals who show resistance to change can reduce challenging behavior*. Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry 54, University of Birmingham, United Kingdom

Shamberger (2011). *Maternal Diet as a Risk for Autism*, [Rethinking Autism](#) Psychiatry and Psychology 22 (4) McNeese State University, United States

Σακελλαρίου, Α., & Krupicz, Α. (2010, Νοέμβρη 24). *Θεραπευτική Ιππασία*. Ανάκτηση 24/4/2018, από Μήνυμα Ελλάς: URL: (<https://mynima-hellas.com/2010/11/%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B9%CF%80%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1/>)

Σπαντιδάκη, (2009). *Παιδιά και έφηβοι με ψυχοκοινωνικές και μαθησιακές διαταραχές*, Αθήνα: Τόπος

Στασινός, Δ. (2013). *Η Ειδική εκπαίδευση 2020, για μία συμπεριληπτική ή ολική εκπαίδευση στο νέο- ψηφιακό σχολείο με ψηφιακούς προταθλητές*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ward S. C. & Whalon K. & Rusnak K. & Wendell K. & Paschall N. (2013) , *The Association Between Therapeutic Horseback Riding and the Social Communication and Sensory Reactions of Children with Autism*, σελ . :9 , doi :10.1007/s10803-013-1773-3

Wikipedia the free encyclopedia , *Άλογο* , ανάκτηση Μάιο 2018 από www.wikipedia.gr

ΕΙΚΟΝΕΣ:

Αδεσποτολόγιο. (2018). Ανάκτηση 3/8/2018, από web: URL: (<https://www.adespotologio.gr/node/617>)

Αττικός Όμιλος Ιππασίας. (2018). Ανάκτηση 3/8/2018, από web: URL: (<http://attikosomilosippasias.gr/%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B9%CF%80%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1/>)

Equest Center for Therapeutic Riding. (2018). Ανάκτηση 3/8/2018, από web: URL: (http://equestcenter.org/?fbclid=IwAR2H9IbCjME-8H_MOEBjIFwkrWxW-xS3_vQOS7SCAUZdotOGD8m7kBD0GaE)

Equine Dreams (2018). Ανάκτηση 3/8/2018, από web: URL: (<http://www.equinedreams.org/whytherapeuticriding.html?fbclid=IwAR2SNLI3hJThs7hGsMcvIJm1Gh2jAKXAjaFCMfcl3KmnidZ8gj2zFaRuA-Q>)

Ιπποστήριξη. (2018). Ανάκτηση 3/8/2018, από web: URL: (<http://www.ippostirixi.com/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B9%CF%80%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82/>)

Μπαμπαρούτσης, Π. (2017, Ιούνη 19). Ανάκτηση 3/8/2018, από θάρρος news: URL: (<https://www.tharrosnews.gr/news/content/%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B9%CF%80%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%8C%CF%84%CE%B1%CE%BD-%CF%84%CE%BF-%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9->

[%CE%B1%CE%B3%CE%AC%CF%80%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%86%CF%81%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%B4%CE%B1\)](#)

Νανοπούλου, Κ. (2015, Μάρτη 27). Ανάκτηση 3/8/2018, από web: URL: (https://www.huffingtonpost.gr/2015/03/27/-life-sundesmos-therapeutikis-ippasias_n_6931648.html)

Νικολάου, Ι., & Πολύζος, Ν. (2005). *Το ελληνικό μοντέλο Αποκατάστασης*. Ανάκτηση 3/8/2018, από Επιστημονική Εταιρεία Θεραπευτικής Ιππασίας και Ιπποθεραπείας Ελλάδος: URL: (<http://www.hellashippotherapy.com/412438347>)